

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑

เรื่องจดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา
ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาคที่ ๒

กระทรวงมหาดไทย
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น.
(บุง ศุภชลาศัย)
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

ชมรมหอสมุดแห่งชาติ
16 มิ.ย. 2530
กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑

เรื่องจดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาคที่ ๒

กระทรวงมหาดไทย

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น.

(บุง ศุภชลาศัย)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๘

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑

พิมพ์ครั้งแรก ในงานศพ นายประยูร อมาตยกุล พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ครั้งที่สอง ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น.
(บุง ศุภชลาศัย) พ.ศ. ๒๕๐๘

เลขทะเบียน 94.M05-๒๗๘

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง ถนนพหลโยธิน พระนคร โทร. ๗๑๘๖๙
นายวงษ์ ชัยวิเชียร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๘

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. (บุง ศุภชลาศัย) อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กำหนดงานวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๙ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส นายธรรมศักดิ์ โภวาที ได้เป็นผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตพิมพ์หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑ เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภาคที่ ๒ (ต่อจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๐) เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑ นี้ ได้ตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ในงานศพนายประยูร อมาตยกุล ครั้งนี้นับเป็นพิมพ์ครั้งที่สอง พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่ง อุปนายกราชบัณฑิตยสภา ได้ทรงพระนิพนธ์คำนำไว้เมื่อพิมพ์ครั้งแรกว่า

“คำแปลจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ภาค ๒ นี้นับเป็นประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑ ได้ขอคัดภาษาฝรั่งเศสมาจากประเทศฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๖๓ หนังสือเหล่านี้ปรากฏว่ามีอยู่ ๔ แห่ง คือที่กระทรวงว่าการเมืองขึ้นแห่ง ๑ เป็นรายการและจดหมายต่าง ๆ ที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้รับจากประเทศสยาม ที่กระทรวงทหารเรือแห่ง ๑ เป็นสำเนาจดหมายและคำสั่งต่าง ๆ ที่ได้ส่งมายังประเทศสยาม ที่กระทรวงต่างประเทศแห่ง ๑ เป็นสำเนาหนังสือสัญญาและรายงานสำคัญที่คณะทูตานุทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเมืองไทยในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทำเสนอเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศไว้ ที่หอสมุดสำหรับพระนครแห่ง ๑ เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดที่เกี่ยวกับเมืองไทยในเวลานั้น มีทั้งต้นฉบับและสำเนาจดหมายเหตุที่เก็บอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ การขอคัดในคราวนั้นได้มา ๓ แห่ง ที่กระทรวงทหารเรือยังไม่ได้มา หวังใจว่าคงจะได้มาในภายหน้า

จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศสที่เข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยานี้ ว่าโดยรูปเรื่องที่เกี่ยวกับพงศาวดารก็คล้ายกับจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ผิดกันแต่ความ

มุ่งหมายของคณะ คือ พวกบาทหลวงมุ่งหมายในการสอนศาสนามาก มีเหตุการณ์อันใดเกี่ยวแก่การศาสนา ก็จดลงโดยพิสดาร พวกพ่อค้าผู้มุ่งมากอยู่ในการค้าขาย ก็จดรายละเอียดไปในทางค้าขาย ส่วนประวัติของบ้านเมือง ใครรู้เห็นอย่างไรก็จดอย่างนั้น ข้อความจึงตรงกันบ้าง แผกเพี้ยนกันบ้าง เพราะเป็นธรรมดาของคนภายนอกจะล่วงรู้การบ้านเมืองภายในให้ละเอียดนั้นยาก จดหมายเหตุที่คนในสมัยนั้นจดไว้ ถึงแม้จะไม่แจ่มแจ้งทีเดียวก็ยังเป็นหนังสือที่ช่วยความรู้ในพงศาวดารสมัยนั้น เพราะเป็นเรื่องที่ได้ยินแก่หูรู้เห็นด้วยตาใกล้ความจริงโดยมาก”

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. (บุง ศุภชลาศัย) และให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งนี้ จงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. (บุง ศุภชลาศัย) ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฐวิบุลมนุญผลในสัมปรายภพ ตามควรแก่ฐานะทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒ พฤศจิกายน ๒๕๐๙

แด่ น.อ. หลวงศุภชลาศัย ร.น.

อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

— □ —

นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในกระทรวงต่าง ๆ มาหลายสมัย เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๘๗ ท่านได้มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นกระทรวงที่มีหน้าที่ในการปกครองท้องที่ บำบัดทุกข์บำรุงสุข และรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ระยะนั้นสถานการณ์ของสงครามด้านเอเชียบูรพาอยู่ในสภาวะรุนแรงมาก และแม้จะไม่เปิดเผยเหตุการณ์ที่เป็นจริงก็ทราบกันอยู่โดยปริยายว่า ท่านรัฐมนตรีว่าการ ฯ ต้องทำงานหนักอย่างยิ่ง เพราะมีงานพิเศษหลายอย่างที่จะต้องทำอย่างอำพรางเปิดเผยมิได้ และก็เชื่อแน่ได้ว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นได้เป็นจักรกลสำคัญในการปฏิบัติราชการตามนโยบายรัฐบาล ในส่วนตัวท่านเองนั้น ท่านมิได้เปิดเผยพฤติการณ์ในขณะนั้นอย่างใดเลย เพราะท่านถือว่าเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนจะต้องยอมเสียสละทุกประการให้ประเทศชาติโดยไม่มีข้อเรียกร้อง

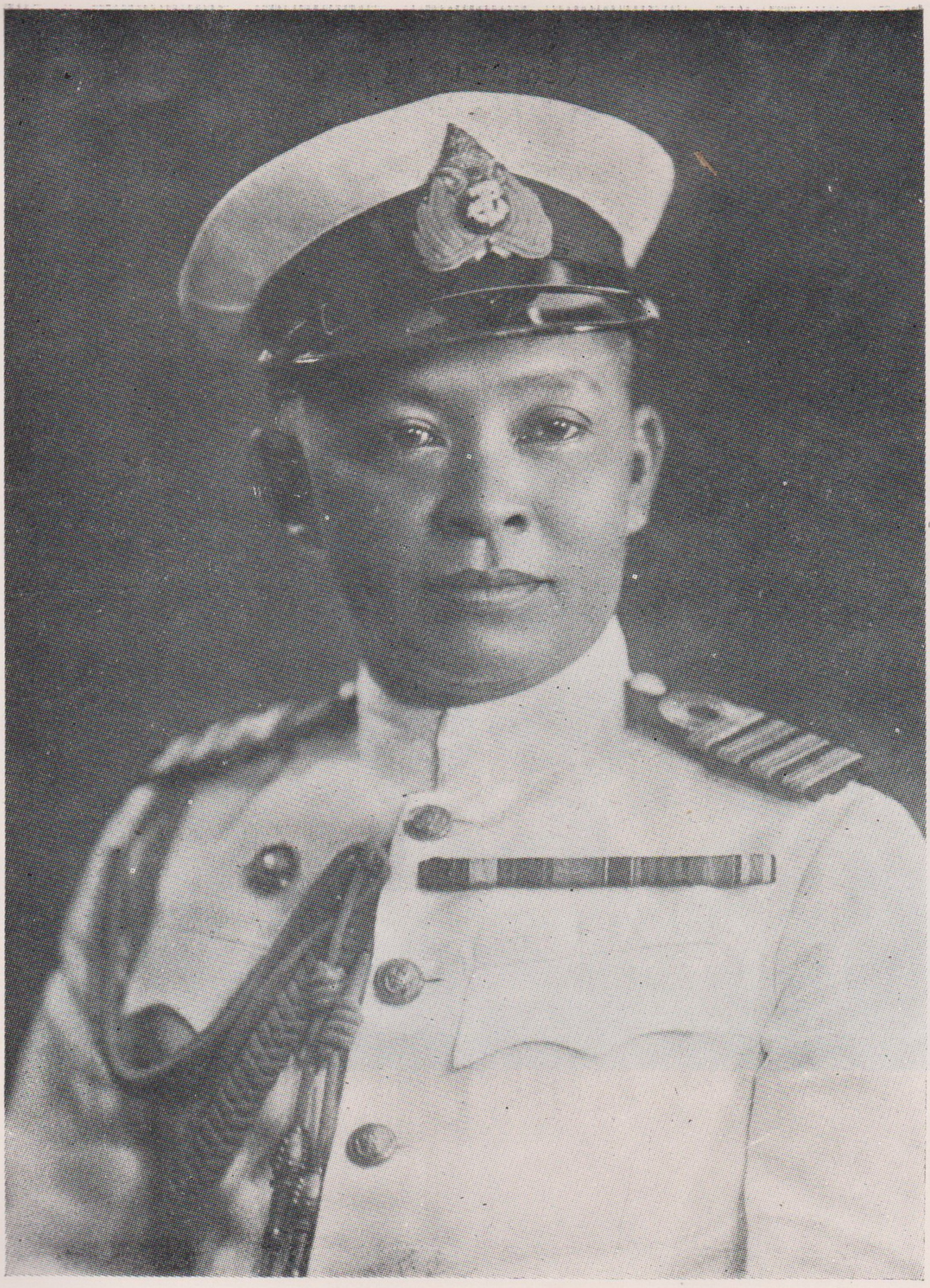
น.อ. หลวงศุภชลาศัย ร.น. เป็นรัฐมนตรีอยู่จนกระทั่งสงครามสงบ รัฐบาลสมัยนั้นได้ลาออกโดยมารยาทในฐานะรัฐบาลสมัยสงคราม เปิดโอกาสให้รัฐบาลใหม่เข้ามาบริหารงาน แต่ท่านก็ยังคงรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่อมาอีกหลายครั้ง มีกระทรวงการสาธารณสุข กระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงอุตสาหกรรม จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงได้วางมือจากราชการโดยเด็ดขาด หลังจากนั้นท่านก็มิได้เกี่ยวข้องกับราชการบ้านเมืองอย่างใดอีก บำเพ็ญชีวิตอย่างสันโดษและสมถะ ต่อเมื่อมีใคร ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด ไปขอให้ท่านช่วยเหลือในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บบางอย่างตามศรัทธาที่เขาเชื่อถือ ท่านก็ช่วยอนุเคราะห์ให้โดยไม่คิดมูลค่าอันใดตอบแทน นับว่าเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของท่านในชีวิตเบื้องปลายนี้

คนที่ทำความดี คิดถึงประโยชน์ผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ตน เป็นคนดีที่หาได้ยาก ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้พบคุณลักษณะเช่นนี้ ที่ น.อ. หลวงศุภชลาศัย ร.น. ต้องนับว่าท่านถือหลักตามข้าราชการมหาดไทยแท้ทีเดียว โดยปกตินั้น ข้าราชการมหาดไทยเรามีหน้าที่ต้องเสียสละทำประโยชน์ให้ผู้อื่นยิ่งกว่าทำให้ตนเอง และถ้าใครคิดทำประโยชน์ให้ตนเองก็ถือว่าเป็นการแสวงหาประโยชน์มิชอบ หรือใช้อำนาจหน้าที่โดยไม่สมควร ส่วน น.อ. หลวงศุภชลาศัย ร.น. แม้จะได้มาอยู่กระทรวงมหาดไทยเพียงบีเศษ ก็ได้ถือคตินี้ปฏิบัติตนอยู่อย่างเคร่งครัด เป็นที่น่าสรรเสริญยิ่ง

ในการที่ต้องสูญเสียคนดีเช่นนี้ไป ย่อมเป็นที่เศร้าสลดอาลัยแก่ญาติมิตรและสาธุชนทั่วไปเป็นอย่างมาก กระทรวงมหาดไทยและข้าพเจ้าก็เช่นเดียวกัน จึงได้จัดพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ ร่วมในกุศลวิทยาทานกับเจ้าภาพด้วย และขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของนาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. จงประสบแต่สุคติในสัมปรายภพยั่งยืนอยู่ชั่วนิรันดร.

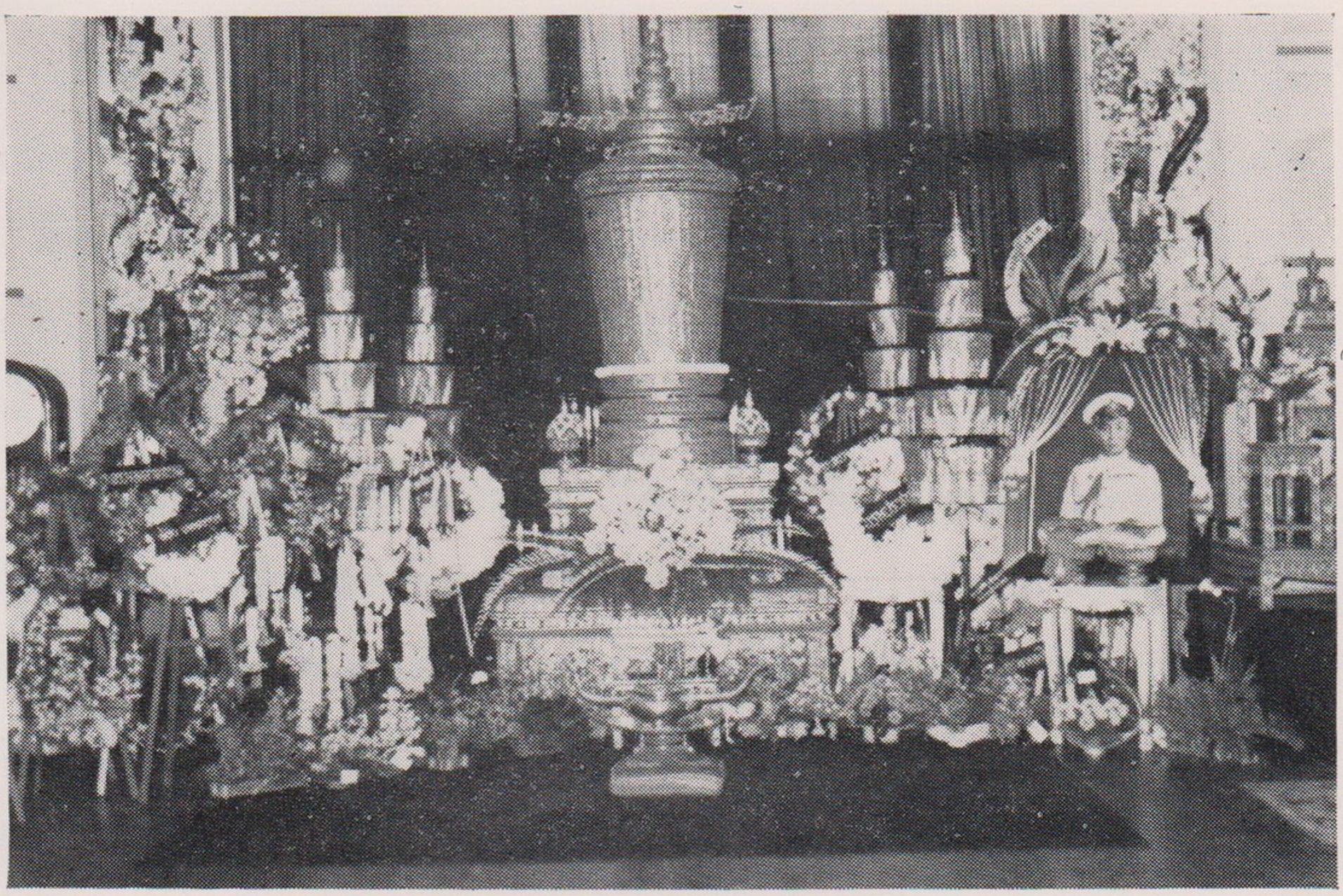
พลเอก

(ประภาส จารุเสถียร)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย.

นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น.

(บุง ศุภชลาศัย)

ประวัติ

นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น.

นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. มีนามเดิมชื่อว่า บุง นามสกุล ศุภชลาศัย เกิดเมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ตรงกับวันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ ปีวอก บิดาชื่อ เบี้ยว มารดาชื่อ พ่วง

เมื่อตอนเยาว์วัย นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. ได้เข้าศึกษาเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนใกล้ ๆ บ้าน ครั้นต่อมาจึงได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนนายทหารเรือ และสอบไล่ได้ชั้นโท จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นนักเรียนทำการนายเรือ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ในเวลาต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นว่าที่นายเรือตรี บุง ศุภชลาศัย ร.น. เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. ได้ตั้งใจปฏิบัติราชการในกองทัพเรือมาด้วยความมานะอดทนและซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ และได้ผ่านงานในหน้าที่ต่าง ๆ มามากมาย ตำแหน่งสุดท้ายในกองทัพเรือ เป็นต้นบินเรือรบหลวงรัตนโกสินทร์ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ และได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นนาวาโท หลวงศุภชลาศัย ร.น.

ประวัติแต่แรกรับราชการก่อนได้รับพระราชทานสัญญาบัตร

๑ เม.ย. ๒๔๖๑	นักเรียนทำการนายเรือ
๑๐ เม.ย. ๒๔๖๑	สำรองราชการ ร.ร.ล. สุครีพครองเมือง
๒๗ เม.ย. ๒๔๖๑	ผีกหัดใช้การกับเรือบีนสมุท
๕ ก.ค. ๒๔๖๑	สำรองราชการ ร.ร.ล. สุครีพครองเมือง
๓๐ ก.ค. ๒๔๖๑	ทำการต้นเรือ ร.ต.ล. ๒

๑ ส.ค. ๒๔๖๑ ว่าที่นายเรือตรี

๒๗ ก.ย. ๒๔๖๑ สำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ

๙ เม.ย. ๒๔๖๒ นายธงเสนาธิการ

๙ ต.ค. ๒๔๖๒ ต้นเรือ ร.ต.ล. ๑ และทำการผู้บังคับการ ร.ต.ล. ๑

๑ ต.ค. ๒๔๖๓ สำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ

๑๙ ต.ค. ๒๔๖๓ รั้งต้นบืน ร.ร.ล. พระร่วง

๑๕ ธ.ค. ๒๔๖๔ ประจำแผนกที่ ๕ กรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ

๑ พ.ค. ๒๔๖๘ เบื่นนายทหารฝ่ายเสนาธิการกองทัพเรือ

๑๕ ก.พ. ๒๔๖๘ สำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ

๑ พ.ค. ๒๔๖๙ นายทหารศึกษาวิชาการโรงเรียนนายทหารเรือ

๒๔ ม.ค. ๒๔๖๙ กลับมาสำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือ

เม.ย. ๒๔๗๐ เบื่นต้นบืน ร.ล. รัตนโกสินทร์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ร่วมมือกับคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเบื่นระบอบประชาธิปไตย ได้รับแต่งตั้งให้เบื่นรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ และดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการทหารเรืออีกตำแหน่งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพลศึกษา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๗ และคงเบื่นรัฐมนตรีอยู่ในคณะรัฐบาลตลอดมา

นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ร.น. ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการ และรัฐมนตรีว่าการ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๑ รวม ๗ กระทรวงด้วยกัน อาทิ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตราธิการ (๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๐), รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (๑๐ มีนาคม ๒๔๘๕), รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม (๕ พฤษภาคม ๒๔๘๕), รัฐมนตรี

ว่าการกระทรวงมหาดไทย (๒ สิงหาคม ๒๔๘๗), รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข (๒ พฤษภาคม ๒๔๘๘), รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ (๑ กันยายน ๒๔๘๘) และ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม (๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙) ซึ่งเป็นกระทรวงสุดท้าย โดยได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งติดต่อกันมาถึง ๓ ครั้งด้วยกัน จนถึงวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑.

ตำแหน่งราชการทางการเมือง

ครั้งที่ ๑	รัฐมนตรี	น.ท.	๑ เม.ย. ๗๖—๒๑ มิ.ย. ๗๖
ครั้งที่ ๒	รัฐมนตรี		๒๔ มิ.ย. ๗๖—๑๖ ธ.ค. ๗๖
ครั้งที่ ๓	รัฐมนตรี	(และ รอง ผบ.ทร.)	๕ ธ.ค. ๗๖—
	รัฐมนตรี		๑๖ ธ.ค. ๗๖—๒๒ ก.ย. ๗๗
ครั้งที่ ๔	รัฐมนตรี	(และ อธิบดีกรมพลศึกษา)	๑ เม.ย. ๗๗—
	รัฐมนตรี		๒๒ ก.ย. ๗๗—๒๘ ก.ค. ๘๐
ครั้งที่ ๕	รัฐมนตรี		๑๐ ส.ค. ๘๐—๑๐ ธ.ค. ๘๐
ครั้งที่ ๖	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตราธิการ		๒๑ ธ.ค. ๘๐—๑๑ ก.พ. ๘๑
ครั้งที่ ๗	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ		๑๐ มี.ค. ๘๕— ๕ พ.ค. ๘๕
ครั้งที่ ๘	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม		๕ พ.ค. ๘๕— ๑ ส.ค. ๘๗
ครั้งที่ ๙	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย		๒ ส.ค. ๘๗—๓๑ ส.ค. ๘๘
ครั้งที่ ๑๐	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข		๒ พ.ค. ๘๘—๓๑ ส.ค. ๘๘
ครั้งที่ ๑๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์		๑ ก.ย. ๘๘—๑๗ ก.ย. ๘๘
ครั้งที่ ๑๒	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย		๑ ก.ย. ๘๘—๑๗ ก.ย. ๘๘

ครั้งที่ ๑๓	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม	๒ ก.พ. ๘๙ —๒๔ มี.ค. ๘๙
ครั้งที่ ๑๔	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม	๑๐ พ.ย. ๙๐ —๒๑ ก.พ. ๙๑
ครั้งที่ ๑๕	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม	๒๕ ก.พ. ๙๑ — ๘ เม.ย. ๙๑

ราชการพิเศษ

นายกสันนิบาตช่วยป้องกันและบรรเทาภัยทางอากาศ ๓๐ ส.ค. ๘๗.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑

เรื่อง จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาคที่ ๒

คำนำ

คำแปล จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา ภาค ๒ นี้ นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๔๑ ได้ขอคัดภาษาฝรั่งเศสมาจากประเทศฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๖๓ หนังสือเหล่านี้ปรากฏว่า มีอยู่ ๔ แห่ง คือ ที่กระทรวงว่าการเมืองชั้นแห่ง ๑ เป็นรายการและจดหมายต่าง ๆ ที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้รับจากประเทศสยาม ที่กระทรวงทหารเรือแห่ง ๑ เป็นสำเนาจดหมายและคำสั่งต่าง ๆ ที่ได้ส่งมายังประเทศสยาม ที่กระทรวงต่างประเทศแห่ง ๑ เป็นสำเนาหนังสือสัญญาและรายงานสำคัญที่คณะทูตานุทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเมืองไทย ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทำเสนอเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศไว้ ที่หอสมุดสำหรับนครแห่ง ๑ เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดที่เกี่ยวกับเมืองไทยในเวลานั้น มีทั้งต้นฉบับและสำเนาจดหมายเหตุที่เก็บอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ การขอคัดในคราวนั้นได้มา ๓ แห่ง, ที่กระทรวงทหารเรือยังไม่ได้มา หวังใจว่าจะได้มาในภายหน้า

จดหมายเหตุคณะพ่อค้าฝรั่งเศสที่เข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยานี้ ว่าโดยรูปเรื่องที่เกี่ยวกับพงศาวดารก็คล้ายกับจดหมายเหตุคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ผิดกันแต่ความมุ่งหมายของคณะ คือพวกบาทหลวงมุ่งหมายในการสอนสาศนามาก มีเหตุการณ์อันใด

เกี่ยวแก่การศาสนาก็จดลงโดยพิสดาร พวกพ่อค้าผู้มุ่งมากอยู่ในการค้าขายก็จดรายละเอียดไปในทางค้าขาย ส่วนประวัติของบ้านเมืองใครรู้เห็นอย่างไร ก็จดอย่างนั้น ข้อความจึงตรงกันบ้าง แผกเพี้ยนกันบ้าง เพราะเป็นธรรมดาของคนภายนอกจะล่วงรู้การบ้านเมืองภายในให้ละเอียดนั้นยาก จดหมายเหตุที่คนในสมัยนั้นจดไว้ ถึงแม้จะไม่แจ่มแจ้งที่เดียวก็ยังเป็นหนังสือที่ช่วยความรู้ในพงศาวดารสมัยนั้น เพราะเป็นเรื่องที่ได้ยินแก่หูรู้เห็นด้วยตา ใกล้ความจริง โดยมาก.

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๗ ธันวาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๐

พิทยาลงกรณ์

อุปนายก

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๑

จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาค ๒

(ต่อจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔๐)

ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

เรื่อง มองซิเออร์ เดอ โชมอง ไปเจรจาการในเมืองไทย

พอข้าพเจ้าได้ไปถึงปากน้ำเมืองไทย ข้าพเจ้าก็ได้จัดให้ มองซิเออร์ เลอวาเช ขึ้นไปหาท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศ และให้ มองซิเออร์ วาเช บอกท่านสังฆราชว่า ถ้าท่านสังฆราชสบายดีอยู่และว่าง ก็ขอเชิญให้ท่านสังฆราชลงมาหาข้าพเจ้าที่เรือ เพื่อสังฆราชจะได้ชี้แจงให้ข้าพเจ้าฟังในเรื่องที่ข้าพเจ้าได้เป็นราชทูตมาในคราวนี้ ครั้นภายหลังอีก ๕ วัน ท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศได้ลงมาหาข้าพเจ้าพร้อมกับบาทหลวงเดอลียอน เมื่อได้ทักทายปราศรัยกันตามธรรมเนียมแล้ว ข้าพเจ้าบอกกับสังฆราชว่า เหตุที่ข้าพเจ้าได้เป็นราชทูตมาในคราวนี้ ก็เพราะได้มีคนกราบทูลพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ว่า สมเด็จพระนารายณ์มีพระราชประสงค์จะถือศาสนาคริสเตียน เพราะฉะนั้น เมื่อพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้แต่งทูตมา และได้แสดงความรักใคร่นับถือสมเด็จพระนารายณ์เช่นนี้แล้ว ก็เชื่อได้แน่ว่า สมเด็จพระนารายณ์คงจะตกลงพระทัยถือศาสนาคริสเตียนต่อไป เพราะฉะนั้น การที่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้แต่งทูตมาคราวนี้ ก็มุ่งหมายในข้อนี้เป็นที่ตั้ง และทรงหวังพระทัยว่า พระราชดำริสำคัญอันนี้คงจะเป็นการสำเร็จเป็นแน่

สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศได้ฟังข้าพเจ้าชี้แจงดังนี้ ก็มีความประหลาดใจเป็นอันมากที่มีคนเข้าใจว่า การที่จะเชิญสมเด็จพระนารายณ์ให้เข้ารีตจะเป็นการง่ายได้ถึงเพียงนี้ สังฆราชจึงได้บอกข้าพเจ้าว่า เรื่องนี้จะเอากันรวดเร็วดังคาดนี้ไม่ได้ แต่ก็จริงอยู่ สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงตั้งพระทัยดีต่อศาสนาคริสเตียน และได้ทรงแสดงให้เห็นทุก ๆ วัน โดยทรงสร้างวัดพระราชทานให้เป็นต้น เพราะจะทรงแสดงความโปรดปรานที่ทรงมีแก่

คณะบาทหลวง จนที่สุดเมื่อสังฆราชกราบทูลขออย่างไร ก็โปรดพระราชทานให้ทุกอย่าง สังฆราชจึงเห็นว่า ราชทูตควรจะพยายามให้การเรื่องนี้ได้เป็นผลสำเร็จไป แต่จะต้องระวังจัดการให้ดี ข้าพเจ้าจึงได้เอาคำที่ข้าพเจ้าจะกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์อ่านให้ฟัง สังฆราชจึงได้บอกข้าพเจ้าว่า คำกราบบังคมทูลนั้นใช้ถ้อยคำแรงมาก และไม่ได้พูดเรื่องอื่นนอกจากเรื่องศาสนาอย่างเดียว ถ้าจะพิมพ์ออกจะเป็นหนังสือเทศน์มากกว่าคำยอพระเกียรติ ข้าพเจ้าจึงได้ตอบสังฆราชว่า การที่ข้าพเจ้าได้เป็นทูตมาในคราวนี้ ก็มีความมุ่งหมายมาแต่เฉพาะในเรื่องนี้ และพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ก็ได้รับสั่งให้ข้าพเจ้ามาจัดการในเรื่องนี้เรื่องเดียวเท่านั้น จึงจำเป็นที่ข้าพเจ้าต้องกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์โดยตรง มิต้องอ้อมค้อมเลย ท่านสังฆราชกับข้าพเจ้าจึงได้ปรึกษาหารือกันว่า ถ้าจะให้การเรื่องนี้เป็นการสำเร็จจะควรจัดการอย่างไรดี

สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศจึงได้ชี้แจงให้ข้าพเจ้าฟังว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นคนโปรดของสมเด็จพระนารายณ์ และเป็นคนถือศาสนาคาทอลิกอย่างเคร่ง เป็นคนดีทั้งเป็นคนที่รักษาชื่อของตัวด้วย เพราะฉะนั้น ในการที่คิดจะเชิญสมเด็จพระนารายณ์ให้เข้ารีตถือศาสนาคริสเตียนนั้น จะต้องเดินทาง มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงจะเป็นการสำเร็จได้ จึงควรจะพูดจากับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ และบอกให้เขาทราบในความคิดของเราทุกอย่าง แต่ข้าพเจ้าฟังสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศยกย่อง มองซิเออร์ คอนซตันซ์มากนักจนเกิดความสงสัยขึ้น จึงได้ถามว่า การที่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ดีต่าง ๆ เช่นนี้ โดยหมายหาประโยชน์อย่างใดหรือไม่ สังฆราชก็ตอบว่า มิได้คิดหาประโยชน์อย่างใด เป็นแต่ต้องการจะหาชื่อเท่านั้น ในเวลาที่สนทนากันอยู่นั้น บาทหลวง เดอลียอน ก็อยู่ในที่นั้นด้วย จึงรับรองตามคำของสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศว่า ถ้าจะใช้ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ แล้วก็ต้องยอให้มาก ๆ บาทหลวงเดอลียอนได้เห็นว่าถ้ายิ่งให้เกียรติยศฝรั่งแก่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ก็ยิ่งดี เช่นให้ยศเป็นเชอวาเลีย เดอแซนต์มิเชล หรือจะให้สายสะพายสีน้ำเงินได้ก็ยิ่งดีนัก แต่ในข้อนี้ข้าพเจ้าได้คัดค้านไว้ เพราะไม่ทราบว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะพระราชทานให้ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ หรือไม่ บาทหลวง เดอลียอน ได้ยืนยันว่า ถ้าได้ให้เกียรติยศแก่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เช่นนี้แล้ว ก็จะทำให้การที่จะเชิญพระเจ้ากรุงสยามให้เข้ารีตนั้น ใกล้กับการสำเร็จมาก ข้าพเจ้าจึงได้ตกลงในใจบอกให้

บาทหลวงเดอลียอนไปบอกแก่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้เข้ารีตทรงนับถือศาสนาคริสเตียนแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะได้พระราชทานเกียรติยศดังว่านี้ให้แก่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์

บาทหลวงเดอลียอนก็ได้ไปหา มองซิเออร์ คอนซตันซ์ และได้บอกเล่าตามที่ข้าพเจ้าได้พูดไว้นั้น มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้ตอบว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะได้เกียรติยศแก่ตัวมากเกินไป แต่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ได้พยายามกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้การเรื่องนี้ได้สำเร็จจนได้ และที่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จะจัดการเรื่องนี้นั้น ก็เพราะเห็นแก่ประโยชน์ของการศาสนาอย่างเดียวเท่านั้น

ในตอนที่พูดกันนี้ ข้าพเจ้ายังไม่ได้พบปะกับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เลย

ครั้นภายหลังอีก ๓ — ๔ วัน มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ลงมาหาข้าพเจ้าที่ด่านภาษี ซึ่งเป็นหนทางห่างจากกรุงศรีอยุธยาระยะประมาณ ๒ ไมล์ ข้าพเจ้าได้สนทนากับมองซิเออร์ คอนซตันซ์โดยยืดยาวมาก สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศก็ได้สนทนาอยู่ในที่นั้นด้วย ข้าพเจ้าได้พูดจายกย่องสรรเสริญมองซิเออร์ คอนซตันซ์เป็นอันมาก แล้วข้าพเจ้าจึงได้พูดขึ้นว่า ได้มีคนมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงความซื่อสัตย์และความตั้งใจดีต่อศาสนาของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ มาก เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะได้พูดกับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ล้วนแต่ความจริงในใจทั้งนั้น และจะไม่ปิดบังอะไรเลยจนสิ่งเดียว และข้าพเจ้าก็ทราบอยู่ว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นคนโปรดของพระเจ้ากรุงสยาม เพราะฉะนั้น การที่ข้าพเจ้าเป็นทูตมาครั้งนี้ จะเป็นการสำเร็จได้ก็เพราะ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ คนเดียวเท่านั้น

ข้าพเจ้าจึงได้เล่าให้ฟังว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ให้ข้าพเจ้ามาเป็นทูตเพื่อจะมาทำพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม แต่การที่จะให้พระราชไมตรีแน่นหนาได้นั้น ก็จะต้องนับถือศาสนาร่วมกันทั้งสองพระองค์ ข้อนี้เป็นสิ่งที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ตั้งพระทัยมาก เพราะได้มีผู้กราบทูลว่า ถ้าได้ทรงแต่งราชทูตให้ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามแล้ว พระเจ้ากรุงสยามคงจะเข้ารีตนับถือศาสนาคริสเตียนเป็นแน่

มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้ตอบว่า ไม่ทราบเลยว่าผู้ใดจะไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเช่นนี้ เพราะตามเสียงที่กราบทูลนั้นดูเหมือนการที่จะเชิญให้พระเจ้ากรุงสยาม

เข้ารีตนั้นเป็นการง่ายเหลือเกิน ฝ่ายมองซิเออร์ คอนซตันซ์ เองไม่เชื่อเลยว่าจะเป็นไปได้โดยง่าย เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้จะต้องทำการอย่างระวังที่สุด

นี่แหละการเรื่องจะเชิญพระเจ้ากรุงสยามให้เข้ารีตนั้น ได้พูดจาตกลงกันเช่นนี้ในเวลาที่ข้าพเจ้าแรกไปถึงเมืองไทย

ท่านสังฆราชได้เอาคำกราบบังคมทูลของข้าพเจ้าอ่านให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ฟัง มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้บอกสังฆราชว่า ข้อความในคำกราบบังคมทูลนั้นเป็นความคาดคั้นมากนักไม่มีคำอ่อนหวานเลย ควรจะตัดความออกเสียบ้างบางข้อ ท่านสังฆราชได้นำความนี้มาเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง เพราะมองซิเออร์ คอนซตันซ์ พูดภาษาฝรั่งเศสไม่เป็น ข้าพเจ้าจึงได้ตอบว่าข้าพเจ้าไม่ยอมตัดทอนข้อความจนข้อเดียว แล้วมองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้เอาคำกราบบังคมทูลของข้าพเจ้าไปแปลเป็นภาษาปอตุเกสและได้บอกข้าพเจ้าว่า ในเวลาแปลนั้นมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ตัดข้อความออกบ้างเล็กน้อยซึ่งไม่เป็นข้อความสำคัญอย่างใด ข้าพเจ้าจึงตอบว่าถ้าฉะนั้นก็ตามใจ

ท่านสังฆราชได้มาบอกข้าพเจ้าว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ขอร้องจะเป็นล่ามในเวลาที่ข้าพเจ้าเข้าเฝ้า ข้าพเจ้าจึงตอบว่าถ้าสังฆราชเป็นล่ามเสียเองได้จะดีกว่า แต่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้พูดว่าการที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จะต้องการเป็นล่ามนั้นคงไม่มีข้อขัดข้อง เพราะพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงมอบให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นธุระในการที่เกี่ยวด้วยราชทูตทุกอย่างแล้ว ข้าพเจ้าก็ยอม

ในวันที่ข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าครั้งแรก เมื่อข้าพเจ้าได้กราบทูลยอพระเกียรติ และมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้แปลถวายตามคำที่ข้าพเจ้ากราบทูลเสร็จแล้ว พระเจ้ากรุงสยามจึงได้รับสั่งถามข้าพเจ้าว่า เมื่อข้าพเจ้าได้ออกจากเมืองฝรั่งเศสนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและพระราชวงศ์ฝรั่งเศสทรงสบายกันดีทุกองค์หรืออย่างไร และรับสั่งว่าในหมู่นี้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ได้มีชัยชนะในการสงครามบ้างหรืออย่างไร ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีชัยชนะตีเมืองลูกเซมเบิกได้แห่งเดียวเท่านั้น แต่ประเทศทั้งหลายในทวีปยุโรปได้ขอร้องให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสสงบการสงคราม และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ได้เลิกการสงคราม โดยทรงนำกองทัพด้วยพระองค์เอง พระเจ้า

กรุงสยามจึงรับสั่งว่า ได้ทรงแต่งทูตให้ออกไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แต่ราชทูตนั้นได้สูญหายไปเสียแล้ว เพราะฉะนั้น การที่ข้าพเจ้าไม่ได้ถูกอับปางเหมือนราชทูตสยามและได้มาถึงเมืองไทยโดยสุขสบายนั้น จึงกระทำให้ทรงยินดีมาก ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า การที่ราชทูตสยามได้สูญหายไปนั้น ได้ทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสียพระทัยเป็นอันมาก และที่เมืองฝรั่งเศสก็มีเสียงลือกันว่า พวกฮอลันดาเป็นผู้ที่ได้ทำลายราชทูตสยาม เพราะฉะนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้มีรับสั่งให้ราชทูตฝรั่งเศสในเมืองฮอลันดาสืบสวนว่าข่าวที่ลือนั้นจะมีความจริงเพียงไร แต่ราชทูตฝรั่งเศสได้สืบแล้วก็หาได้ความอย่างใดไม่ พระเจ้ากรุงสยามจึงได้รับสั่งถามว่า ในเรื่องเมืองบันตำนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงจัดการให้เป็นที่พอพระทัยแล้วหรืออย่างไร ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า ข้าพเจ้าเชื่อได้แน่ว่าในเรื่องนี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะได้รับความพอพระทัยทุกอย่าง แต่ในเวลาที่เกิดเรื่องนี้ขึ้นนั้น ข้าพเจ้าได้ออกจากประเทศฝรั่งเศสเสียแล้ว และสังเกตดูพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงกริ้วพวกฮอลันดามาก พอกราบทูลเท่านี้สมเด็จพระนารายณ์ก็เสด็จขึ้น ข้าพเจ้าก็ได้ออกจากที่เฝ้ากลับมายังที่พัก

ครั้นเวลาค่ำ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้มาหา บอกข้าพเจ้าว่าสมเด็จพระนารายณ์พอพระทัยในการที่ข้าพเจ้าได้เฝ้าในคราวแรกนี้เป็นอันมาก และเล่าต่อไปว่าไทยมีข้อวิตกถึงพวกฮอลันดานัก และอยากจะทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในข้อนี้ด้วย แต่ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าหาได้โต้ตอบกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ประการใดไม่ แล้วมองซิเออร์ คอนซตันซ์จึงได้บอกข้าพเจ้าว่า อีกสองวันสมเด็จพระนารายณ์จะโปรดให้ข้าพเจ้าเฝ้าเป็นพิเศษอีกครั้ง ๑

ครั้นอีกสองวันข้าพเจ้าก็ได้ไปเฝ้า แต่ในคราวนี้เฝ้าในห้องหนึ่งต่างหาก หาใช่ท้องพระโรงที่เฝ้าคราวก่อนไม่ เมื่อข้าพเจ้าได้ถวายคำนับและได้นั่งลงแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งถามว่า ข้าพเจ้ากับคนที่มากับข้าพเจ้าได้เดินทางไกลเช่นนี้ยังมีความสุขสบายดีด้วยกันทุกคนหรืออย่างไร ข้าพเจ้าได้กราบทูลว่า ข้าพเจ้าและคนที่มากับข้าพเจ้ามีความสุขสบายดีด้วยกันทุกคน เพราะเหตุที่ทรงพระกรุณาให้เจ้าพนักงานมาคอยปฏิบัติ

อยู่ แล้วจึงรับสั่งว่าได้ทรงทราบว่าพวกฮอลันดาคิดจะรบกับเมืองไทย และได้ทรงสังเกตว่าการที่ทรงทำพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น เป็นการทำให้พวกฮอลันดาริษยามาก และทรงเชื่อพระทัยว่า พวกฮอลันดาคงจะทำการขัดขวางต่าง ๆ เพื่อจะไม่ให้บริษัทฝรั่งเศสได้มาค้าขายในพระราชอาณาเขตสยามได้ ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า ถ้าพวกฮอลันดาได้ทราบว่าฝรั่งเศสกับไทยได้เป็นไมตรีและทำการติดต่อกันแล้ว พวกฮอลันดาก็คงจะเกรง เพราะพวกฮอลันดามีความเกรงพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาก พระเจ้ากรุงสยามจึงรับสั่งตอบว่า พวกฮอลันดาเป็นพวกที่ฉลาดมาก คงจะคิดอ่านขัดขวางในการค้าขายของบริษัทฝรั่งเศสเป็นแน่ เพราะฉะนั้น จะต้องคิดอ่านหาทางป้องกันอย่าให้พวกฮอลันดาทำการสำเร็จได้ และรับสั่งต่อไปว่าในเวลานี้บริษัทฝรั่งเศสไม่ใคร่เอาใจใส่ในเรื่องการค้าขายในพระราชอาณาจักรสยามเลย ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า บริษัทฝรั่งเศสได้ทำการค้าขายที่อื่นเพราะยังไม่ใคร่จะมีทุนมาก แต่มาบัดนี้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้อุดหนุนบำรุงบริษัททุกอย่างแล้ว จึงรับสั่งตอบว่าในตอนแรกที่เป็นเวลาเริ่มตั้งต้นเป็นเวลาที่จะต้องคอยระวังพวกฮอลันดาอย่างกวดขันมาก ข้าพเจ้าได้กราบทูลว่า ในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะได้ทรงพระราชดำริอย่างรอบคอบ และคงจะจัดการป้องกันทุกอย่างมิให้พวกฮอลันดากล้ามาขัดขวางได้ เพราะเมื่อเร็วๆนี้เอง พวกฮอลันดาก็ได้ทำสงครามกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงมีชัยชนะทำพวกฮอลันดาเสียจนขยาด เพราะฉะนั้น ยังอีกนานนักกว่าพวกฮอลันดาจะอยากรบกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอีก สมเด็จพระนารายณ์จึงรับสั่งถามว่า นอกจากเรื่องที่จะมาชักชวนให้พระองค์ได้เรียนการศาสนาคริสเตียนจากพวกสังฆราช ข้าพเจ้าไม่มีข้อความอย่างอื่นจะกราบทูลหรืออย่างไร ข้าพเจ้าก็ได้กราบทูลอะไรต่ออะไรต่าง ๆ และก็คงย้อนกราบทูลในเรื่องจะเชิญเสด็จให้เข้ารีตต่อท้ายทุกเรื่องไป แล้วสมเด็จพระนารายณ์ก็เสด็จขึ้นมองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้พาข้าพเจ้าไปที่พระราชอุทยานแห่ง ๑ เจ้าพนักงานก็เอาของว่างมาเลี้ยง

รุ่งขึ้นมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้มาหาข้าพเจ้าอีก ท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศก็อยู่ด้วย มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้พูดเรื่องพวกฮอลันดาโดยยืดยาว และข้าพเจ้าฟังเสียงก็รู้สึกได้ว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ มีความกลัวพวกฮอลันดาเป็นอันมาก มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้ถามว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้พระราชทานอำนาจให้ข้าพเจ้าเต็มที่หรือไม่ ข้าพเจ้าได้ตอบว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็คงจะทราบว่าอำนาจของราชทูตจะมีเพียงไร มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงชี้แจงให้ข้าพเจ้าฟังว่า สมเด็จพระนารายณ์มีพระราชประสงค์จะทำสัญญาสู้และรบ (Offensive & Defensive Alliance) สำหรับจะต่อสู้กับพวกฮอลันดา ข้าพเจ้าจึงได้ตอบมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ว่าข้าพเจ้าเชื่อได้แน่ว่า พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ คงจะทรงเป็นพระธุระช่วยสมเด็จพระนารายณ์หลายอย่าง แต่การที่ข้าพเจ้าเป็นทูตมาในครั้งนี้ หาได้มาสำหรับเกี่ยวแก่การสงครามไม่ คงได้รับคำสั่งมาแต่อย่างเดียวให้กราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขุนนายของข้าพเจ้า ทรงตั้งพระทัยอยากจะให้สมเด็จพระนารายณ์ได้ถือศาสนาคริสเตียน และหน้าที่ของข้าพเจ้าที่มาเป็นราชทูตนั้นก็มีแต่ในข้อนี้ข้อเดียวเท่านั้น ข้าพเจ้าจึงขอให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้เอาใจใส่ช่วยจัดการในเรื่องนี้ให้สำเร็จ เพราะการที่จะให้พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้เป็นพระธุระช่วยการของสมเด็จพระนารายณ์ก็ไม่มีทางอย่างอื่นนอกจากสมเด็จพระนารายณ์จะได้ทรงถือศาสนาคริสเตียนแล้วเท่านั้น มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้ตอบข้าพเจ้าว่า การที่จะเชิญให้สมเด็จพระนารายณ์เข้ารีตนั้นจะต้องจัดการหลายอย่างเสียก่อน และหากว่าสมเด็จพระนารายณ์จะทรงยอมเข้ารีตมองซิเออร์ คอนซตันซ์ เองก็ยังสงสัยอยู่ว่า จะควรกราบทูลคัดค้านไว้หรือไม่ เพราะการที่สมเด็จพระนารายณ์จะเข้ารีตนั้น อาจจะทำให้เกิดเป็นขบถขึ้นทั่วพระราชอาณาจักรก็ได้ เพราะสมเด็จพระนารายณ์มีพระอนุชาอยู่องค์ ๑ ซึ่งคอยพาลหาเหตุที่จะเป็นขบถอยู่แล้ว

ภายหลังอีกสามสี่วัน สมเด็จพระนารายณ์ได้โปรดให้ข้าพเจ้าได้เฝ้าครั้ง ๑ จึงรับสั่งถามว่า ข้าพเจ้าจะมีอะไรกราบทูลที่เกี่ยวด้วยการค้าขายหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงได้

กราบทูลว่า ในเรื่องการค้าขายนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องอธิบายกันโดยยืดยาวมาก ถ้าข้าพเจ้าจะกราบทูลโดยละเอียดแล้วก็จะเป็นเครื่องรำคาญพระทัย เพราะฉะนั้น ถ้าโปรดให้เสนาบดีคนใดคน ๑ ไปหาข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะได้อธิบายชี้แจงในเรื่องการทั้งปวงให้เสนาบดีเข้าใจต่อไป สมเด็จพระนารายณ์จึงได้รับสั่งให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ไปหาข้าพเจ้า เพื่อฟังข้าพเจ้าอธิบายในเรื่องต่าง ๆ ต่อไป แล้วข้าพเจ้าได้กราบทูลว่าข้าพเจ้าจะได้ทำเป็นจดหมายบันทึกถวาย และจะได้จดข้อความในเรื่องศาสนาและการค้าขายไว้เป็นข้อ ๆ พระเจ้ากรุงสยามจึงได้รับสั่งว่า เมื่อได้ทรงเห็นจดหมายบันทึกของข้าพเจ้าแล้วก็จะได้ทรงตอบเป็นข้อ ๆ แล้วรับสั่งต่อไปว่า ทรงทราบได้ดีทีเดียวว่า การที่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้มาเป็นพระราชไมตรีด้วยนั้น มิได้คิดหาประโยชน์ในส่วนพระองค์เลย และเจ้าแผ่นดินทั้งหลายอันอยู่ใกล้เคียงกับประเทศฝรั่งเศส ก็อยากเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยิ่งนัก แต่การที่เจ้าแผ่นดินเหล่านั้นอยากเป็นไมตรีกับพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ นั้นก็เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้ง ส่วนพระองค์สมเด็จพระนารายณ์นั้นทรงเห็นเจ้าแผ่นดินเหล่านี้เหมือนอยู่ใกลกับพระองค์เต็มที แต่ทรงถือว่าพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ นั้นเท่ากับอยู่ใกล้กันหรือจะว่าเป็นเพื่อนบ้านกับพระองค์ก็ว่าได้ เพราะฉะนั้น จึงทรงหวังจะเป็นพระราชไมตรีอันไม่มีเวลาขาดได้กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไป ต่อนั้นไปก็ได้รับสั่งถึงการที่เกี่ยวด้วยพวกฮอลันดาจนเสด็จขึ้น

ครั้นข้าพเจ้าได้กลับมาถึงที่พัก ข้าพเจ้าก็ได้จัดการเขียนจดหมายบันทึกดังได้กราบทูลไว้ ในจดหมายบันทึกฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้พูดแต่เรื่องการศาสนาโดยมาก เพื่อให้สมเด็จพระนารายณ์เข้าพระทัยว่า การที่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้แต่งให้ข้าพเจ้ามาเป็นทูตนั้นก็เฉพาะสำหรับเรื่องศาสนาเท่านั้น.

จดหมายบันทึกซึ่งเชอวาเลีย เดอ โชมอง
เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส
ได้ทูลเกล้า ฯ ถวายต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

ขอเดชะ ฯ

ด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ได้ทรงทราบถึงพระเดชานุภาพของพระองค์ จึงได้ทรงแต่งให้ข้าพเจ้ามาเฝ้า เพื่อขอพระราชทานพระราชไมตรีของพระองค์ และเพื่อถวายพระราชไมตรีของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อพระองค์ เพื่อจะให้ประเทศฝรั่งเศสและประเทศสยามได้เป็นไมตรีอันหนทางถึงจะห่างไกลถึง ๕,๐๐๐ ไมล์ จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้เลย แต่การที่เป็นไมตรีกันนั้น ถ้าไมตรีนั้น ๆ มีหลักแต่เพียงต่างฝ่ายต่างยกย่องสรรเสริญยอพระเกียรติกัน และถือเอาประโยชน์ของตนเป็นหลักเท่านั้นแล้ว ไมตรีนั้นจะสนิทแน่นหนาไม่ได้เลย และในเรื่องนี้เสนาบดีของพระองค์ก็ได้มีจดหมายไปยังเสนาบดีฝรั่งเศส ชี้แจงเหตุการณ์ทั้งปวงไปแต่ปีกลายโดยละเอียดแล้ว

วิธีที่จะให้พระราชไมตรีอันนี้ได้แน่นหนาสนิทสนมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดถึงผู้ที่จะครองราชสมบัติต่อพระองค์ไป และไม่มีเวลาขาดไมตรีกันได้จนกว่าโลกจะดับสูญไปนั้น ก็มีทางอย่างเดียวซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้าได้ทรงพระราชดำริไว้ กล่าวคือ พระองค์จะต้องถือศาสนาร่วมกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พระราชไมตรีนั้นจึงจะดับสูญไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้จัดให้ข้าพเจ้ามาเฝ้าเพื่อมากราบทูลวิงวอนขอให้พระองค์ได้ทรงนับถือศาสนาคริสเตียน ซึ่งเป็นทางอันแน่สำหรับให้พระราชไมตรีได้สนิทกันได้ชั่วกาลนาน และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงเห็นว่าพระองค์จะได้เป็นพระราชไมตรีโดยทรงปฏิบัติตามที่กราบทูลมานี้ จึงได้มีรับสั่งให้ข้าพเจ้ากราบทูลถวายกำลังพาหนะทุกอย่าง คือกำลังทหารทั้งบกและเรือ กองทัพบกกองทัพเรือ และการทั้งปวงซึ่งจะประกอบสำหรับรักษาพระเกียรติยศของพระองค์ และสำหรับความเจริญของพระราชอาณาเขตสยามทั่วไปด้วย อีกประการ ๑ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสตั้งพระทัยอย่างยิ่งที่จะให้พระองค์ได้ถือศาสนาคริสเตียน เพราะฉะนั้น ถ้า

พระองค์ทรงเห็นควรอย่างใดที่จะทำให้พระราชไมตรีได้แน่นหนาชั่วกาลนานแล้ว ฝ่ายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ก็ทรงเต็มพระทัยที่จะปฏิบัติตามพระราชประสงค์ทุกประการเหมือนกัน

แต่ถึงแม้ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รับสั่งแก่ข้าพเจ้าแต่ในเรื่องนี้เรื่องเดียวก็จริงอยู่ แต่ได้โปรดให้เสนาบดีมาสั่งให้ข้าพเจ้าจัดการทุกอย่าง เพื่อช่วยอุดหนุนให้การของบริษัทฝรั่งเศสได้เจริญในพระราชอาณาจักรสยามต่อไปด้วย

จดหมายบันทึกฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้ส่งให้แก่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เพื่อนำถวายพระเจ้ากรุงสยาม ภายหลังอีกสองวัน มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้มาหาข้าพเจ้า แต่สังเกตดูกิริยาวางท่าไม่สนิทเหมือนกับมีอะไรในใจอย่าง ๑ มองซิเออซ์ คอนซตันซ์ จึงได้อธิบายให้ข้าพเจ้าฟังว่า ตามข้อความในจดหมายบันทึกที่ข้าพเจ้าขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้เข้ารีตถือศาสนาคริสเตียนนั้น คงจะไม่ได้ผลดังความคาดหมายของข้าพเจ้าเป็นแน่ เพราะในเรื่องนี้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้เฝ้าพระเจ้ากรุงสยามแล้ว และได้มีรับสั่งยกเหตุผลโดยยืดยาวมาก มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงได้กราบทูลว่า เหตุที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแต่งทูตมาเพื่อมาเชิญเสด็จให้เข้ารีตนั้น เป็นเรื่องที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ได้บีดมาช้านานแล้ว หาได้กราบทูลให้ทรงทราบไม่ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงฟังมองซิเออร์ คอนซตันซ์ กราบทูลแล้ว ก็ทรงประหลาดพระทัยมาก จึงได้รับสั่งว่า พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ จะให้เราเข้ารีตดังนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะในราชวงศ์ของเราก็ได้นับถือพุทธศาสนามาช้านานแล้ว จะให้เราเปลี่ยนศาสนาอย่างนี้เป็นการยากอยู่ และถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดินจะต้องการให้คนทั่วโลกได้นับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเจ้ามิจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ แล้วจึงรับสั่งต่อไปว่า ทรงเห็นแล้วว่า การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงแนะนำมาเช่นนี้ก็ด้วยความรัก แต่ในเรื่องนี้ซึ่งเป็นการใหญ่จะตรึกตรองดูเสียก่อน แล้วจึงจะทรงตอบจดหมายบันทึกฉบับนี้ต่อไป

เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบจากมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ว่าคราวนี้เป็นครั้งแรกที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้กราบทูลถึงข้อที่ข้าพเจ้าจะมาเชิญเสด็จให้เข้ารีตนั้นได้ทำให้ข้าพเจ้าประหลาดใจเป็นอันมาก และได้ทราบต่อไปว่า เมื่อมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้แปลคำกราบบังคมทูลของข้าพเจ้าถวายนั้น คำใดที่ข้าพเจ้าได้กราบทูลในเรื่องศาสนา

มองซิเออร์ คอนซตันซ์ หาได้แปลถวายจนคำเดียวไม่ และในเวลาที่ข้าพเจ้าได้เผ้าในตอนหลังๆ และที่ข้าพเจ้าได้กราบทูลเรื่องการศาสนานั้น มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็หาได้แปลถวายจนครั้งเดียวไม่ โดยมองซิเออร์ คอนซตันซ์ อ้างเหตุว่า เวลานี้ยังไม่สมควรที่จะกราบทูลให้ทรงทราบ การที่เป็นเช่นนี้ได้ทำให้ข้าพเจ้าขัดเคืองเป็นอันมาก และข้าพเจ้าก็ได้แสดงให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เห็นว่าข้าพเจ้าไม่พอใจ แล้วมองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงส่งคำตอบของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งตอบจดหมายบันทึกของข้าพเจ้า และมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ยกเหตุผลต่างๆ มาอ้าง ซึ่งจะกล่าวในที่นี้ก็จะยืดยาวมากนัก แต่ในใจความที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ชี้แจงนั้น ก็คือว่าในชั้นต้นข้าพเจ้าควรจะต้องคบกับข้าราชการไทยและทำความคุ้นเคยกับคนไทยให้มากๆ เสียก่อน การที่ข้าพเจ้ามาจัดการจึงจะสำเร็จได้ และการที่ข้าพเจ้าจะคบค้าสมาคมกับคนไทยนั้น มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ทราบแน่ว่า คงจะเป็นการพอพระทัยพระเจ้ากรุงสยาม อีกประการ ๑ พระเจ้ากรุงสยามก็โปรดท่านสังฆราชมาก เพราะฉะนั้น คงจะได้พระราชทานอำนาจพิเศษแก่สังฆราช ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ศาสนาเป็นแน่

ข้าพเจ้ายังไม่ทราบเลยว่า การที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ไม่ยอมกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามในเรื่องศาสนานั้นจะประสงค์อันใด บางทีมองซิเออร์ คอนซตันซ์ จะเข้าใจว่าข้าพเจ้ายังจะมีความอื่นๆ ที่จะกราบทูลอีก และที่ข้าพเจ้าได้กราบทูลเฉพาะเรื่องศาสนา ก็เพราะข้าพเจ้าจะลองพระทัยพระเจ้ากรุงสยามก็จะเป็นได้ แต่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็คิดจะให้ข้าพเจ้าหมดหวังในเรื่องนี้ เพราะเขาได้บอกกับข้าพเจ้าว่า ทำอย่างไรพระเจ้ากรุงสยามก็จะไม่ทรงเข้ารีต และก็ไม่มีวี่แววในการที่พระเจ้ากรุงสยามจะเข้ารีตเลย ข้าพเจ้าเชื่อว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ คงคิดพยายามจะให้ข้าพเจ้างดในการที่ข้าพเจ้าจะมาเชิญให้สมเด็จพระนารายณ์เข้ารีต แต่ในข้อนี้ทำอย่างไรข้าพเจ้าก็จะได้พยายามจัดการตามหน้าที่ของข้าพเจ้าให้จงได้ ข้าพเจ้าจึงได้บอกมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ว่าการที่ข้าพเจ้าได้มาเผ้าสมเด็จพระนารายณ์ในครั้งนี้ ก็สำหรับมาจัดการในเรื่องนี้เรื่องเดียวเท่านั้น.

คำตอบจดหมายบันทึก

ซึ่งเชอวาเลีย เดอโชมอง เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้ถวายสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อวันที่ ๒๘ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ พ.ศ. ๒๒๒๘

ด้วยพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้มีพระราชโองการให้ข้าพเจ้าแจ้งมายังท่านว่า พระองค์ทรงมีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้ทรงทราบจากจดหมายบันทึกของท่านและจากทางอื่นว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีความรักใคร่พระองค์มากถึงเพียงนี้ ซึ่งเป็นการกระทำให้ชนชาวตะวันออกทั่วไป แลเห็นในพระทัยกว้างขวางของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ และพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ทรงยินดียิ่งนักจนจะหาถ้อยคำที่จะแสดงความยินดีนั้นไม่ได้แล้ว แต่ทรงเสียพระทัยว่า การที่จะได้เป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พระองค์ก็จะต้องปฏิบัติการ ตามพระราชดำริ ของ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ดังที่ท่านได้กราบทูลในจดหมายบันทึก กล่าวคือต้องให้พระองค์เข้ารีตถือศาสนาคริสเตียนนั้นเป็นการยากนักยากหนา เพราะการที่จะเปลี่ยนศาสนาอันได้นับถือและเชื่อถือกันมาถึง ๒๒๒๙ ปีมาแล้วนั้นเป็นการยากอย่างยิ่ง จึงทรงขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสวินิจฉัยดูว่าการที่จะเปลี่ยนศาสนาเช่นนี้เป็นการง่ายหรืออย่างไร และขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงดำริด้วยว่า ถ้าพระเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดิน และ สร้างสิงสาราสัตว์อันมีรูปพรรณสัณฐานและนิสัยต่าง ๆ กัน จะประสงค์ให้มนุษย์ทั้งหลายได้นับถือศาสนาอย่างเดียวกันทุกคน และให้มนุษย์ทั้งหลายอยู่ในกฎหมายอันเดียวกันหมดแล้ว พระเจ้าก็คงจะทำให้เป็นเช่นนั้นได้ง่ายที่สุด แต่สิงสาราสัตว์ต้นหมากรากไม้และของทั้งปวงพระเจ้าก็ได้สร้างให้มีรูปพรรณและลักษณะต่างกันทั้งสิ้น จึงเป็นพยานให้เห็นได้ว่าการที่เกี่ยวด้วยศาสนานั้น พระเจ้าก็คงต้องการให้ถือต่างกันเหมือนกัน เพราะเหตุฉะนั้น พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ทรงยอมให้พระเป็นเจ้าได้ตัดสินในเรื่องนี้ กล่าวคือทรงยอมพระองค์และพระราชอาณาจักรให้อยู่ในโอวาทของพระเป็นเจ้า แล้วแต่พระเป็นเจ้าจะเห็นควรอย่างไร เพราะฉะนั้น พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า จึงตั้งพระทัยอยากจะทรงทราบความจริงในเรื่องนี้ แต่เพื่อจะให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงเห็นในพระราช

ไมตรีอันเที่ยงตรงของพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้านั้น ถึงแม้ว่าพระองค์จะไม่ทรงรับปฏิบัติตามพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็จริงอยู่ แต่พระองค์ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เชื่อพระทัยว่า ถ้าพระเป็นเจ้าได้ให้พระเจ้ากรุงสยามคงมีพระชนม์อยู่ตราบใด พระราชไมตรีที่พระองค์ได้มีต่อพระเจ้ากรงฝรั่งเศสนั้น จะไม่ได้เปลี่ยนแปลงอยู่ตราบนั้น และจะได้ทรงเป็นพระราชธุระจัดการให้พระเจ้าแผ่นดินอันจะได้ครอบครองราชสมบัติต่อไปในภายหน้านั้น ได้รักษาพระราชไมตรีนี้ไว้ดุจพระองค์เหมือนกัน และเพื่อจะได้ให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและชนทั่วโลกเห็นว่า พระวาจาของพระองค์เป็นวาจาที่มั่นคง ถ้าหากว่าต่อไปภายภาคหน้าพระเจ้าแผ่นดินผู้ได้ครองราชสมบัติต่อไป จะมิได้ปฏิบัติตามพระราชประสงค์อันได้กล่าวมาแล้วนั้น พระเจ้ากรุงสยามจึงพระราชทานอำนาจและสิทธิแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้ทรงถือว่าเจ้าแผ่นดินเหล่านั้นเป็นศัตรูต่อพระองค์ และทรงอนุญาตให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมายึดราชสมบัติไว้ต่อไป

อีกประการ ๑ พระเจ้ากรงสยามนายของข้าพเจ้า ได้มีพระราชโองการดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าบอกให้ท่านทราบว่า พระองค์พร้อมอยู่ทุกเมื่อที่จะได้รับสั่งกับท่านหรือเสนาบดีคนใดที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโปรดให้มาเฝ้า เพื่อทำสัญญามัดพระเจ้าแผ่นดินหลังๆให้ปฏิบัติดังกล่าวมาแล้วทุกประการ และในข้อที่เสนาบดีฝรั่งเศสได้รับรับสั่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสสั่งให้ท่านมาเป็นธุระจัดการช่วยเหลือบริษัทฝรั่งเศสนั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ได้มีรับสั่งให้ข้าพเจ้าแจ้งให้ท่านทราบว่า เมื่อบริษัทฝรั่งเศสได้ยื่นเรื่องราวบอกความประสงค์เมื่อใด จะได้ทรงตั้งเสนาบดีให้เป็นธุระจัดการในข้อเหล่านี้ และจะได้พระราชทานสิทธิแก่บริษัทฝรั่งเศสตามที่ควรจะพระราชทานได้

เขียนที่พระราชวังเมืองลพบุรี ณ วันที่ ๒๖ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) โดยรับพระราชโองการ.

(เซ็น) *ซี. ฟอลคอน*

และผู้แทนพระเจ้ากรุงสยามสำหรับเจรจาการ

ที่ปรึกษาของพระเจ้ากรุงสยามกับท่านเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส

ในเวลานั้นพระเจ้ากรุงสยามประทับอยู่ที่เมืองลพบุรี ภายหลังอีก ๘ วันข้าพเจ้าก็ได้ขึ้นไปเมืองลพบุรีเหมือนกัน

พอข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองลพบุรี มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ได้มาหาและได้ต้อนรับอย่างดี ข้าพเจ้าสังเกตกิริยา มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ดูในเวลานั้นกำลังสบายใจมาก จึงได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงการที่ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้เฝ้าพระเจ้ากรุงสยามได้กราบทูลรับสั่งในเรื่องศาสนาโดยยืดยาวมาก มองซิเออร์ คอนซตันซ์เล่าว่า พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งถึงการศาสนาดูออกจะโปรดยิ่งกว่าที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ คาดเสียอีก และในเรื่องที่จะเชิญเสด็จเข้ารีตนั้นก็อาจจะสำเร็จได้ แต่ต้องรอแล้วแต่พระเจ้าจะเห็นควร และต้องรอให้ช้า ๆ สักหน่อย

ภายหลังอีกสองสามวันมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้กลับมาหาข้าพเจ้าอีก และบอกว่าการทั้งหลายยังดำเนินดีอยู่ ข้าพเจ้าจึงได้ส่งจดหมายบันทึกให้แก่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เพื่อขอให้นำขึ้นถวายพระเจ้ากรุงสยาม ในจดหมายบันทึกนั้น มีใจความขอพระราชานุญาตต่อพระเจ้ากรุงสยาม ให้สังฆราชและมิชันนารีทั้งหลายได้เทศนาสั่งสอนศาสนาคริสเตียนทั่วพระราชอาณาเขตได้โดยสะดวก

จดหมายที่พระเจ้ากรุงสยามได้มีรับสั่ง ให้เขียนมายัง เชอวาเลีย เดอโชมอง เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส

ด้วยพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ไม่มีคำใดที่จะใช้สำหรับแสดงความยินดีที่พระองค์ได้รู้สึกในพระราชไมตรีของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ดังท่านก็คงจะได้เห็นมาแล้วตั้งแต่ต้นตลอดมาจนทุกวันนี้และต่อไปจนที่สุด ถ้าท่านจะมีข้อความสิ่งใดที่จะกราบทูลแล้ว พระองค์ก็คงจะทรงรับธุระดังได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว เพราะพระองค์ทรงเชื่อว่า ท่านคงจะไม่กราบทูลแนะนำสิ่งใดซึ่งจะทำให้เกิดความเสียหายต่อประเทศทั้งสองเป็นแน่ อนึ่ง การที่พระองค์ได้ทรงพระเมตตาแก่ตัวท่านนั้น เป็นสิ่งที่คนทั้งหลายทั่วไปเกิดความสงสัยอยู่แล้ว แต่พระองค์ก็หาทรงพระวิตกอย่างใดไม่

แต่เพื่อจะมิให้จดหมายฉบับนี้ยืดยาวเกินไปนักนั้น พระเจ้ากรุงสยามจึงได้มีพระราชโองการดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าบอกให้ท่านทราบว่า ในเวลานี้เกิดมีเสียงลือขึ้นตลอดประเทศอินเดียว่า พวกฮอลันดาได้ตั้งใจจะมารบกวนพระราชอาณาจักรของพระองค์ และพระองค์ก็ทรงทราบอยู่เต็มพระทัยว่า ส่วนพระองค์เองก็ดี หรือเสนาบดีข้าราชการคนใดก็ดี มิได้กระทำการอย่างใดๆ ให้เป็นที่ขัดเคืองแก่พวกฮอลันดาเลย เช่นพวกฮอลันดาได้มีสิทธิอย่างใดก็หาได้มีผู้ใดลบล้างสิทธินั้นๆ ไม่ หรือจะมีใครไปดูหมิ่นผู้แทนของฮอลันดาก็ไม่มี เพราะพระองค์ทรงระวังตั้งอยู่ในคลองยุติธรรม ถ้ามีคดีหรือเรื่องใดเกิดขึ้น พระองค์ก็ทรงชั่งน้ำหนักของคดีนั้นๆ ด้วยความยุติธรรมและด้วยพระปรีชาญาณ เพราะฉะนั้น การที่พวกฮอลันดาคิดจะมาเบียดเบียนพระราชอาณาจักรเช่นนี้ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า คงจะไม่มีสาเหตุอย่างอื่นนอกจากการที่ทรงแสดงไมตรีแก่พวกฝรั่งเศสซึ่งทำให้พวกฮอลันดาเกรงไปว่า ในวันหน้าต่อไปจะเกิดเป็นการเสียหายแก่พวกฮอลันดาขึ้น พระราชดำริอันนี้มีหลักที่ได้ทรงทราบความต่างๆ มาในทางลับ

เพราะฉะนั้น เมื่อได้ทรงพิเคราะห์ถึงเรื่องที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทำไมตรีกับพวกฮอลันดานั้น ถ้าแม้ว่าพวกฮอลันดายังคงกระทำการร้ายดังคิดไว้นั้น พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงหนักพระทัย ไม่ทรงทราบว่าจะควรทำประการใด เพราะยังมีพระราชประสงค์จะเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่ จึงเป็นการยากที่พระองค์จะทำสงครามกับพวกฮอลันดา ในเวลาที่พวกฮอลันดายังเป็นไมตรีอยู่กับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเช่นนี้ จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้าถามท่านว่า ในเรื่องนี้จะควรทำอย่างไร และขอให้ท่านตอบมาให้ทราบด้วย

อนึ่ง พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้ข้าพเจ้าถามท่านว่า การที่บริษัทจะคิดตั้งการค้าขายนั้น บริษัทจะต้องการสิทธิอย่างใดต่อไปบ้างหรือไม่ เพราะเมื่อบริษัทฝรั่งเศสจะต้องการอย่างไรแล้วพระเจ้ากรุงสยามก็จะโปรดพระราชทานให้ โดยเหตุที่ในเวลานี้พวกฮอลันดาได้ตั้งความพยายามคอยกีดกันมิให้บริษัทใดๆ มาตั้งการค้าขายเพิ่มขึ้นในฝ่ายอินเดียได้อีก

พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงเห็นว่า การที่จะทำให้พวกฮอลันดาพอใจนั้นเป็นการง่ายอย่างที่สุด แต่ทรงเห็นว่าพวกฮอลันดาเกลียดประเทศฝรั่งเศสนัก และพลอยเกลียดประเทศอื่น ๆ ซึ่งรับรองฝรั่งเศสด้วย เพราะฉะนั้น จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้าถามท่านว่า จะควรทำประการใดดีจึงจะจัดการให้สมพระทัยที่ได้ทรงตั้งไว้ว่า จะทรงทำการทุกอย่างสำหรับรักษาเกียรติยศและประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศสในพระราชอาณาเขต และในฝ่ายทิศตะวันออกทั่วไป ถ้าท่านได้ตอบในข้อนี้แล้ว พระเจ้ากรุงสยามจะทรงยินดียิ่งนัก เพราะในเวลาที่ท่านได้เฝ้าเป็นพิเศษนั้น ก็เกือบไม่ได้รับสั่งถึงเรื่องอื่นเลย และในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงสยามก็ไม่ได้มีพระราชประสงค์อย่างอื่น นอกจากจะให้ประเทศฝรั่งเศสได้มีชื่อเสียงและให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รับประโยชน์เท่านั้น และทรงหวังว่าการที่ทรงพระกรุณาแก่ชาวเมืองฝรั่งเศสนั้น คงจะทำให้ผลประโยชน์ของชาวฝรั่งเศสได้เพิ่มพูนทวีขึ้น

อนึ่ง การที่พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้ให้สร้างป้อมในที่ต่าง ๆ ซึ่งได้ทำกันโดยไม่มีช่างอันชำนาญวิชาสร้างป้อม แต่ถึงกระนั้นบรรดาศัตรูหมู่ปัจจามิตรก็ยังติป้อมเหล่านั้นไม่แตกนั้น ก็เพื่อประสงค์สำหรับจะให้พวกฝรั่งเศสได้เข้ามาในพระราชอาณาเขตโดยสะดวก มิได้สร้างป้อมไว้สำหรับป้องกันพระราชอาณาเขตหามิได้ เพราะฉะนั้น ถ้าพระราชไมตรีที่ทรงมีไว้กับประเทศฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่ควรยืดยาวไปแล้ว ก็จะได้โปรดให้ทำลายป้อมเหล่านั้นเสีย และจะได้ทรงคุมรี้พลสกลโยธาช้างม้า ยกกองทัพออกต่อสู้พวกฮอลันดาหรือชาติอื่น ๆ อันจะมาเป็นศัตรูต่อพระองค์ ดุจที่เคยยกทัพออกปราบข้าศึกที่ใกล้เคียงเช่นเข้าแผ่นดินมอญ ลาว เขมร อันได้ยกรี้พลสกลโยธามาต่อสู้กับพระองค์ แต่สู้พระเดชานุภาพของพระองค์ไม่ได้จนรายเดียว เพราะฉะนั้น จึงทรงเชื่อว่า ถ้าพระองค์จะต้องทำศึกสงครามกับบรรดาบุคคลที่เป็นพ่อค้าอันมิรู้จักพระเดชพระคุณของพระองค์แล้ว พระองค์ก็คงจะทรงมีชัยชนะเป็นแน่

พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้าชี้เหตุผลเหล่านี้ให้ท่านฟังเพราะเป็นข้อที่สำคัญมาก และการเรื่องนี้ก็เกี่ยวในทางได้ทางเสียของประเทศฝรั่งเศสมากกว่าประเทศสยาม เพราะฉะนั้น ที่ทรงเป็นพระราชธุระเช่นนี้ก็เพราะทรงรักใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาก.

๑๗

คำตอบของเชอวาเลีย เดอโชมอง ตอบจดหมายที่พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดให้เขียนมา

ถ้าแม้ว่าการที่ข้าพเจ้าได้รับความต้อนรับในประเทศอย่าง ๑ การที่เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่ได้ให้เกียรติยศแก่ข้าพเจ้าอย่าง ๑ และการที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าพเจ้าเฝ้าเป็นพิเศษอีกอย่าง ๑ ไม่ได้ทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรักใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็จะต้องสารภาพว่า เมื่อได้อ่านจดหมายฉบับนี้จบแล้ว ก็ได้ทำให้ข้าพเจ้ามั่นใจว่า การที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงมีพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสนั้น ก็โดยมิใช่ทรงหวังจะหาประโยชน์ในส่วนพระองค์เลย แต่การที่ทรงพระราชดำริต่างๆนั้น ก็เพื่อจะพระราชทานเกียรติยศให้แก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า และเพื่อจะทรงหาประโยชน์ให้แก่ชาวประเทศฝรั่งเศสเท่านั้น

เมื่อข้าพเจ้ามาพิเคราะห์ถึงความเจริญและถึงพระเดชานุภาพของพระเจ้ากรุงสยามอย่าง ๑ เมื่อมาพิเคราะห์ถึงพระอภินิหารและความสง่าผ่าเผยของพระราชสำนักอย่าง ๑ เมื่อพิเคราะห์ถึงความมั่งคั่งบริบูรณ์ของพระคลังหลวงอย่าง ๑ เมื่อพิเคราะห์ถึงจำนวนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันมีจำนวนมากมายก่ายกอง ซึ่งล้วนแต่เป็นคนที่มีรูปร่างแข็งแรงสมควรจับอาวุธได้ทุกคนอย่าง ๑ เมื่อข้าพเจ้ามาพิเคราะห์ว่า ชายแดนของพระองค์ล้วนแต่มีการพิทักษ์รักษาอย่างแข็งแรงอย่าง ๑ เมื่อพิเคราะห์ว่า พระองค์มีช้างถึงสองหมื่นเชือกอย่าง ๑ เมื่อพิเคราะห์ถึงป้อมคูประตูหอรบอันมีอยู่ในพระราชอาณาเขต จะจัดให้เป็นที่มั่นคงแข็งแรงได้ในไม่ช้าวันอย่าง ๑ และเมื่อพิเคราะห์เห็นว่าตามลำแม่น้ำก็มีป้อมใหญ่จุกช่องอยู่ตลอดลำแม่น้ำอีกอย่าง ๑ นั้น เมื่อมาพิเคราะห์เห็นข้อทั้งปวงตามที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงทำให้ข้าพเจ้าเชื่อในข่าวลือว่า พวกฮอลันดาจะมาคิดทำร้ายในพระราชอาณาเขต และยากที่ข้าพเจ้าจะเชื่อว่า พวกฮอลันดาจะไร้สติจนถึงกับจะมาทำสงครามกับพระเจ้ากรุงสยาม เพราะเหตุว่า ถ้าพวกฮอลันดาได้กล้าถึงเพียงนั้นแล้ว ไม่ช้าพระเจ้ากรุงสยามก็คงจะทำให้พวกฮอลันดาเสียใจที่ตัวได้กล้าเช่นนั้

อีกประการ ๑ ข้อที่จะทำให้ข้าพเจ้าได้มั่นใจขึ้นอีกว่า พวกฮอลันดาคงจะไม่กล้ามารบกวนไพร่พ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงสยามนั้น ก็โดยในจดหมายฉบับนั้นมีความอยู่ว่า ทั้งพระเจ้ากรุงสยามหรือเสนาบดีก็มิได้ทำให้พวกฮอลันดาขัดเคืองอย่างใดเลย และการที่เชื่อว่าเหตุที่ทำให้เกิดศัตรูขึ้นเช่นนี้ ก็เพราะเหตุที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระเมตตากรุณาแก่ชาติฝรั่งเศสหลายปีมาแล้วนั้น เห็นจะเป็นการที่เข้าใจผิด เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าแต่เพียงออกพระนามพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ก็อาจทำให้พวกศัตรูเหล่านั้นครั่นครามเสียแล้ว และข้าพเจ้าอาจรับรองได้ว่าเมื่อพวกฮอลันดาได้ทราบว่าประเทศทั้งสองได้เป็นพระราชไมตรีอย่างสนิทแน่นหนาแล้ว พวกฮอลันดาก็คงไม่กล้าทำการในสิ่งที่ผิดไปได้ และในเรื่องนี้ข้าพเจ้าขอรับรองต่อพระเจ้ากรุงสยามว่าข้าพเจ้าจะได้เป็นธุระจัดการให้พวกฮอลันดาได้รู้สึกในพระราชไมตรีนี้ และให้พวกฮอลันดาเข้าใจว่า การที่จะมารบกวนพระเจ้ากรุงสยามนั้นเท่ากับเป็นการทำให้ขัดพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ถ้าจะตรวจดูในพงศาวดารก็อาจจะเห็นความจริงดังที่ข้าพเจ้ายกมาอ้างนี้ได้

ในข้อที่รับสั่งถามข้าพเจ้าว่า ถ้าหากว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องทำศึกสงครามกับพวกฮอลันดาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามจะควรปฏิบัติประการใดนั้น ข้อนี้ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะกราบทูลตอบได้อย่างไร ถ้าข้าพเจ้ามีกองทัพบกและกองทัพเรืออยู่ในที่นี้แล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้ถวายโดยทันที และการที่ข้าพเจ้าจะถวายกองทัพบกกองทัพเรือนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ก็คงจะทรงเห็นชอบด้วยเป็นแน่ แต่เมื่อข้าพเจ้ามีแต่คนมาด้วยซึ่งจำเป็นจะต้องกลับไปพร้อมกับข้าพเจ้าด้วยนั้น ข้าพเจ้าก็หารู้ที่จะทำอะไรได้ไม่ นอกจากจะเอาใจช่วยให้พรขอให้ พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงมีชัยชนะแก่หมู่ปัจจามิตรเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าจะกราบทูลรับรองได้ว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะต้องทำสงครามแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า คงจะทรงเป็นธุระจัดการให้ศัตรูของพระองค์ได้เลิกการสงคราม เพื่อพระองค์จะได้อยู่เป็นสุขสมกับความดีที่ได้ทรงทำมาแล้ว

แต่บริษัทฝรั่งเศสนั้นตามจริงก็ยังหาได้มาตั้งในประเทศสยามไม่ แต่เมื่อบริษัทได้เห็นพระเมตตาของพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ก็เป็นอันเชื่อได้ว่าบริษัทคงจะได้มาตั้งการ

ค้าขายเป็นหลักฐานและคงจะทำการค้าขายอย่างใหญ่โตมาก และยิ่งพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระกรุณาพระราชทานเมืองสงขลาให้เช่นนี้ บริษัทก็คงจะได้รีบมาจัดทำป้อมและป้องกันบ้านเมืองอย่างแข็งแรง และถ้าพระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้บริษัทได้รับเอาเมืองสงขลาแต่บัดนี้แล้ว บริษัทจะได้ส่งธงขาวมาเป็นเครื่องหมายทีเดียว

ในข้อที่พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้าแนะนำถึงวิธีที่จะจัดการให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้เป็นพระราชไมตรีอันสนิทแน่นหนาชั่วกาลนานนั้น ข้าพเจ้าจะต้องกราบทูลตามความจริงในใจว่า เมื่อข้าพเจ้าได้ออกจากประเทศฝรั่งเศสนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ยังหาทรงทราบไม่ว่าการในประเทศสยามความจริงจะเป็นอย่างไร และไม่ได้ทรงทราบในพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงสยามเลย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ได้รับคำสั่งแต่เฉพาะอย่างใด ๆ เป็นแต่รับคำสั่งเป็นสามัญทั่วไปเท่านั้น แต่ถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะทรงพระกรุณารับสั่งให้ข้าพเจ้าทราบถึงพระราชประสงค์และพระราชดำริแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่า เมื่อราชทูตไทยได้กลับมาเมื่อใดก็คงจะได้รับความพอพระทัยทุกอย่าง และข้าพเจ้าไม่มีความสงสัยเลยว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะได้ตอบข้อพระราชไมตรี สมกับที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระกรุณาเอื้อเฟื้อแก่ศาสนาคริสเตียน ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสพอพระทัยยิ่งกว่าอย่างอื่นทั้งหมด และซึ่งจะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระทัยช่วยพระเจ้ากรุงสยามด้วย.

หนังสือสัญญาซึ่งได้ทำกันในระหว่างเชอวาเลีย เดอโชมอง เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส กับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ฟอลคอน ผู้แทนสมเด็จพระนารายณ์ พระเจ้ากรุงสยาม พระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสส่งพ่อค้าฝรั่งเศสมาทำการค้าขายในอินเดียตะวันออก

๑. ด้วยเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสขอ พระราชทาน พระราชานุญาตให้ บริษัทฝรั่งเศสได้มาตั้งห้างในพระราชอาณาจักรสยาม

พระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสตั้งห้างได้ตามความประสงค์

๒. เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสขอพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสได้ทำการค้าขายในพระราชอาณาจักรสยามโดยไม่มีข้อขัดขั้น และขอพระราชทานได้รับความยกเว้นภาษีอากรทั้งปวงทั้งขาเข้าและขาออกด้วย

พระเจ้ากรุงสยามทรงโปรดปรานรักใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสได้ทำการค้าขายในพระราชอาณาเขตโดยไม่มีข้อขัดขั้นอย่างใด และไม่ต้องเสียภาษีทั้งขาเข้าขาออก แต่บริษัทจะต้องยอมให้เจ้าพนักงานด่านภาษีตรวจค้นของได้ตามแบบธรรมเนียมในพระราชอาณาเขตนี้

เจ้าพนักงานและคนใช้ของบริษัทจะเอาสินค้าของบริษัทหรือบุคคลอื่น ๆ เข้าออกโดยอ้างนามของบริษัทฝรั่งเศสไม่ได้ ถ้าเจ้าพนักงานหรือคนใช้ของบริษัทคนใดคนหนึ่งได้ทำผิดข้อสัญญานี้แล้ว สิทธิต่าง ๆ ซึ่งได้พระราชทานให้แก่บริษัทนั้นต้องเป็นอันงดเลิกจนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณจะได้ตัดสินในเรื่องนี้ต่อไป ในส่วนที่ว่าบริษัทจะทำการค้าขายโดยไม่มีข้อขัดขั้นได้นั้น ต้องเป็นที่เข้าใจกันว่า บริษัทจะซื้อขายสินค้าได้ทุก ๆ อย่าง เว้นแต่สินค้าที่ผิดกฎหมายเท่านั้น สินค้าที่ผิดกฎหมายเหล่านี้บริษัทจะซื้อได้ก็แต่เฉพาะจากคลังหลวง หรือจากพ่อค้าที่ได้รับสินค้านั้น ๆ มาจากเจ้าพนักงานคลังหลวง

บริษัทมีสิทธิที่จะซื้อหรือขายสรรพสินค้าต่าง ๆ ได้ตามชอบใจ อันเป็นสินค้าที่ชาวต่างประเทศได้พาเข้ามาในพระราชอาณาเขต หรือสินค้าซึ่งพลเมืองในพื้นบ้านเมืองเอามาซื้อขาย หรือเป็นสินค้าซึ่งบริษัทจะได้นำเข้ามาเองได้ทั้งสิ้น ถ้าหากพระเจ้ากรุงสยามจะมีพระราชประสงค์ในสินค้าเหล่านี้บางสิ่งบางอย่างสำหรับใช้ในราชการแล้ว พระเจ้ากรุงสยามจะต้องเลือกสินค้านั้น ๆ ไว้ก่อน

อนึ่ง เป็นที่ตกลงกันอีกข้อ ๑ ว่า เจ้าพนักงานหรือคนใช้ของบริษัทจะซื้อสินค้าไว้ได้แต่เฉพาะสำหรับบริษัทฝรั่งเศสเท่านั้น ถ้าเจ้าพนักงานหรือคนใช้ของบริษัทไม่

ปฏิบัติตามความข้อนี้ แต่กลับไปเข้าหุ้นหรือทำการค้าขายกับพ่อค้าอื่น ๆ ซึ่งอาจจะทำให้การค้าขายของประเทศสยามติดขัดไปแล้วเช่นนี้ สิทธิต่าง ๆ อันได้พระราชทานให้บริษัทนั้นต้องเป็นอันงดเลิก จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณจะได้ทรงตัดสินต่อไป

๓. เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสขอ พระราชทาน พระราชานุญาต ต่อ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ให้บริษัทได้บรรทุกสินค้าของบริษัทลงเรือต่างประเทศเพื่อนำส่งไปในที่ต่าง ๆ ได้ และขอพระราชทานยกเว้นมิต้องให้สินค้าอันได้บรรทุกลงเรือต่างประเทศต้องเสียภาษีอย่างใด แต่สินค้าเหล่านั้นทั้งขาไปและขามาจะต้องอยู่ในความรับผิดชอบของบริษัททุกเมื่อ ถ้าแม้ว่าสินค้าเหล่านี้อยู่ในความรับผิดชอบของพ่อค้าต่างประเทศแล้ว จึงต้องให้สินค้านั้น ๆ ได้เสียภาษีตามธรรมเนียม

พระเจ้ากรุงสยามโปรดพระราชทานพระราชานุญาต ให้บริษัทได้บรรทุกสินค้าต่าง ๆ ลงเรือต่างประเทศได้ทุกลำ โดยไม่ต้องเสียภาษีทั้งขาเข้าและขาออก แต่ถ้าบริษัทได้ขายสินค้าเหล่านั้นโดยราคายืนตัว ซึ่งไม่มีทางจะขาดทุนนอกจากจะขาดทุนด้วยอันตรายของทะเลแล้ว สินค้าเหล่านั้นก็จะต้องเสียภาษีตามธรรมเนียม

เจ้าพนักงานหรือคนใช้ของบริษัท จะเอาสินค้าบรรทุกลงเรือในนามของตัวเองไม่ได้ จะเอาสินค้าบรรทุกลงเรือได้ก็แต่เฉพาะสินค้าของบริษัทเท่านั้น ถ้าเจ้าพนักงานหรือคนใช้ของบริษัทคนหนึ่งคนใด ได้ทำผิดในข้อนี้ โดยเอาสินค้าบรรทุกลงเรือและอ้างเอานามของบริษัทมาหลอกลวงแล้ว เจ้าพนักงานจะได้ริบสินค้านั้น ๆ เสีย และจะได้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ริบส่งเข้าท้องพระคลังหลวงเสีย ๒ ส่วน อีกส่วน ๑ นั้นจะได้ยกให้แก่โจทก์ผู้นำความมาแจ้ง

๔. เอกอัครราชทูตขอว่า ถ้าบริษัทจะต้องการส่งสินค้าไปในที่แห่งใด ซึ่งเป็นแห่งที่บริษัทยังไม่เคยได้ส่งสินค้าไปเลยนั้น ก็ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทจัดสินค้านั้น ๆ บรรทุกเรือลำ ๑ หรือ ๒ ลำ หรือมากกว่า ๒ ลำ แล้วแต่ความต้องการของบริษัทได้ และขอพระราชทานได้รับความยกเว้นตามข้อ ๓ ด้วย

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ทรงพระกรุณาโปรดให้ยกเว้นตามข้อ ๓ ได้

๕. เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสขอร้องว่า ถ้าคนฝรั่งเศสซึ่งเป็นคนใช้ของบริษัทก็ดี หรือคนฝรั่งเศสอื่น ๆ ซึ่งมิได้รับราชการของพระเจ้ากรุงสยามก็ดี ได้เกิดวิวาทบาดหมางซึ่งกันและกันแล้ว ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้นายเรือของบริษัทรับชาวฝรั่งเศสนั้น ๆ ขึ้นเรือได้ หรือถ้าชาวฝรั่งเศสคนใดเกิดเป็นผู้ร้ายลักทรัพย์ขึ้น ก็ขอพระราชานุญาตให้นายเรือนั้น ๆ ทำโทษแก่ผู้กระทำผิด ตามข้อบังคับของบริษัทได้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดพระราชทานพระราชานุญาตว่า ชาวฝรั่งเศสทุก ๆ คน ซึ่งมิได้รับราชการของพระเจ้ากรุงสยาม หรือมิได้ทำราชการกับเสนาบดีข้าราชการแล้ว ถ้าได้ทำความผิดลักทรัพย์ของบริษัทก็ดี หรือลักทรัพย์กันเองก็ดี หรือกระทำความผิดอย่างอื่นก็ดี ให้นายเรือฝรั่งเศสมีอำนาจที่จะลงโทษชาวฝรั่งเศสผู้กระทำผิดได้ แต่ในคดีใด ๆ ก็ตาม ถ้าโจทก์ก็ดี จำเลยก็ดี ไม่พอใจในคำตัดสินของนายเรือฝรั่งเศส และได้ทำเรื่องราวยื่นคำร้องขอรับความยุติธรรมต่อเสนาบดีฝ่ายสยามแล้ว พระเจ้ากรุงสยามโดยทรงพระเมตตากรุณาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงงดไม่พระราชทานความยุติธรรมให้แก่ชาวฝรั่งเศสไม่ได้อยู่เอง เพราะฉะนั้น เมื่อได้รับเรื่องราวเช่นนี้แล้ว พระเจ้ากรุงสยามจะได้มีรับสั่งให้งดคำตัดสินของนายเรือฝรั่งเศสเสีย รอไปจนกว่าจะได้นำคดีนั้นกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และจนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้มีรับสั่งมาว่าประการใด

ถ้าหากว่าจะมีชาวฝรั่งเศสคนใช้ของบริษัทก็ดี หรือชาวฝรั่งเศสคนอื่น ๆ ก็ดี ได้ทำความผิดในฐานอาญาหรือแพ่งก็ตาม แต่โจทก์มิได้เป็นคนฝรั่งเศสแล้ว คดีนั้นจะต้องพิจารณาในศาลของบ้านเมือง แต่นายเรือฝรั่งเศสจะไปนั่งพิจารณาคดีพร้อมด้วยผู้พิพากษาของพระเจ้ากรุงสยามก็ได้ และคดีนั้นต้องพิพากษาไปตามกฎหมายของบ้านเมือง แต่ในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้จัดส่งผู้พิพากษาผู้มีคุณวุฒิสำหรับมาพิจารณาคดีชนิดนี้แล้ว จะเป็นการสะดวกกว่านายเรือของบริษัทจะได้ไม่ต้องเสียเวลาขาดประโยชน์ในการค้าขาย

๖. เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสขอพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสได้ค้าขายดีบุกที่เมืองภูเก็ตและเมืองชื้นของภูเก็ตได้แต่ฝ่ายเดียว โดยห้ามมิให้ประเทศ

อื่น ๆ ค้าขายดีบุกในเมืองนั้นได้ และเพื่อบริษัทจะได้ทำการค้าขายดีบุกได้โดยสะดวก จึงขอพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้ปลูกห้างขึ้นในที่แห่งหนึ่งแห่งใดอันสมควร ข้างฝ่ายบริษัทจะต้องส่งเรือมาจากฝั่งคอรอมันเดลบรรทุกสินค้าต่าง ๆ มายังเมืองภูเก็ต ปีละ ๑ ลำทุก ๆ ปี

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทค้าขายดีบุกในเมืองภูเก็ตและเมืองขึ้นของภูเก็ตได้แต่ฝ่ายเดียว โดยห้ามมิให้ประเทศอื่น ๆ ค้าขายดีบุกในเมืองนั้นได้ และโปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทสร้างห้างในเมืองภูเก็ตได้ แต่บริษัทจะต้องส่งแบบห้างให้เสนาบดีฝ่ายสยามดูเสียก่อน เมื่อเสนาบดีเห็นชอบแล้ว บริษัทจะต้องสร้างห้างตามแบบนั้นทุกประการ จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้เป็นอันขาด และฝ่ายบริษัทจะต้องนำสินค้าต่าง ๆ อันจำเป็นสำหรับการค้าขายของพลเมืองภูเก็ตและเมืองขึ้นของภูเก็ต เพื่อมิให้ชาวเมืองภูเก็ตต้องไปเที่ยวหาสิ่งที่จำเป็นจะต้องใช้สอยจากที่อื่น ถ้าแม้ว่าบริษัทมิได้กระทำตามที่ได้กล่าวมาในข้อนี้จงถี่ถ้วนทุกประการแล้ว พลเมืองเมืองภูเก็ตและเมืองขึ้นของภูเก็ตจะไปทำการค้าขายกับชาวประเทศอื่น ๆ ก็ได้ และบริษัทจะหาว่าทำผิดสัญญาข้อนี้ไม่ได้ ถ้าเช่นนั้นพระเจ้ากรุงสยามจะโปรดให้เก็บภาษีดีบุกในเมืองภูเก็ตและเมืองขึ้นของภูเก็ตตามธรรมเนียมที่เคยเก็บมาก็ได้ โดยบริษัทจะร้องคัดค้านอย่างใดไม่ได้

๗. เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทตั้งห้างในที่แห่งใด ๆ ซึ่งบริษัทจะเห็นสมควร สำหรับการค้าขายในพระราชอาณาจักรสยามได้ และขอให้ห้างนั้น ๆ ได้รับสิทธิเหมือนกับห้างที่ตั้งในกรุงศรีอยุธยาทุกประการ

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามพระราชทานพระราชานุญาต ตามคำขอของเอกอัครราชทูตข้อนี้ แต่เมื่อจะตั้งห้างในที่ใดต้องให้เสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยามได้เห็นชอบด้วยเสียก่อน และบริษัทจะไปตั้งห้างในที่ใดซึ่งเสนาบดีไม่เห็นชอบด้วยนั้นไม่ได้

๘. เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส กราบทูลขอต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามว่า ถ้าเรือของบริษัทจะเป็นเรือเล็กหรือเรือใหญ่ก็ตาม ได้ถูกอับปางแตกตามฝั่งชายทะเลในพระราชอาณาเขตแล้ว ก็ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้นายเรือได้ขนของขึ้นจากเรือเท่าที่จะเอาขึ้นได้ โดยเจ้าบ้านเจ้าเมืองหรือผู้ใดจะห้ามปรามขัดขวางไว้ไม่ได้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุญาตตามคำขอของเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส และที่พระราชทานพระราชานุญาตเช่นนี้ ก็ตามแบบอย่างและกฎหมายที่เคยปฏิบัติมาแล้ว และเป็นแบบสำหรับกรุณาแก่ผู้ที่ถูกเรือแตก

๙. เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้หัวหน้าห้างฝรั่งเศสไปตั้งห้างที่เมืองสงขลาทันที ตามที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานไว้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามยกเมืองสงขลาและเมืองขึ้นของเมืองสงขลา พระราชทานให้แก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพระราชทานพระราชานุญาตให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสสร้างป้อมหรือจะทำอะไรในเมืองสงขลาได้แล้วแต่พระทัย แต่ในเรื่องนี้ด้วยเหตุผลต่างๆ อันได้ชี้แจงให้ท่านราชทูตได้ทราบไว้แล้ว ยังไม่สมควรที่จะเปิดเผยให้เป็นการอื้อฉาว จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ทรงทราบในเรื่องนี้ และจนกว่าจะได้ทราบพระกระแสของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย

หนังสือสัญญาฉบับนี้ ได้ทำที่เมืองลพบุรี ณ วันที่ ๑๑ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

(เซ็น) *ฟอลคอน*

สมเด็จพระนารายณ์ได้รับสั่งแก่ข้าพเจ้าในเวลาที่ข้าพเจ้าได้เฝ้าอยู่คราว ๑ นั้นว่า ข้าพเจ้าเป็นนักรบผู้หนึ่ง เพราะฉะนั้น มีพระราชประสงค์อยากให้ข้าพเจ้าขึ้นไปเมืองลพบุรี เพื่อไปตรวจดูป้อม และให้ข้าพเจ้ากราบทูลว่า ป้อมเหล่านั้นจะควรแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง และถ้าข้าพเจ้าได้แนะนำอย่างไร ก็จะได้ทรงจัดการตามคำแนะนำของข้าพเจ้าทุกอย่าง

ข้าพเจ้าได้ขึ้นไปยังเมืองลพบุรีตามพระราชประสงค์ และเมื่อได้เฝ้าอีกคราว ๑ ก็ได้กราบทูลในเรื่องป้อมทุกประการ แล้วจึงได้มีรับสั่งให้ข้าพเจ้าไปกะที่สำหรับจะสร้างวัดพระราชทานแก่สังฆราชด้วย ข้าพเจ้าได้เฝ้าคราวใด ก็ได้มีรับสั่งแต่เรื่องสังฆราชทุกคราวมิได้เว้นเลย และได้ทรงแสดงว่าทรงโปรดปรานสังฆราชมาก เพราะเป็นคนตั้งอยู่ในศีลในธรรม ทั้งทรงแสดงยินดีว่า พวกคณะบาทหลวงเยซุวิตได้ปรองดองกับท่านสังฆราชแล้ว ในข้อนี้ได้รับสั่งกับข้าพเจ้าถึง ๒ ครั้ง

เมื่อคราว ๑ ที่ข้าพเจ้าได้เฝ้า ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า การที่ได้ทรงโปรดปรานและ ทรงพระเมตตา แก่สังฆราชนั้น เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้า จะได้นำความไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าจะกราบทูลรับรองได้ว่า เรื่องนี้คงจะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงปีติยินดีมาก และคงจะไม่มีเวลาลืมได้เลย

คราว ๑ ข้าพเจ้าได้เฝ้าพระเจ้ากรุงสยามในบ่ำในเวลาที่เสด็จล่าเนื้อ จึงได้รับสั่งให้ข้าพเจ้ากราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสว่า ถ้าในประเทศสยามมีขนบธรรมเนียมอย่างใด ที่ไม่ต้องด้วยขนบธรรมเนียมในประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสรับสั่งมาให้ทราบ จะได้ทรงเปลี่ยนแปลงหรือลบล้างธรรมเนียมนั้นเสียทีเดียว

แล้วได้รับสั่งให้ข้าพเจ้ากราบทูล พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ฝากผั้งมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ด้วย และขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงถือว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นคนที่ทำราชการดีมาก และเป็นคนที่พระเจ้ากรุงสยามโปรดมาก ในเวลานี้ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ มีศัตรูที่เกลียดชังมาก พระองค์เองก็ทรงพระชราแล้ว ถ้าสวรรคตลงเวลาใด ราชการในแผ่นดินสยามก็คงจะเปลี่ยนแปลงไปหมด เพราะฉะนั้น บางทีมองซิเออร์ คอนซตันซ์ จะต้องออกจากเมืองไทยไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศสก็จะเป็นได้ ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรงชุบเลี้ยงมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ไว้ และขอให้ทรงวางพระทัยว่า ประเทศฝรั่งเศสคงจะเป็นที่อาศัยของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้แห่ง ๑ และประเทศฝรั่งเศสคงจะรับเลี้ยงตามคุณวุฒิของเขา แล้วก็เลยรับสั่งในเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่อง

ท่านสังฆราชจึงขอนำบาทหลวงเดอลียอนและบาทหลวงวาเชเฝ้าเพื่อทูลลา แต่สมเด็จพระนารายณ์รับสั่งว่า คนสองคนนี้เท่ากับเป็นคนอยู่ในราชสำนัก และทรงถือว่าเป็นเหมือนบุตรของพระองค์ เพราะฉะนั้น เมื่อจะทูลลาก็ต้องไปเฝ้าทูลลาในพระราชวัง

แล้วพระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งถึงเรื่องราชทูต ที่จะทรงแต่งไปยังประเทศฝรั่งเศส ได้ทรงมอบหมายฝากผั้งกับข้าพเจ้า และรับสั่งว่าราชทูตเหล่านี้เป็นคนต่างประเทศ เพราะฉะนั้น ขอให้ข้าพเจ้าชี้แจงสั่งสอนให้ราชทูตรู้จักขนบธรรมเนียมของประเทศฝรั่งเศสให้ด้วย ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า ข้าพเจ้ามีความยินดีและเต็มใจที่จะ

สั่งสอนชี้แจงให้ราชทูตได้รู้จักแบบแผนของประเทศฝรั่งเศส และจะได้ลงมือสั่งสอนชี้แจงในเรือในระหว่างเดินทาง

ข้าพเจ้าได้เฝ้าในครั้งสุดท้ายนั้น พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงกำชับให้ข้าพเจ้านำความทุก ๆ อย่างไปกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า และให้ข้าพเจ้าทูลว่าในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดที่จะต้องพระราชประสงค์ยิ่งกว่าพระราชประสงค์ไมตรีของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และถ้ามีโอกาสคราวใด พระองค์ก็จะทรงแสดงไมตรีต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเสมอไป แล้วรับสั่งขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รับสั่งมาว่า ของแปลก ๆ ในประเทศอินเดียจะมีสิ่งไรที่จะต้องพระราชประสงค์บ้าง จะได้ทรงจัดทำถวายด้วยความยินดี และรับสั่งให้ข้าพเจ้าทำบัญชีของต่าง ๆ ส่งไว้กับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ให้ทราบว่าของแปลก ๆ ในอินเดียจะมีสิ่งไรที่จะเป็นของต้องพระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสบ้าง เมื่อได้ทรงทราบตามบัญชีแล้ว จะได้ทรงจัดคนให้ไปจัดทำในเมืองจีนและญี่ปุ่น

เมื่อบาทหลวงเดอลียอนและบาทหลวงเลอวาเชได้เข้าเฝ้าทูลลานั้น ได้โปรดพระราชทานไม้กางเขนทองคำคนละอัน ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นได้ทรงยกย่องให้เกียรติยศแก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก และได้พระราชทานพานทองให้ข้าพเจ้า ๑ พาน ซึ่งเป็นสิ่งที่พระราชทานแต่เฉพาะคนมีศักดิ์สูงเท่านั้น พานทองชนิดนี้มีแต่หลานเจ้าแผ่นดินเขมรที่ได้อยู่คนเดียวเท่านั้น พานทองมีหลายอย่างและพระเจ้าแผ่นดินก็พระราชทานให้ตามเกียรติยศของผู้นั้น เมื่อผู้ใดได้พานทองแล้ว ผู้นั้นก็ได้รับยศเป็นออกญา ซึ่งตรงกับยศดุกในประเทศฝรั่งเศส แล้วข้าพเจ้าก็ทูลลาออกมาจากที่เฝ้า

ข้าพเจ้าจะต้องยกย่องสรรเสริญท่านสังฆราชซึ่งเป็นผู้ที่โอบอ้อมอารี ข้าพเจ้ายังไม่ได้เคยพบใครเลยที่จะอยู่ในศีลในธรรมเคร่งครัดเหมือนกับสังฆราชคนนี้ ในระหว่างเวลาที่ข้าพเจ้ามาเป็นราชทูตนั้น เมื่อจะทำการสิ่งใดก็ได้นำความหารือท่านสังฆราชทุกเรื่อง ฝ่ายท่านบาทหลวงเดอชัวซีและบาทหลวงเดอลียอนนั้น ก็ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยามพร้อมกับข้าพเจ้าทุกคราว คนทั้ง ๒ นี้เป็นคนที่มีวุฒิและเป็นคนมีสติปัญญาเฉียบแหลมมาก ข้าพเจ้าเป็นที่พอใจทั้งสองคน

จดหมายบันทึกของมองซิเออร์ ฟอลคอน
อัครมหาเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยาม
เรื่องพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแต่งทูตมา
เพื่อเชิญให้พระเจ้ากรุงสยามได้เข้ารีต

พอท่านเชอวาเลีย เดอโชมอง ได้มาถึงสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา มองซิเออร์ วาเช กับบาทหลวงเดอลียอนได้รีบล่วงหน้าไปหามองซิเออร์ ฟอลคอน ก่อน เพื่อไปรายงานให้ทราบถึงเรื่องการต่างๆ ที่ได้ไปเจรจาที่ประเทศฝรั่งเศส มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ถาม มองซิเออร์ วาเช ว่า นอกจากการที่ราชทูตฝรั่งเศส จะมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโดยปกติแล้ว ราชทูตฝรั่งเศสได้รับคำสั่งเป็นพิเศษให้มากราบทูลสมเด็จพระนารายณ์บ้างหรือไม่ มองซิเออร์ วาเช จึงตอบว่า ข้อนั้น มองซิเออร์ วาเช หาทราบไม่ และการที่พระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ได้ทรงแต่งทูตมาในคราวนี้ คงจะไม่มีกิจอย่างอื่นนอกจากจะมาขอบพระเดชพระคุณในการที่สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงแต่งทูตไปยังประเทศฝรั่งเศส ที่เป็นอันตรายสูญหายไปเท่านั้นเอง

รุ่งขึ้นท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศ ได้ไปยังบ้านมองซิเออร์ ฟอลคอน พอมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้เห็นท่านสังฆราชก็ได้ถามว่า ท่านสังฆราชทราบหรือไม่ว่าการที่ราชทูตฝรั่งเศสได้มายังประเทศสยามคราวนี้จะมาด้วยกิจเรื่องอันใด สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศจึงได้ตอบว่า ทราบแต่ว่าราชทูตมาคราวนี้ได้รับอำนาจมาเต็มที่ที่จะจัดการใหญ่ ๆ ได้ทุกอย่าง และได้รับรับสั่งมาจากพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ โดยเฉพาะ ให้ถวายศาสนาคริสเตียนต่อสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ทราบดังนี้ก็มีความตกใจ จึงพูดว่า

"เอ๊ะ ใครเป็นผู้ไปกราบทูลหลอกพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเช่นนี้"

ท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศจึงได้ยกหัวไหล่ตอบว่า ไม่ทราบ มองซิเออร์ ฟอนคอน จึงได้บอกกับสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศว่า ในเรื่องนี้ต้องระวังให้มาก และอย่าให้สังฆราชรับธุระในเรื่องนี้ เพราะเป็นเรื่องที่อุปมาเหมือนกับบ้านที่จวนจะล้มอยู่แล้ว ถ้าบ้านนั้นล้มลงเมื่อใด ก็อาจจะทำอันตรายแก่สังฆราชได้ การเรื่องนี้เป็นเรื่อง

สำคัญที่สุด และถ้าเป็นเรื่องไม่สำเร็จแล้ว ท่านสังฆราชจะต้องเป็นผู้รับผิดรับชอบต่อพระเป็นเจ้า แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน จึงถามสังฆราชว่า

"ตั้งแต่ท่านสังฆราชได้มาอยู่ในเมืองไทยนี้ ท่านสังฆราชได้เห็นร่องรอยแม้แต่เล็กน้อยว่า พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าจะได้เข้ารีตหรือไม่ แต่การต่างๆ ที่ได้ทรงพระกรุณาเอื้อเฟื้อแก่ศาสนานั้นต้องยกเว้น นอกจากนั้นมีเหตุผลอย่างใด ที่ท่านสังฆราชจะเชื่อว่าจะทรงเข้ารีตหรือไม่?"

สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศจึงตอบว่า

"ข้าพเจ้าไม่เห็นมีเหตุผลอย่างใดเลย และข้าพเจ้าก็ประหลาดใจมากที่ได้มีบุคคลบางจำพวกอาจสามารถไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เช่นนี้"

เมื่อสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศได้ลามองซิเออร์ ฟอลคอน มาแล้ว ก็ได้เลยลงเรือไปเยี่ยมท่านราชทูตฝรั่งเศส และได้ไปอยู่ที่ราชทูต ๗ วัน จึงได้กลับขึ้นมาที่กรุงศรีอยุธยา พอกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศจึงได้รีบไปหามองซิเออร์ ฟอลคอน และได้บอกว่าท่านราชทูตฝรั่งเศสได้รับสั่งจากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจริง ให้มาถวายศาสนาคริสเตียนต่อพระเจ้ากรุงสยาม ท่านสังฆราชจึงได้ชี้แจงว่า ในเรื่องนี้ท่านสังฆราชเห็นเป็นแน่แล้วว่า คงจะเป็นเรื่องที่จะลำบากมาก แต่ก็หวังใจว่ามองซิเออร์ ฟอลคอน คงจะได้ช่วยเหลือโดยให้คำแนะนำอย่างดีเป็นแน่ มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ตอบว่า พระเป็นเจ้าได้ตั้งให้ มองซิเออร์ ฟอนคอน อยู่ในตำแหน่งหน้าที่ซึ่งจะทำการสำหรับเพิ่มพูนพระเกียรติยศของพระเป็นเจ้าได้ง่าย และมองซิเออร์ ฟอลคอน ก็ตั้งใจยิ่งนักอยากจะให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเข้ารีต และตั้งใจจะทำการฉลองพระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย แต่มองซิเออร์ ฟอลคอน เห็นว่า การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแต่งราชทูตมาเชิญให้พระเจ้ากรุงสยามเข้ารีตนั้น จะไม่เป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่จะกลับเป็นการบาดหมางขึ้นด้วยกันทั้งฝ่ายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและพระเจ้ากรุงสยาม เพราะการที่จะมาแนะนำให้บุคคลได้เข้ารีตโดยผู้นั้นยังไม่เข้าใจในข้อศาสนานั้นๆ และยังไม่รู้สึกว่า การที่เข้ารีตจะเป็นผลดีและร้ายอย่างไรนั้น เป็นการที่สำคัญยิ่งนักซึ่งยังไม่สมควรจะมาพูดเลย เพราะฉะนั้น ถ้าบุคคลผู้นั้นเป็นพระมหากษัตริย์ด้วยแล้ว ก็กลับจะไม่สมควรยิ่งขึ้นไปอีก มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงเห็นต่อไป

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

ว่า ถ้าพระมหากษัตริย์นั้นเป็นองค์สมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งทรงนับถือรักใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนัก และมีคนมาทูลเชิญให้เข้ารีตง่าย ๆ เช่นนี้ ก็น่ากลัวจะต้องทรงขัดเคือง เพราะเป็นเรื่องที่ไม่รู้พระองค์เลย และเป็นเรื่องที่เกี่ยวทั่วไปทั้งพระราชอาณาจักร เพราะการที่จะให้เมืองไทยได้ถือศาสนาคริสเตียนนั้น เป็นเรื่องที่น่าจะให้เป็นเช่นนั้นได้จริงอยู่ แต่เมื่อผู้ที่จะนับถือศาสนามิได้เข้าใจในศาสนานั้น ก็กลับกลายเป็นข้อที่น่ากลัวอยู่บ้าง เพราะฉะนั้น การที่มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้แนะนำหนทางไว้ สำหรับให้ศาสนาคริสเตียนได้แพร่หลายโดยไม่ให้อื้อฉาว และให้โอนเอาหัวใจของคนไทยเข้าไปอยู่ในความปกครองพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทีละเล็กละน้อยนั้น เมื่อแต่งราชทูตมาดังนี้ ก็อาจจะทำให้เสียหนทางได้ทีเดียว

สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศจึงได้ตอบมองซิเออร์ ฟอลคอน ว่า

"ตามที่ท่านอธิบายมานี้เป็นความจริงทุกอย่าง แต่เราก็หมดหนทางที่เราจะแก้ไขได้แล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อการเป็นดังนี้แล้ว ก็ขอท่านได้โปรดบอกให้ทราบว่าจะควรทำอย่างไรต่อไปดี"

มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงตอบว่า

"ท่านสังฆราชก็ทราบอยู่เต็มใจแล้ว ว่าพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าทรงนับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพียงไร และท่านก็ย่อมทราบอยู่เต็มใจแล้วว่า วิธีที่จะมาจัดการให้พระเจ้ากรุงสยามและชนชาวสยามได้นับถือศาสนาคริสเตียนนั้น เป็นวิธีที่ใช้ไม่ได้และเป็นวิธีที่น่ากลัวจะทำให้เกิดอันตรายขึ้นได้ด้วย แต่ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะโปรดให้ข้าพเจ้ากราบทูลแนะนำวิธีดำเนินการให้เรื่องนี้ได้สำเร็จตามพระราชประสงค์อย่างแน่แล้ว ข้าพเจ้ากล้าจะกราบทูลรับรองได้ว่า ในไม่ช้าพระราชดำริอันดีนี้ ก็จะได้สมพระราชประสงค์ทุกประการ และการที่ได้ทรงพระราชดำริเช่นนี้ เป็นเหตุทำให้บุคคลบางจำพวกอาจหาญไปกราบทูลยอให้ถูกพระทัยอันผิดหนทาง"

แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ยกตัวอย่างมาอ้างหล่ายอย่างเพื่อให้เห็นว่าการที่มองซิเออร์ ฟอลคอน คิดไว้นั้นเป็นหนทางที่ง่าย เป็นต้นว่าพวกแขกมัวที่มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพระราชอาณาเขตนั้น เป็นคนที่โลภและรีดเอาเลือดเนื้อของราษฎร แต่ถึงดังนั้นก็ได้พยายามชักชวนให้คนทุกชั้นทุกชนิดได้นับถือศาสนาอันผิดของตัวได้ อีก

ประการ ๑ เรื่องราชทูตฝรั่งเศสจะมาเชิญให้พระเจ้ากรุงสยามเข้ารีตนั้น ถ้าไม่ได้ทำการอย่างระวังแล้ว ท่านรัชทายาทซึ่งทรงคิดร้ายต่อพระเจ้ากรุงสยามผู้เป็นพระเชษฐาธิราช และทรงคิดร้ายต่อผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้ากรุงสยามอยู่แล้วนั้น ก็คงจะทรงหาโอกาสในเวลาที่พระเชษฐาธิราชได้เสด็จสวรรคตไปแล้วที่จะทำร้ายต่อผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระเชษฐาธิราช และคงจะทรงพระราชดำริที่จะทำลายการทั้งปวงซึ่งสมเด็จพระเชษฐาธิราชได้ทรงจัดทำไว้ และฝ่ายเสนาบดีข้าราชการตัวโปรดก็คงจะทูลส่งเสริมว่าสมเด็จพระเชษฐาธิราชได้ทำการไม่ดี โดยได้ทรงทำไมตรีและทรงชุบเลี้ยงผู้ที่ได้มาทำลายพระพุทธศาสนา อันได้นับถือกันในพระราชอาณาจักรชั่วกาลนานมาแล้ว และเมื่อผู้ใดได้ยกเหตุนี้มาอ้างก็จะมีมูลแห่งความจริงอยู่บ้าง แต่ถึงจะอย่างไรก็ตาม พวกฮอลันดาก็คงจะคิดหาโอกาสโดยเอากำลังและเงินมาช่วยทำลายพวกฝรั่งเศส และทำลายศาสนาโรมันคาทอลิก เพราะเป็นสิ่งที่กีดขวางแก่พวกฮอลันดานัก แล้วมองซิเออร์ฟอลคอน ได้ยกเหตุต่าง ๆ มาอ้างเพื่อเป็นพยาน ให้เห็นว่าเหตุผลตามที่มองซิเออร์ฟอลคอน ได้กล่าวมานั้นเป็นเรื่องที่จริงทั้งสิ้น แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน จึงกล่าวต่อไปว่า ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงปฏิบัติตามหนทางที่มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้แนะนำแล้ว พวกฮอลันดาก็ตาม พวกไหน ๆ ก็ตาม หรือจะเกิดขบถขึ้นก็ตาม ก็จะไม่สามารถมากีดขวางในพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ และการที่ทรงพระราชดำริไว้สำหรับประโยชน์ของศาสนาคริสเตียนและประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศส ก็จะต้องสำเร็จสมประสงค์ทุกประการ แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ชี้ให้สังฆราชเดอเมโตโลโปลิศเห็นว่า ถ้าท่านสังฆราชได้เข้าเกี่ยวในเรื่องนี้ อันตรายจะมาถึงตัวท่านสังฆราชเอง และได้ชี้แจงต่อไปจนท่านสังฆราชรับรองว่าจริง ว่าตามเหตุผลต่างๆ ที่มองซิเออร์ ฟอลคอน ยกขึ้นมาอ้างนี้ ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบแล้ว ก็คงจะงดการที่ทรงพระราชดำริไว้ และคงจะทรงปฏิบัติตามหนทางที่มองซิเออร์ ฟอลคอน จะได้แนะนำอันเป็นหนทางแน่กว่า สังฆราชเดอเมเลโตโปลิศได้ฟังก็หมดคำตอบ เป็นแต่พูดว่า สังฆราชมีความเสียใจอย่างยิ่งที่ไม่มีข้อจะตอบในดำริอันสุขุมของมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ เพราะข้อความทั้งปวงที่มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ยกมาอธิบายนั้นเป็นความจริงทุกข้อ และ

ต่อไปท่านสังฆราชจะได้คอยทำตามคำแนะนำของมองซิเออร์ ฟอลคอน และสังฆราช เดอเมเตโลโปลิศ เฉพาะวันนี้มีเพียงเท่านี้

ครั้นท่านราชทูตได้มาถึงวัดปราสาท (Vuat Prasat) ซึ่งจะเป็นที่พักของราชทูต จนกว่าจะถึงเวลาที่จะเข้าไปในพระนครนั้น สมเด็จพระนารายณ์ได้โปรดมีรับสั่งให้ มองซิเออร์ ฟอลคอน ลงไปหาราชทูต เพื่อไปถามไต่ว่าราชทูตจะมาเจรจาด้วยการอย่างใด และเพื่อจะปรึกษาหารือกระทำความตกลงถึงวิธีที่ราชทูตจะได้เข้าเฝ้า ครั้นได้ทำความตกลงตามความประสงค์ของราชทูตฝรั่งเศสทุกประการแล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน ก็เห็นว่า พวกมิชชันนารีจะจัดเครื่องราชบรรณาการซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสส่งเข้ามาถวายพระเจ้ากรุงสยามไม่สำเร็จได้ เพราะต้องกังวลในเรื่องที่พักของท่านราชทูต และที่พักของผู้ที่มากับราชทูตด้วย มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงคิดจะจัดการให้เรื่องทั้งปวงเป็นผลสำเร็จดีทุกอย่าง เพื่อเป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ยิ่งขึ้น จึงไปกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ ขอพระราชานุญาตไปจัดการรับรองข้าราชการต่างประเทศซึ่งได้มาจากประเทศยุโรป เพราะเป็นประเทศที่เกิดของตัว ครั้นสมเด็จพระนารายณ์ได้พระราชทานพระราชานุญาตตามความประสงค์แล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ลงมาจัดเครื่องราชบรรณาการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อพระเจ้ากรุงสยามได้ทอดพระเนตรเห็นจะได้เป็นที่พอพระทัยมากขึ้น แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน ก็ได้จัดกระบวนให้ท่านราชทูตเดินทาง เพื่อให้ราษฎรพลเมืองได้เห็นเป็นการใหญ่โตงดงาม เมื่อมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้มาพบกับเชอวาเลีย เดอโชมอง ในครั้งแรกได้แสดงตัวว่ามีความปรารถนาจะฉลองพระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และประสงค์จะช่วยเหลือเชอวาเลีย เดอโชมอง ทุกอย่าง แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ถามอย่างเป็นกันเองว่า ในเวลาที่เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้เฝ้าสมเด็จพระนารายณ์นั้น ท่านเชอวาเลียจะกราบทูลข้อความเรื่องใดบ้าง เพราะมองซิเออร์ ฟอลคอน เป็นผู้ที่เข้าใจขนบธรรมเนียมของบ้านเมืองอาจจะช่วยราชทูตได้ดีทีเดียว ท่านราชทูตไม่ใคร่จะไว้ใจ เพราะได้มีคนบอกให้ราชทูตทราบถึงความมุ่งหมายของมองซิเออร์ ฟอลคอน แล้ว จึงได้ตอบว่า ท่านราชทูตจะมีความยินดีที่จะให้มองซิเออร์ ฟอลคอน ดูข้อความที่ราชทูตจะได้กราบทูล แต่เมื่อดูแล้วจะแก้ไข

ข้อความอย่างใดไม่ได้ แล้วท่านราชทูตจึงส่งคำกราบทูลที่เขียนไว้นั้นส่งให้มองซิเออร์ ฟอลคอน ดู และท่านสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศได้แปลเป็นภาษาปอตุเกสให้มองซิเออร์ ฟอลคอน ฟัง เพราะมองซิเออร์ ฟอลคอน พูดภาษาฝรั่งเศสไม่ได้ ครั้นมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ทราบตามคำกราบบังคมทูลว่า ราชทูตฝรั่งเศสมิได้กล่าวในเรื่องอื่นเลยนอกจากเรื่องศาสนา จึงตั้งใจจะปรึกษาหารือและโต้ทานกับราชทูตฝรั่งเศสในที่นั้นเอง แต่สังฆราชเดอเมเตโลโปลิศได้พูดสองต่อสองกับมองซิเออร์ ฟอลคอน และได้ชี้แจงว่าเวลานั้นเป็นเวลาไม่เหมาะที่จะพูดในเรื่องการเช่นนี้ ควรจะหาโอกาสพูดในเวลาอื่นจะดีกว่า แล้วจะได้มีเวลาปรึกษาหารือกันได้ว่า ถ้าราชทูตฝรั่งเศสได้กราบทูลข้อความเช่นนี้ในเวลาออกแขกเมืองจะมีข้อเสียหายอย่างไร และจะควรแก้ไขอย่างไร ลงท้ายที่สุด มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้พังคำชี้แจงของสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศ ก็ต้องลาราชทูตกลับไปโดยมิได้ทำความตกลงอย่างใดในเรื่องนี้

ในวันที่เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้มาถึงวัดปราสาทนั้น ท่านบาทหลวงเดอลียอนได้ไปหามองซิเออร์ ฟอลคอน และได้ขอพบมองซิเออร์ ฟอลคอน สองต่อสอง บาทหลวงเดอลียอนจึงได้บอกกับมองซิเออร์ ฟอลคอน ว่า ท่านราชทูตฝรั่งเศสสั่งให้มาบอกว่าท่านราชทูตได้เห็นแล้วว่า มองซิเออร์ ฟอลคอน บริบูรณ์หมดทุกอย่างทั้งทรัพย์สมบัติเกียรติยศ และตำแหน่งหน้าที่ทางราชการก็บริบูรณ์ทุกอย่างอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นท่านราชทูตไม่มีสิ่งอันใดที่จะให้สำหรับให้มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้มีเกียรติยศยิ่งกว่านี้ไปได้ แต่ถึงดังนั้นถ้าหากว่ามองซิเออร์ ฟอลคอน ได้คิดจัดการให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงนับถือศาสนาคริสเตียนแล้ว ราชทูตฝรั่งเศสจะได้จัดการให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสพระราชทานตรา แซนต์เอศปริต์ให้แก่มองซิเออร์ ฟอลคอน มองซิเออร์ ฟอลคอนจึงได้ตอบบาทหลวงเดอลียอนว่า

"ข้าพเจ้ารู้สึกถึงพระเดชพระคุณของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และขอบคุณท่านราชทูตฝรั่งเศสในการที่ให้เกียรติยศต่อข้าพเจ้า โดยถือว่าข้าพเจ้าสมควรจะได้รับยศสูงเช่นนี้ ซึ่งตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกตัวว่ายศสูงอันนี้ไม่สมควรแก่ข้าพเจ้า แต่เมื่อข้าพเจ้าได้มาพิเคราะห์ดูว่า เหตุที่ข้าพเจ้าจะได้รับเกียรติยศสูงเช่นนี้ ก็เพื่อเหตุจะทำให้เกียรติยศ

ของพระเป็นเจ้าได้แพร่หลายออกไปนั้น ข้าพเจ้าจึงมิได้ประสงค์จะรับรางวัลอย่างไร เพราะพระเป็นเจ้าก็ได้ให้คุณความดีแก่ข้าพเจ้ามากอยู่แล้ว ข้าพเจ้าปรารถนาจะขอบคุณพระเป็นเจ้าที่ได้โปรดให้คุณความดีแก่ข้าพเจ้า เพราะฉะนั้น ถึงการจะยากยิ่งกว่านี้ข้าพเจ้าก็พร้อมอยู่ที่จะทำเพื่อตอบแทนบุญคุณของพระเป็นเจ้า และเพื่อจะแสดงให้ปรากฏแก่คนทั่วโลกว่า ข้าพเจ้ามีความหวังอย่างยิ่งที่จะให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามและอาณาประชาราษฎรสยามทั่วไปได้นับถือศาสนาคริสเตียนนั้น ข้าพเจ้าพร้อมอยู่ที่จะเอาชีวิตของข้าพเจ้าเข้าแลกเพื่อให้การเรื่องนี้เป็นผลสำเร็จ แต่ขอให้ผู้ใดชี้ให้ข้าพเจ้าเห็นเสียก่อนว่า มีเหตุผลพอจะเชื่อได้ว่าจะเป็นเรื่องที่จะสำเร็จได้ เพราะฉะนั้น ขอท่านจงไปบอกท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสเถิดว่า เมื่อจะต้องทำการอย่างใด สำหรับจะให้การเรื่องนี้ได้เป็นผลสำเร็จแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้จัดการทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวด้วยหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะทำให้แก่พระเป็นเจ้า ทั้งเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะจัดการเพื่อเป็นประโยชน์แก่พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า และเป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย”

ภายหลังอีกสองสามวันเชอวาเลีย เดอโชมอง ราชทูตฝรั่งเศสได้เข้าเฝ้า เมื่อได้อ่านคำกราบทูลอันมีถ้อยความซึ่งราชทูตได้รายงานไปยังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและเสนาบดีฝรั่งเศสเสร็จแล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้แปลข้อความถวายต่อพระเจ้ากรุงสยาม อันเป็นข้อความซึ่งได้ตกลงกับสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศไว้แล้วว่า จะได้กราบทูลแต่เฉพาะข้อความอันจะกระทำให้แลเห็นพระเดชานุภาพของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและเป็นถ้อยคำที่จะพอพระทัยของพระเจ้ากรุงสยามด้วย คือได้กราบทูลว่า การที่สมเด็จพระนารายณ์ได้เป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ นั้น เป็นสิ่งที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้เป็นพระมหากษัตริย์อันใหญ่ยิ่งในโลกนี้ทรงนิยมยินดีนัก เพราะฉะนั้น การที่จะทำให้พระราชไมตรีนี้ได้ติดต่อกันต่อไป ก็ไม่มีอย่างอื่นที่จะดีกว่าทำให้พระหทัยทั้งสองได้เป็นพระหทัยอันเดียวกันเสีย และเพื่อจะให้พระราชไมตรีนี้ได้ติดต่อกันเสมอทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ท่านราชทูตจึงได้รับคำสั่งมาโดยเฉพาะสำหรับให้มาจัดการในเรื่องนี้ แต่ในเรื่องนี้จะจัดการด้วยวิธีอย่างใดนั้น ท่านราชทูตจะได้หาโอกาสกราบทูลเป็นการลับ และ

ถ้าเรื่องนี้ราชทูตฝรั่งเศสได้จัดการเป็นผลสำเร็จแล้ว ก็จะเป็นการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงยินดียิ่งนัก

การที่มองซิเออร์ ฟอลคอน มิได้กราบทูลในเรื่องศาสนาจนคำเดียวนั้น ก็ด้วยเหตุ ๒ ประการ ๆ ที่ ๑ มองซิเออร์ ฟอลคอน เห็นว่า การที่จะกราบทูลข้อความอันสำคัญในเวลาเสด็จออกแขกเมืองเช่นนี้ยังไม่เหมาะ เพราะยังไม่ทราบพระราชดำริของสมเด็จพระนารายณ์ในเรื่องนี้เลย ประการที่ ๒ มองซิเออร์ ฟอลคอน ตั้งใจไว้ว่าจะพูดกับราชทูตฝรั่งเศสในเรื่องนี้ และจะชี้แจงยกเหตุผลต่าง ๆ ให้ราชทูตฟัง เพื่อราชทูตจะได้เลิกดำริในการที่จะกราบทูลเชื้อเชิญให้สมเด็จพระนารายณ์เข้ารีต แต่หากว่าราชทูตไม่ฟังคำชี้แจงของมองซิเออร์ ฟอลคอน จะขืนกราบทูลให้จงได้แล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน ก็ได้เบี่ดหนทางไว้ให้แล้วโดยได้กราบทูลไว้ว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ดำรัสสั่งให้ราชทูตมากราบทูลโดยเฉพาะในวิธีที่จะทำให้พระราชไมตรีได้ติดต่อกัน และราชทูตจะได้หาโอกาสกราบทูลในเวลาอื่นดังนี้ ซึ่งมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ทำดังนี้ต้องนับว่ามองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ช่วยในการศาสนาและช่วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นอันมาก เพราะการที่ได้กราบทูลดังกล่าวมาแล้วนั้น เท่ากับทำหนทางสำหรับให้พระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จออกให้ราชทูตฝรั่งเศสได้เฝ้าโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยมีแบบอย่างในราชสำนักสยามเลย เพราะไม่เคยมีประเพณีที่จะเสด็จออกให้ราชทูตไม่ว่าประเทศใด ๆ ได้เฝ้าโดยเฉพาะเลย และข้อนี้มองซิเออร์ ฟอลคอน ก็ได้ชี้แจงให้เชอวาเลีย เดอโชมอง เข้าใจเพื่อให้เห็นว่าราชทูตฝรั่งเศสได้รับเกียรติยศเป็นพิเศษ

ภายหลังอีกสองสามวันมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ไปเยี่ยมเชอวาเลีย เดอโชมอง ท่านทั้งสองนี้จึงได้ปรึกษาหารือกันในเรื่องศาสนา แล้วท่านราชทูตจึงชี้แจงให้มองซิเออร์ ฟอลคอน ฟังว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเข้ารีตแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระราชดำริไว้สำหรับให้ประเทศสยามได้เจริญอย่างไร มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้นิ่งฟังท่านราชทูตชี้แจงจนตลอด มิได้คัดค้านหรือพูดจาว่าอย่างไรเลย เมื่อราชทูตฝรั่งเศสได้ชี้แจงอธิบายหมดคำแล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ตอบโดยตรงและโดยจริงใจอธิบายถึงเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ในประเทศสยามและชี้แจงว่า ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะช่วย

ประเทศสยามแล้ว จะช่วยอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์ดี และได้อธิบายต่อไปว่า ถ้าประเทศฝรั่งเศสได้ช่วยปกปักรักษาประเทศสยามแล้ว ก็จะเป็นคุณเป็นประโยชน์ต่อประเทศสยามต่อศาสนาคริสเตียน และการค้าขายของบริษัทฝรั่งเศสฝ่ายอินเดียจริงอยู่ แต่ก็ไม่เป็นประโยชน์เท่าไรนัก เพราะเหตว่าประเทศสยามและประเทศฝรั่งเศสห่างไกลกันมากนัก ทั้งการที่จะเกิดสงครามหรือจะสงบศึกกันเวลาใด ก็เป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน และยังมีเหตุอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งจะกีดกั้นมิให้ฝรั่งเศสมาช่วยได้ทันเวลา เพราะฉะนั้น ข้อขัดข้องต่าง ๆ เหล่านี้ไม่เป็นสิ่งที่จะชักชวนให้พระเจ้ากรุงสยามได้นับถือศาสนาคริสเตียนเลย แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้อธิบายต่อไปว่า การที่จะคิดเชิญให้พระเจ้ากรุงสยามได้เข้ารีตนั้น จะมีข้อขัดข้องอย่างไร เพราะในเวลานี้ยังไม่มีมูลที่จะเชื่อว่า สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงพระราชดำริจะเข้ารีตเลย ถ้าแม้ว่าสมเด็จพระนารายณ์จะทรงเข้ารีต เพราะพระเป็นเจ้าได้จัดให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นผู้นำทางแทนพระองค์แล้ว การจะเป็นไปได้ดังนี้ก็ต้องมีเหตมหาอัศจรรย์เกิดขึ้นจึงจะเป็นไปได้ และเหตมหาอัศจรรย์ในสมัยนี้ก็ไม่ใคร่จะมีกันเสียแล้ว เพราะฉะนั้น การที่ราชทูตฝรั่งเศสมุ่งหมายมาในคราวนี้ก็น่ากลัวจะไม่สมประสงค์นอกจากจะดำเนินการทางอื่น อีกประการ ๑ ถ้าสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงทราบว่า ราชทูตฝรั่งเศสจะกราบทูลข้อความตามที่ได้ดำริไว้นั้น บางทีก็จะไม่ทรงรับรองราชทูตก็จะเป็นได้ เพราะมองซิเออร์ ฟอลคอน เชื่อแน่ว่า ถ้าได้มีราชทูตคนใดคิดจะไปกราบทูลการเช่นนี้ต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะไม่ยอมออกรับราชทูตผู้นั้นเป็นแน่ แต่มองซิเออร์ ฟอลคอน ทราบแน่ว่า ถ้าราชทูตฝรั่งเศสได้กราบทูลข้อความตามนี้จริง สมเด็จพระนารายณ์ก็คงจะไม่ทรงกริ้วพระเจ้าหลยที่ ๑๔ หรือคงจะไม่ทรงกริ้วราชทูตของพระเจ้าหลยที่ ๑๔ เพราะเหตว่าพระองค์ทรงรักใคร่และนับถือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมากนัก แต่ก็คงจะทรงกริ้วพวกมิชชันนารีนักหนา ซึ่งมีมูลที่ควรจะกริ้วอยู่บ้าง เพราะเหตุที่พวกมิชชันนารีได้เอาความมิจริงไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเช่นนี้ และเมื่อได้ทรงกริ้วพวกมิชชันนารีแล้ว ก็อาจจะทรงขับไล่ให้พวกมิชชันนารีออกจากพระราชอาณาเขตไปทั้งหมดก็ได้ ถึงหากว่าสมเด็จพระนารายณ์จะไม่ทำการร้ายแรง จนถึงกับขับไล่พวกมิชชันนารีออกจากพระราชอาณาเขตก็ดี แต่

พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง เพราะฉะนั้น เมื่อมีผู้ใดมากราบทูลเชิญให้พระองค์ละทิ้งศาสนาที่พระองค์เคยนับถือมาช้านานแล้ว ก็จะเป็นเหตุกระทำให้พระองค์ต้องระวังพระองค์ ทั้งกระทำให้หมดความเชื่อถือในพวกมิชชันนารีด้วย และการที่จะต้องระวังตัวและหมดความเชื่อถือพวกมิชชันนารีนั้น ไม่เฉพาะแต่พระเจ้ากรุงสยามพระองค์เดียว แต่คงเป็นดังนี้ทั้งอาณาประชาราษฎรทั่วหน้ากันไปหมด เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้ว ถึงพวกมิชชันนารีจะทำการพยายามสักเพียงใดก็คงจะไม่ได้รับผลดีอย่างใดได้ แต่ถ้าไม่ได้ทำการให้เอะอะและได้เดินวิธีอย่างอื่นแล้ว ก็อาจจะทำให้ประเทศสยามได้นับถือพระเยซูทั้งประเทศก็ได้ ความจริงการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพยายามจะให้ผลแก่ศาสนานั้นเป็นสิ่งที่สมควรจะได้ทรงรับรางวัลอย่างสูง แต่การที่ทรงแต่งราชทูตมานั้นก็มีพระราชประสงค์จะทำการให้แก่พระเป็นเจ้า และจะให้ศาสนาคริสเตียนได้แพร่หลายเข้ามาในพระราชอาณาเขตของพระเจ้ากรุงสยาม หาได้มีพระราชประสงค์จะทำลายข้อที่หวังไว้ว่าจะได้เห็นศาสนาได้เจริญในเมืองนี้ไม่ เพราะฉะนั้น ถ้าท่านราชทูตจะยอมทำตามคำแนะนำของมองซิเออร์ ฟอลคอน แล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน ก็ยินดีที่จะแนะนำหนทางอันแน่นอนที่จะจัดการให้สำเร็จได้ เพราะตัวมองซิเออร์ ฟอลคอน เองก็เป็นคนถือศาสนาคริสเตียนอย่างเคร่งครัดผู้หนึ่ง และมีความปรารถนาจะทำการให้พระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เพิ่มพูนขึ้นด้วย และเมื่อท่านราชทูตได้ฟังคำแนะนำของมองซิเออร์ ฟอลคอน แล้ว ก็เชื่อว่าท่านราชทูตก็คงจะยินดีทำตาม ความจริงพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในเรื่องนี้ก็สมควรยิ่งนัก แต่ที่ได้ทรงพระราชดำริเช่นนี้ก็เพราะได้ทรงฟังแต่ผู้ที่นำความไปกราบทูล จึงทรงเชื่อพระทัยตามคำที่กราบทูลไว้นั้นว่า พระเจ้ากรุงสยามคงจะทรงเข้ารีตเป็นแน่ จึงได้ทรงแต่งให้ท่านราชทูตเข้ามาเชื้อเชิญให้ทรงเข้ารีต

“แต่เมื่อเราทราบเป็นแน่แล้วว่า ข้อความที่มีผู้นำไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นข้อความที่เท็จ และเมื่อท่านได้ฟังเหตุผลตามที่ข้าพเจ้าได้ยกมาอ้างให้ท่านฟังแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าในคราวนี้ไม่ควรจะทำให้เสียหนทาง แต่ควรจะทำให้ปรากฏว่าการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแต่งทูตมาในคราวนี้ก็ไม่มีประสงค์อย่างใด นอกจากจะ

มาเป็นทางไมตรีอย่างเดียวเท่านั้น แล้วจึงค่อยคิดหาหนทางที่จะให้พระเจ้ากรุงสยามตลอดทั้งอาณาประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาเขต ได้ถือศาสนาคริสเตียนต่อไปตามพระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะดีกว่า”

แล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้อธิบายหนทางตามที่ได้อธิบายไว้กับสังฆราชเดอเมเตโลโปลิศแล้ว เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้ฟัง มองซิเออร์ ฟอลคอน อธิบายชี้แจงก็เห็นชอบด้วยทุกอย่าง จึงพูดว่า

“แต่จะให้ข้าพเจ้าขัดพระราชโองการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้าอย่างไรได้ เพราะพระราชโองการเป็นคำสั่งที่เด็ดขาด”

มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ตอบว่า

“ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าท่านรู้สึกอยู่เต็มใจแล้ว ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของท่านได้ถูกหลอก เมื่อท่านรู้สึกเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าไม่เห็นว่าการที่ท่านจะไม่ทำตามพระราชโองการ อันเป็นคำสั่งที่เนื่องจากความเท็จ จะเป็นการขัดข้องหรือเสียหายอย่างใด ข้าพเจ้าจะขอเปรียบความให้ท่านฟัง เป็นต้นว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรับสั่งให้ท่านมาเป็นราชทูตที่เมืองไทย และได้รับสั่งให้ท่านมาเชิญพระเจ้ากรุงสยามให้เข้ารีต เพราะได้ทรงทราบอยู่ว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงรอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแต่งทูตให้มาเชื้อเชิญให้ทรงเข้ารีต ก็จะได้ทรงเข้ารีตตามคำอันเชิญนั้น ต่างว่าท่านได้เป็นทูตมาถึงสันดอนแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว และได้มีคนมาบอกท่านว่าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับคำสั่งสอนในศาสนาแล้ว ยังรอแต่ให้ท่านมาถึงก็จะได้ทรงเข้ารีต แต่เผอิญได้สวรรคตเสียแล้ว และพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่มิได้ทรงใฝ่ฝันถึงศาสนาคริสเตียน ทั้งไม่เข้าพระทัยในเรื่องศาสนาคริสเตียนเลย เช่นนี้ท่านยังคงจะถือว่าเป็นหน้าที่ของท่านที่จะต้องกระทำตามคำสั่งเดิมอยู่หรือ ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะไม่นึกเช่นนั้นเลย ข้อที่ข้าพเจ้ายกมาเปรียบนี้ ก็ตรงกันกับความเป็นจริงในเวลานี้ เพราะพระเจ้ากรุงสยามผู้เป็นนายของข้าพเจ้า ถึงยังจะมีพระชนม์อยู่ก็จริง แต่ต้องนับว่าได้สวรรคตสำหรับการที่จะเชื้อเชิญให้เข้ารีตแล้ว เพราะไม่ได้ทรงนึกที่จะนับถือศาสนาคริสเตียนเลยจนนิดเดียว แต่ความรู้ของพระองค์ในเรื่องศาสนาคริสเตียนก็ไม่มีเลยเสียซ้ำไป และก็ไม่มีใครที่จะได้เคยสั่งสอนพระองค์ในเรื่อง

ศาสนาด้วย เมื่อการเป็นดังนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่า ท่านจำเป็นจะต้องจัดการให้เป็นไปตามพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส หาจำเป็นที่จะต้องทำตามพระราชโองการไม่ กล่าวคือ ท่านจะต้องคิดอ่านให้พระเจ้ากรุงสยามและอาณาประชาราษฎรสยาม ได้เห็นชอบในศาสนาคริสเตียนเสียก่อน คือ ให้ได้รู้ในพระเป็นเจ้าองค์ที่แท้จริง แต่จะอย่างไรก็ตามในเวลานี้สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงนับถือศาสนาเก่าของพระองค์อยู่มากนัก และถ้าการที่ได้เคยทรงถือลัทธิต่าง ๆ ได้คลายลงไปบ้างก็จะต้องเชื่อว่า เป็นด้วยพระเป็นเจ้าได้กรุณาให้พระองค์ได้รับแสงสว่างขึ้นบ้างแล้ว โดยมิได้มีผู้หนึ่งผู้ใดไปสั่งสอนพระองค์เลย เพราะฉะนั้น ขอให้ราชทูตได้ตรึกตรองดู ควรจะจัดการในเรื่องนี้ตามความคิดเดิมซึ่งแลเห็นหนทางอยู่แล้วว่าจะไม่สำเร็จ หรือจะควรคิดหาหนทางอย่างอื่นอันเป็นทางลับแต่แน่ เพื่อให้ความคิดอันสำคัญนี้ได้เป็นผลสำเร็จประการใด”

มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้พยายามนักหนาที่จะไม่ให้ เชอวาเลีย เดอโชมอง เอาเรื่องศาสนาไปกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ โดยยกเหตุต่าง ๆ มาพูดดังได้กล่าวข้างบนนี้แล้ว และได้ยกเหตุผลต่าง ๆ อย่างอื่นมาอ้างอีกหลายอย่าง เพื่อจะไม่ให้ เชอวาเลีย เดอโชมอง กราบทูลเรื่องศาสนา จนกว่าจะได้หาหนทางอย่างอื่นเสียก่อน เชอวาเลีย เดอโชมอง จึงได้ตอบว่า ข้อความตามที่ มองซิเออร์ ฟอลคอน ยกมาอ้างนี้เป็นความสำคัญมาก เชอวาเลีย เดอโชมอง จะต้องตรึกตรองดูเสียก่อน เพราะจะตกลงใจโดยรวดเร็วยังไม่ได้ ถึงแม้ว่า เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้รับรองไว้ดังนี้ก็จริง แต่ก็หาได้กระทำตามไม่ เพราะเมื่อต่อมาอีกสองสามวัน สมเด็จพระนารายณ์ได้เสด็จออกให้ เชอวาเลีย เดอโชมอง เฝ้าโดยเฉพาะ สมเด็จพระนารายณ์จึงรับสั่งถามว่า เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้รับคำสั่งให้มาทูลเรื่องโดยเฉพาะนั้นมีเรื่องอะไรบ้าง เชอวาเลีย เดอโชมอง จึงได้กราบทูลโดยทันทีว่า ไม่มีเรื่องอะไรจะมากราบทูลนอกจากเรื่องการศาสนาคริสเตียน โดยจะมาขอเชิญเสด็จให้ได้ทรงนับถือศาสนาคริสเตียน เพราะจะเป็นเรื่องกระทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส นายของ เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้ทรงโสมนัสยินดียิ่งนัก ทั้งจะเป็นการที่กระทำให้คนทั่วโลกได้นับถือพระองค์ขึ้นด้วย คำที่ เชอวาเลีย เดอโชมอง กราบทูลต่อสมเด็จพระนารายณ์นี้ มองซิเออร์ ฟอลคอน เป็นผู้แปลถวาย แต่ มองซิเออร์ ฟอลคอน หาได้แปลตรงตามคำของราชทูตไม่ แต่ได้กราบทูลเฉพาะตามที่ มองซิเออร์ ฟอลคอน เห็นว่า ควรจะกราบทูล

เพื่อเป็นประโยชน์ต่อพระเป็นเจ้า และเพื่อเป็นพระเกียรติยศต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเท่านั้น โดยกราบทูลว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระราชดำริเห็นว่า พระองค์อยู่ห่างไกลประเทศสยามและห่างไกลสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนัก จึงมีพระราชประสงค์จะมากราบทูลหาหนทางที่จะได้ให้พระราชไมตรีได้มีติดต่อกันได้อยู่เนืองนิจ และได้ทรงมีรับสั่งให้ราชทูตของพระองค์มากราบทูลข้อความบางอย่าง เพื่อประโยชน์ของประเทศฝรั่งเศสและประเทศสยามด้วย แต่ก่อนที่จะได้กราบทูลข้อความบางอย่างนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชประสงค์ให้ทำความตกลงในเรื่องพระราชไมตรีเสียก่อน แต่ในระหว่างนี้ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงวางพระทัยในพระราชไมตรีของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และขอให้ทรงเชื่อพระทัยว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ทรงช่วยเหลือทุกเมื่อ

การที่ราชทูตฝรั่งเศสได้เฝ้าโดยเฉพาะคราวนี้ ก็เป็นแต่ทรงทักทายปราศรัยราชทูต และราชทูตได้กราบทูลยอพระเกียรติตามธรรมเนียม และได้รับสั่งถึงเรื่องพวกฮอลันดา ถึงพวกมิชชันนารี ถึงบริษัทฝรั่งเศส และถึงการค้าขายของประเทศฝรั่งเศส ราชทูตได้เฝ้าอยู่จนฝนตกลงมาบ้างเล็กน้อย สมเด็จพระนารายณ์จึงได้เสด็จขึ้น และได้มีรับสั่งเชื้อเชิญให้ราชทูตรับประทานของว่างซึ่งได้โปรดให้จัดมาพระราชทาน ครั้นเสด็จขึ้นแล้ว เชอวาเลีย เดอโชมอง จึงได้ทราบว่า มองซิเออร์ ฟอลคอน หาได้แปลข้อความถวายให้ตรงกับคำที่ราชทูตได้กราบทูลไม่ ทั้งในเรื่องศาสนานั้น มองซิเออร์ ฟอลคอนก็หาได้แปลถวายเลยจนคำเดียวไม่ เชอวาเลีย เดอโชมอง ก็ขัดเคืองมาก มองซิเออร์ฟอลคอน รู้สึกว่า เชอวาเลีย เดอโชมอง ขัดเคืองจึงได้พูดกับราชทูตว่าดังนี้

“ท่านได้รับปากไว้กับข้าพเจ้าหรือไม่ว่า ท่านจะได้ไปตรึกตรองถึงข้อความต่างๆ ที่ข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้ท่านฟัง และเมื่อท่านได้ตรึกตรองเห็นอย่างไรแล้ว ท่านจะได้บอกให้ข้าพเจ้าทราบต่อไป ถ้าท่านได้คงปฏิบัติตามวาจาที่ท่านได้รับรองกับข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็คงจะได้แปลถ้อยคำของท่านตรงตามที่ท่านกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าให้ทรงทราบถึงเรื่องศาสนาตามที่ท่านได้กราบทูลทุกอย่าง แต่เพราะเหตุว่า ท่านหาได้ปฏิบัติตามวาจาของท่านไม่ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ความตั้งใจดีของท่านอันเกินกว่าเหตุ ได้ทำให้ท่านได้กล่าวถ้อยคำอันไพเราะเมื่อเช้านี้ เพื่อจะเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

ให้ทรงนับถือศาสนาคริสเตียนต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม ขอให้ท่านเชื่อใจเถิดว่า ตัว
ข้าพเจ้าเองเป็นผู้ถือศาสนาคริสเตียนผู้ ๑ ยากนักเหมือนกันที่จะให้สมเด็จพระเจ้า
กรุงสยามได้ทรงนับถือศาสนาของเรา แต่ข้าพเจ้าก็เป็นเสนาบดีของสมเด็จพระเจ้า
กรุงสยามนายของข้าพเจ้า ทั้งเป็นเพื่อนของท่านโดยเฉพาะ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึง
เห็นว่า ไม่เป็นการสมควรที่จะกราบทูลความต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามอย่างง่าย ๆ ทั้ง
ข้าพเจ้าก็ทราบอยู่เต็มใจว่า ความคิดและความประสงค์ของท่านมีอย่างไร ข้าพเจ้าจึง
อาจจะบอกให้ท่านทราบได้ทีเดียวว่า ในเวลาที่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามยังไม่มีความรู้
อย่างใดในศาสนาคริสเตียน แต่ถึงดังนั้นก็จะทรงเข้ารีตโดยไม่ทรงคิดบ่องกันข้างหน้า
ข้างหลังให้สมกับพระสติปัญญาอันเฉียบแหลมแล้ว ข้าพเจ้าเองผู้เป็นคริสเตียนที่เคร่ง
คน ๑ จะคอยพยายามกราบทูลคัดค้านมิให้พระองค์ได้ทรงเข้ารีตเป็นอันขาด จนกว่า
จะได้ทรงทราบและเข้าพระทัยการของศาสนาคริสเตียนเสียก่อน ขอให้ท่านตรึกตรองดู
เถิดว่า การสำคัญใหญ่โตเช่นนี้จะควรจัดการโดยรีบด่วนแล้วหรือ และขอให้ท่านใคร่
ครวญดูว่า การที่จะรีบร้อนเช่นนี้โดยได้ทราบข้อขัดข้องต่าง ๆ ดังข้าพเจ้าได้บรรยายให้
ท่านฟังมาแล้ว จะเป็นผลดีต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของท่าน และเป็นผลดีต่อพระ
เป็นเจ้าแล้วหรือ แต่เอาเถิด ถ้าท่านจะต้องการให้กราบทูลจริง ๆ แล้ว ถึงจะเกิดเรื่อง
เกิดเหตุอย่างไรก็ไม่ว่า ข้าพเจ้ารับรองว่าจะได้นำความกราบทูลต่อสมเด็จพระเจ้ากรุง
สยามนายของข้าพเจ้า ตามความต้องการของท่านทุกประการ แต่ขอให้ท่านระลึกไว้ในใจ
เสมอว่า ต่อไปในภายหน้าถ้าจะเกิดเหตุขึ้นอย่างใดอันเนื่องมาจากเรื่องนี้แล้ว ท่านเอง
จะต้องเป็นผู้รับผิดรับชอบแต่คนเดียว เพราะข้าพเจ้าเชื่อใจแน่ว่า ในรัชกาลปัจจุบันนี้
คงจะไม่มีเรื่องอะไรเกิดขึ้น เพราะพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้ามีพระทัยดีนัก แต่
ต่อไปภายหน้าจะเป็นอย่างไร เป็นเรื่องที่ทราบไม่ได้”

เมื่อ มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้พูดจบลงแล้ว เชอวาเลีย เดอโชมอง จึงได้
ตอบว่า

“ข้าพเจ้าเชื่อใจได้ว่า ท่านได้ตั้งใจดีสำหรับพระเป็นเจ้าและสำหรับพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า แต่เมื่อได้เดินทางมาหนทางถึง ๕๐๐๐ ไมล์ สำหรับจัดการ

เฉพาะเรื่องนี้ตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แต่ก็จัดการไม่สำเร็จ และก็ไม่มีข้อความอย่างใดที่จะกลับไปกราบทูลได้เช่นนี้ ก็เป็นการน่าเสียใจอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าจะได้ไปตรึกตรองอีกครั้ง ๑ ถึงข้อความต่าง ๆ ที่ท่านได้อธิบายให้ข้าพเจ้าฟังมาแล้ว"

เมื่อพูดกันเท่านี้แล้วก็ต่างไปนั่งที่โต๊ะรับประทานอาหาร มิได้พูดถึงเรื่องนี้อีก เป็นแต่ต่างคนต่างคิดจะหาความเพลิดเพลินในเวลารับประทานอาหารเท่านั้น

ตามที่ มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ยกเหตุผลต่าง ๆ มาอ้าง เพื่อให้ เชอวาเลีย เดอโชมอง เปลี่ยนความคิด ดังเราได้บรรยายมาแล้วนั้น มองซิเออร์ ฟอลคอน ยังไม่วางใจ จึงอุตส่าห์ย้อนมาหาราชทูตฝรั่งเศสอีกครั้ง ๑ เพื่อขอร้องอย่าให้ราชทูตกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามในเรื่องที่จะเชิญเสด็จให้เข้ารีต เชอวาเลีย เดอโชมอง จึงรับรองว่าในวันนั้นเอง เชอวาเลีย เดอโชมอง จะได้ตอบให้ มองซิเออร์ ฟอลคอน ทราบเป็นเด็ดขาดว่าจะตกลงอย่างไร

ครั้นเวลาค่ำ มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ไปยังที่พักของ เชอวาเลีย เดอโชมอง เพื่อไปฟังดูว่าจะตกลงอย่างไรแน่ เชอวาเลีย เดอโชมอง จึงได้บอกกับ มองซิเออร์ ฟอลคอน ว่า ได้ตรึกตรองทุกอย่างแล้วจึงเห็นว่าเป็นที่จะต้องกราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยามทรงทราบในพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกประการ

มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ฟังก็ตกใจจนพูดไม่ออกอยู่เป็นนาน ครั้นค่อยคลายความตกใจขึ้นบ้างแล้วจึงได้พูดกับท่านราชทูตว่า

ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่ได้เปลืองเวลาพูดกับท่านโดยไม่มีประโยชน์อันใด ข้าพเจ้าเชื่อว่าที่ท่านคิดการดังนี้ก็คงจะมีเหตุผลอันสมควร เพราะข้าพเจ้าทราบไม่ได้ว่าจะมีความลับลี้กันอย่างไร แต่ข้าพเจ้าจะบอกท่านได้อย่าง ๑ ว่า พอได้กราบทูลในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ก็คงจะรับสั่งถามดังข้าพเจ้าได้เคยถามท่านสังฆราชมาแล้วว่า ใครเป็นผู้ไปกราบทูลหลอกพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเช่นนี้ เมื่อรับสั่งถามเช่นนี้จะให้ข้าพเจ้ากราบทูลว่าอย่างไรเล่า ข้าพเจ้าก็จะต้องกราบทูลว่า พวกมิชชันนารีเป็นผู้ไปกราบทูลหลอกพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อเป็นเช่นนี้จะเป็นการเหมาะสำหรับให้พระเจ้า

กรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้นับถือพวกนักพรตและนักบุญผู้ซึ่งจะมีหน้าที่สำหรับรับพระองค์ให้เข้ารีตหรือ เพราะยังไม่ทันอะไรพวกนักพรตก็ได้ทำการตลบตะแลงถึงเพียงนี้แล้ว แต่ถึงเถิดพระเป็นเจ้าคงจะรักษาศาสนาของพระองค์เอง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะรับรองต่อท่านว่า ข้าพเจ้าจะได้กราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบในเรื่องนี้ ตามข้อความที่ท่านจะต้องการให้กราบทูลทุกอย่าง และข้าพเจ้าก็จะต้องกราบทูลต่อไปว่า การที่ข้าพเจ้ามิได้กล้ากราบทูลเสียแต่เดิมนั้นก็เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าได้เล็งเห็นถึงอันตรายซึ่งจะบังเกิดแก่ศาสนาและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อพระองค์ แต่เมื่อข้าพเจ้าพูดจาอ้อนวอนท่านราชทูตขอให้เลิกความคิดอันนี้เสียไม่เป็นการสำเร็จได้นั้น จึงจำเป็นที่ข้าพเจ้าต้องการกราบทูลขอพระราชทานให้ยกโทษแก่ข้าพเจ้าในการที่ข้าพเจ้าได้กราบทูลชักช้าไปเช่นนี้ แล้วข้าพเจ้าจะได้นำพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกราบทูลให้ทรงทราบ และจะได้กราบทูลแต่สิ่งที่จะได้เป็นประโยชน์ต่อศาสนาเท่านั้น เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านเขียนจดหมายบันทึกข้อความตามพระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไว้ เพื่อข้าพเจ้าจะได้นำถวายต่อพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าต่อไป

ในวันนั้นเอง เชอวาเลีย เดอโชมอง ราชทูตฝรั่งเศสได้เขียนจดหมายบันทึกและได้ส่งไว้ต่อมองซิเออร์ ฟอลคอน ในจดหมายบันทึกนั้นมีใจความว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขอถวายศาสนาคริสเตียนต่อพระเจ้ากรุงสยาม และมีคำอธิบายว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงนับถือศาสนาคริสเตียนแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ต่อพระองค์และเป็นประโยชน์แก่ประเทศสยามเป็นอันมาก และถ้าได้ทรงเข้ารีตแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงโสมนัสยินดีอย่างยิ่ง พอมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้รับจดหมายบันทึกจากเชอวาเลียเดอโชมองแล้ว ก็ได้เข้าในพระราชวังทันที ขอพระราชานุญาตเฝ้าโดยเฉพาะ ครั้นสมเด็จพระนารายณ์พระราชทานพระราชานุญาตให้มองซิเออร์ ฟอลคอน เฝ้าโดยเฉพาะแล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้คลานไปกราบที่พระบาทกราบทูลว่า ตัวมีความผิดที่จะต้องมาขอรับพระราชทานโทษ และเชื่อว่าคงจะทรงพระกรุณาพระราชทานโทษให้ เมื่อได้ทรงฟังข้อแก้ตัวของมองซิเออร์ ฟอลคอน แล้ว มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้กราบทูล

ดังข้าพเจ้าจะได้นำมากล่าวตามความที่มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้กราบทูลโดยมิได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำเลย ด้วยราชทูตฝรั่งเศสได้ส่งจดหมายบันทึกมายังข้าพระพุทธเจ้าฉบับ ๑ อันมีข้อความต่าง ๆ ซึ่งราชทูตจะต้องนำความกลับไปกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แต่ก่อนที่ข้าพระพุทธเจ้าจะอ่านจดหมายบันทึกของราชทูตฝรั่งเศสถวายนั้น ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอพระราชทานโอกาสกราบทูลให้ทรงทราบว่า เหตุใดพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้แต่งราชทูตให้เข้ามาเฝ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในครั้งนี้ คือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบถึงพระทัยอันกว้างขวางของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เพราะเหตุที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดแต่งทูตและส่งเครื่องราชบรรณาการออกไปถวาย โดยมิได้มีพระราชประสงค์อย่างใด นอกจากจะโปรดให้ทำพระราชไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงอานุภาพอันใหญ่ยิ่ง แล้วภายหลังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ได้ทรงทราบว่า เสนาบดีของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้จัดให้ข้าราชการ ๒ นาย นำของต่าง ๆ เป็นอันมากไปฝากเสนาบดีฝรั่งเศสเพื่อให้ไปแสดงความยินดีในการที่พระนัดดาของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ประสูติ และเพื่อไปแสดงให้ประเทศฝรั่งเศสได้ทราบถึงพระเดชานุภาพของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย

เมื่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้แต่งข้าราชการออกไปเช่นนี้ อันนับว่าไม่เป็นประโยชน์เฉพาะพระองค์ของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเลยนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ทรงนึกประหลาดพระทัย จึงตั้งพระทัยที่จะตอบแทนให้สมกับน้ำพระทัยอันดีของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แต่ที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระราชดำริเช่นนี้ ในชั้นแรกก็เกิดขัดข้องในพระทัยอยู่บ้าง เพราะไม่ทรงเห็นว่าจะทำประการใดจึงจะจัดการให้สมพระเกียรติยศของพระองค์ และจะให้เป็นที่พอพระทัยของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย ถ้าจะถวายทรัพย์ศฤงคารเล่า ในพระราชอาณาจักรของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็มีบริบูรณ์อยู่แล้ว จนถึงกับชาวต่างประเทศต้องออกมาขวนขวายหาทรัพย์ในพระราชอาณาเขตอยู่แล้ว ครั้นจะถวายกำลังทหารเล่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ทรงทราบอยู่แล้วว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีกำลังทะแกล้วทหารจนบ้านใกล้เมืองเคียงก็เกรงพระเดชานุภาพทั่วไป ถ้าบ้านใดเมืองใดจะกำเริบขึ้น ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็

ทรงปราบปรามลงพระราชอาชญาแก่ผู้ที่กำเริบ จนเมืองเหล่านั้นก็ต้องมาอ่อนน้อมยอมขึ้นต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท หากล้าที่จะมาต่อสู้พระเดชานุภาพของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่ ครั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะถวายที่ดินและบ้านเมืองเล่า ก็ทรงทราบอยู่ว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีเมืองประเทศราชได้พึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่เป็นอันมาก และใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ทรงปกครองบ้านเมืองเกือบส่วน ๑ ของทวีปอาเซียอยู่แล้ว ครั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะส่งชาวฝรั่งเศสให้ออกมาทำการค้าขายในพระราชอาณาเขตก็ไม่ได้ เพราะเป็นประโยชน์เฉพาะตัวพลเมืองฝรั่งเศส และเป็นประโยชน์เฉพาะไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เพราะฉะนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงทรงขัดข้องไม่ทรงทราบว่าจะควรทำประการใด ครั้นทรงใคร่ครวญถึงข้อนี้จึงเกิดมีพระราชดำริขึ้นว่า มีของอยู่สิ่ง ๑ อันเป็นสิ่งวิเศษล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง ควรจะถวายต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ เพราะของสิ่งนี้สมกับพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงอานุภาพอันใหญ่ยิ่งทั้งสองพระองค์ คือพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงใคร่ครวญดูว่า การที่พระองค์ได้มีพระเดชานุภาพมากถึงเพียงนี้ จนถึงกับทำให้พระองค์ได้ตีบ้านเมืองใหญ่ได้มากมาย ทั้งไปทำศึกสงครามก็มีชัยชนะทุกคราว จนราษฎรพลเมืองฝรั่งเศสได้มีความผาสุกทั่วหน้ากันนั้นจะเป็นเพราะเหตุใด และทรงใคร่ครวญต่อไปว่า การที่มีราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีอยู่เนืองนิตย์ เจ้าแผ่นดินใหญ่ ๆ และเจ้านายซึ่งอยู่ถึงสุดโลกก็อยากจะเป็นไมตรีกับพระองค์ จนที่สุดใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเองก็ได้ทรงแต่งราชทูตให้ไปเจริญทางพระราชไมตรีเช่นนี้ จะเป็นด้วยเหตุใด จึงทรงพระราชดำริเห็นด้วยพระปรีชาญาณว่า การที่เป็นดังนี้ก็ด้วยความกรุณาของพระเป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น โดยพระเป็นเจ้าได้บันดาลให้เป็น และพระเป็นเจ้าองค์นี้ทั้งพระมารดาของพระเยซูเจ้าผู้ซึ่งได้ลงมาช่วยกู้โลกนั้น เป็นสิ่งที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงนับถือนัก จึงทรงยกพระองค์และประเทศฝรั่งเศสให้ขึ้นอยู่ในพระเป็นเจ้าทั้งสิ้น เมื่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระราชดำริเห็นเช่นนี้แล้ว จึงมีพระราชประสงค์จะกราบทูลให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงทราบ เพื่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะได้ทรงหันเข้าหาทางที่จะทำให้ใต้ฝ่าละอองธุลี

พระบาทได้มีพระเดชานุภาพเท่าเทียมกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสบ้าง หนทางอันนี้ก็คือต้องทรงรู้จักและทรงนับถือพระเป็นเจ้าองค์ที่แท้เท่านั้น และพระเป็นเจ้าองค์นี้จะหาที่ใดไม่ได้นอกจากจะหาในศาสนาคริสเตียนศาสนาเดียวเท่านั้น เพราะเหตุฉะนี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้ทรงแต่งราชทูตให้ออกมาถวายศาสนาคริสเตียนนี้ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และทรงขอร้องให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้โปรดรับศาสนานี้ไว้สำหรับเป็นที่นับถือตลอดทั้งอาณาประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาจักรด้วย พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสพระองค์นี้ทรงพระปรีชาญาณอย่างลึกซึ้ง ทั้งพระนามก็โด่งดัง โดยที่ทรงมีชัยชนะในการสงคราม ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงทราบในน้ำพระทัยอันดีของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ก็คงจะทรงรับตามคำขอร้องของพระองค์ไว้เป็นแน่ เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็นพระราชมิตรของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจริงๆ ส่วนตัวข้าพระพุทธเจ้าเองนั้น ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงนับถือพระเป็นเจ้าที่แท้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็จะมีความยินดีเป็นล้นเกล้า ฯ และถึงจะมีชีวิตที่จะสละถวายได้ตั้ง ๑,๐๐๐ ชีวิต ข้าพระพุทธเจ้าก็จะยอมสละถวายด้วยความยินดี ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระราชดำริเถิดว่า ถ้าได้ทรงนับถือพระเป็นเจ้าแล้ว การทั้งปวงที่ได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว ก็จะปรากฏโด่งดังขึ้นยิ่งกว่าเก่า พระเกียรติยศก็จะเลื่องลือตลอดไปถึงชาติหน้า เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าขอพระมหากรุณาอย่าให้ราชทูตฝรั่งเศสต้องกลับไปโดยมีข้อขัดเคืองเลย เพราะการที่ราชทูตจะได้มาเชิญเสด็จให้นับถือศาสนาคริสเตียนนั้น ก็เพื่อประสงค์จะให้พระราชไมตรีในระหว่างใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ได้เป็นสิ่งที่ถาวรมั่นคงอันจะขาดไปไม่ได้ แต่อย่างไรก็ดีถ้าแม้ว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้มีพระราชดำริในเรื่องนี้บ้างแม้แต่เล็กน้อย- หรือทรงเชื่อถือในศาสนาคริสเตียนแม้แต่เล็กน้อย ก็ขอได้ทรงพระกรุณารับสั่งให้ทราบเสีย เพราะข่าวอันนี้จะเป็นข่าวอันดีที่สุดที่ราชทูตจะได้นำไปกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ตั้งพระทัยที่จะไม่ทรงปฏิบัติตามข้อความที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลมาแล้วนั้น หรือจะรับสั่งอย่างใดให้เป็นที่หวังของราชทูตฝรั่งเศสไม่ได้แล้ว ก็ขอได้ทรงพระกรุณาอย่าให้ข้าพระพุทธเจ้า

ต้องเชิญกระแสรับสั่งไปบอกกับราชทูตฝรั่งเศสเลย เพราะจะเป็นสิ่งที่ไม่พอพระทัยของพระเป็นเจ้า ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้บูชานับถืออยู่นั้น การที่ข้าพระพุทธเจ้ากล้ากราบทูลเช่นนี้ ไม่ควรเป็นสิ่งที่จะทำให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทประหลาดพระทัย เพราะถ้าผู้ใดไม่จริงต่อพระเป็นเจ้าของตัว ก็ไม่จริงต่อเจ้านายของตัวเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ถ้าข้าพระพุทธเจ้าไม่ซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว ก็ไม่ควรจะชุบเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้าอีกต่อไป

ข้อความตามที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลมานี้ เป็นข้อความที่ราชทูตได้กราบทูลโดยยืดยาวเมื่อคราวราชทูตได้เข้าเฝ้าในครั้งแรก และเมื่อโปรดเกล้า ฯ ให้ราชทูตฝรั่งเศสเฝ้าในครั้งที่ ๒ นั้น ราชทูตก็ได้กราบทูลความอย่างนี้อีกเหมือนกัน หาได้มีข้อความอย่างอื่นมากราบทูลไม่ แต่ข้าพระพุทธเจ้าไม่กล้าแปลถวายตามถ้อยคำของราชทูต เพราะเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า ถ้าจะกราบบังคมทูลโดยเปิดเผยต่อหน้าขุนนางข้าราชการซึ่งบางคนไม่มีใจสุจริต ดังได้มีรับสั่งแก่ข้าพระพุทธเจ้าบ่อย ๆ นั้น ก็อาจจะทำให้เกิดเรื่องร้ายต่าง ๆ ขึ้นได้ ซึ่งใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงจะทรงพระราชดำริเห็นดีกว่าข้าพระพุทธเจ้าเสียอีก แต่ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ชี้แจงเหตุขัดข้องต่าง ๆ ให้ราชทูตฝรั่งเศสฟังแล้ว แต่ราชทูตก็หาพอใจไม่ กลับจะโกรธข้าพระพุทธเจ้าเสียอีกซ้ำไป ข้าพระพุทธเจ้าจำเป็นต้องบอกราชทูตว่า ถ้าราชทูตจำจะต้องกราบบังคมทูลในข้อเหล่านี้แล้ว ก็ต้องทำเป็นรายงานทูลเกล้า ฯ ถวายจึงจะได้ ที่จะกราบบังคมทูลในเวลาเสด็จออกแขกเมืองนั้นไม่ได้

ในเวลาที่มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้กราบทูลโดยยืดยาวนี้ สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงนิ่งฟัง หาได้ทรงโต้ตอบจนครั้งเดียวไม่ ครั้นมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้กราบทูลจบลงแล้ว สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงพระสรวลแล้วรับสั่งว่า

“เอาเถอะ เราไม่ต้องการให้เจ้านึกบาปในใจดอก แต่ใครเป็นผู้ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเรา ว่าเรามีน้ำใจโอนเข้าหาศาสนาคริสเตียนเช่นนี้”

มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงกราบทูลว่า

"ข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบเกล้า ฯ เลยว่าผู้ใดจะได้ไปกราบทูลดังนี้ แต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็คงจะทรงเชื่อว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้มีพระทัยโอนเข้าหาศาสนาคริสเตียน โดยทรงเห็นใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงปกครองพวกมิชชันนารี ทรงทำไทยธรรมพระราชทานไปยังบาทหลวงที่เมืองจีน ทั้งทรงพระกรุณาให้สร้างวัดเข้ารีตสำหรับเป็นที่สักการบูชาพระเป็นเจ้าที่แท้ ด้วยเหตุผลเหล่านี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงจะทรงหันเข้าหาศาสนาคริสเตียนอยู่บ้าง"

สมเด็จพระนารายณ์จึงรับสั่งว่า

"ถ้าเช่นนั้นก็ดีแล้ว แต่เมื่อเจ้าได้ยกเหตุผลต่าง ๆ ชี้แจงต่อราชทูตตามความที่เจ้าได้อธิบายให้เราฟังนี้ ราชทูตได้ตอบว่ากระไรเล่า"

มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงกราบทูลว่า

"ท่านราชทูตได้เห็นว่า เหตุผลตามที่ข้าพระพุทธเจ้ายกมากล่าวนี้มีน้ำหนักมาก แต่การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รับสั่งให้ราชทูตมาถวายศาสนาคริสเตียนต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทนั้น ก็โดยหวังจะให้เป็นคุณเป็นประโยชน์ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอย่างเดียวเท่านั้น ราชทูตฝรั่งเศสจึงเห็นว่า เหตุผลต่าง ๆ ที่ข้าพระพุทธเจ้ายกขึ้นมาอ้างนั้นไม่เพียงพอที่จะให้ราชทูตงดปฏิบัติตามคำสั่งได้ อีกประการ ๑ ราชทูตฝรั่งเศสได้ทราบว่าพระเจ้ากรุงเปอเซียได้แต่งทูตเข้ามาถึงเมืองไทยแล้ว และทูตเปอเซียจะได้ถวายคัมภีร์โครานเพื่อเชิญเสด็จให้เข้าศาสนามหะหมัด ราชทูตฝรั่งเศสเชื่อว่าราชทูตเปอเซียคงจะได้ถวายคัมภีร์โครานเป็นแน่แล้ว ราชทูตฝรั่งเศสจึงเห็นว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องถวายศาสนาคริสเตียนต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทบ้าง และจะกราบทูลขอให้ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงนับถือศาสนาคริสเตียนต่อไป เพราะการที่ราชทูตฝรั่งเศสมาเฝ้าในคราวนี้ก็ไม่มีความมุ่งหมายอย่างอื่น นอกจากจะถวายศาสนาต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเท่านั้น"

สมเด็จพระนารายณ์จึงรับสั่งถามว่า ที่ว่าราชทูตเปอเซียจะมาถวายคัมภีร์โครานนั้นเป็นความจริงหรืออย่างไร มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงกราบทูลตอบว่า เขาพูดกันว่าอย่างนั้น สมเด็จพระนารายณ์จึงรับสั่งว่า

"เราอยากนักหนาที่จะให้ราชทูตฝรั่งเศสอยู่ในที่นี้ เพื่อจะได้เห็นว่าเราจะตอบราชทูตเปอเซียอย่างไร แต่ข้อนี้เป็นความจริงว่า ถ้าเราเป็นผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอย่างใดแล้ว ทำอย่างไร ๆ เราก็คงจะไม่เลือกเอาศาสนามะหะหมัดเป็นแน่ แต่ในข้อที่จะตอบราชทูตฝรั่งเศสนั้น เจ้าจงไปบอกราชทูตแทนเรา ว่าเรามีความขอบพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอย่างยิ่ง ที่ได้ทรงแสดงไมตรีต่อตัวเราดังนี้ และการที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแสดงไมตรีต่อเรานั้น เป็นการที่ได้ทราบกันแพร่หลายในฝ่ายทิศตะวันออกแล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงขอบพระคุณยิ่งนัก แต่การที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเรามาแนะนำการอันยากเช่นนี้ และเป็นเรื่องที่เราไม่มีความรู้เลยนั้น เป็นเรื่องที่กระทำให้เราเสียใจเป็นอันมาก แต่ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณอย่างล้ำเลิศได้ทรงตรึกตรองดูว่า การที่จะเปลี่ยนศาสนาซึ่งได้เคยนับถือต่อ ๆ กันมาถึง ๒๒๒๙ ปีแล้วจะเป็นการสำคัญและลำบากสักเพียงไร อีกประการ ๑ เราก็มีความประหลาดใจมากว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อนรักของเราได้มาเป็นพระธุระในการอันเป็นกิจของพระเป็นเจ้าเพราะเราก็เห็นว่าพระเป็นเจ้าเองก็หาได้ผักผ่ายในเรื่องนี้ไม่ เพราะการที่มนุษย์เรามีร่างกาย มีวิญญาณ มีธรรมชาติอย่างเดียวกัน ไม่ใช่พระเป็นเจ้าเป็นผู้ทำให้เป็นเช่นนั้นดอกหรือ ถ้าพระเป็นเจ้าจะโปรดให้มนุษย์ทั้งปวงได้มีความนับถือศาสนาอันเดียวกันแล้ว พระเป็นเจ้ามิทำให้มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาร่วมศาสนาเดียวกันหรือ แต่นี่พระเป็นเจ้าก็ไม่ต้องการให้เป็นเช่นนั้น กลับปล่อยให้มีศาสนาต่าง ๆ กันทั่วโลกตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะไม่ควรเชื่อหรือว่า พระเป็นเจ้ามีความประสงค์จะให้มนุษย์เราได้นับถือและบูชาพระองค์ด้วยวิธีและลัทธิต่าง ๆ กันดังเราได้เห็นอยู่แล้วว่า ต่างพวกก็ต่างนับถือและบูชาพระเป็นเจ้าตามลัทธิของตัว แต่อย่างไรก็ดี เราก็รู้กันอยู่แล้วว่าการทั้งปวงจะเป็นอย่างไรก็ต้องสุดแล้วแต่พระเป็นเจ้าจะสั่งให้เป็น เพราะฉะนั้น เราจึงขอมอบกายของเราและแผ่นดินของเราให้อยู่ในความปกครองของพระเป็นเจ้า การต่อไปข้างหน้าจะดีร้ายประการใดก็แล้วแต่พระเป็นเจ้าจะโปรดเถิด แล้วเจ้าจงบอกราชทูตให้ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย ว่าเพื่อจะแสดงให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเห็นว่า เรามีความพอใจในพระราชไมตรีของพระองค์เพียงไร และเรามีความประสงค์ที่จะยึด

พระราชไมตรีนั้นไว้เพียงไร เราจึงจะได้จัดการให้ตัวเราก็ดี ผู้ที่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนเราก็ดี ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของเราก็ดี ต้องนับถือและคิดถึงพระคุณของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่เนืองนิตย์ ถ้าแม้ว่าต่อไปภายหน้า ผู้ที่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนเราจะไม่ปฏิบัติตามความประสงค์ของเราดังว่ามานี้แล้ว ก็ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ลงโทษต่อพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น หรือจะทรงขับไล่พระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นให้ออกไปเสียให้พ้นพระราชอาณาเขตก็ได้ เพราะเราจะได้ยกอำนาจให้แก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส สำหรับที่จะลงโทษแก่ผู้ที่จะขัดพระราชโองการของเราต่อไป แต่นั่นแหละข้อต่างๆ ที่เรายกขึ้นมาอ้างนี้ ราชทูตฝรั่งเศสจะว่ากระไรบ้าง”

มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงกราบทูลตอบว่า

“ราชทูตฝรั่งเศสก็คงจะไม่ทราบที่จะพูดว่ากระไรได้ เพราะตามที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้รับสั่งมาทั้งนี้ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นข้อที่สำคัญๆ ทั้งนั้น แต่ราชทูตฝรั่งเศสก็คงจะอดนึกไม่ได้ว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระปรีชาสามารถเหลือล้น บางทีราชทูตฝรั่งเศสจะได้ตอบว่า มนุษย์และสัตว์ที่เราเห็นในโลกนี้ต่างกัน ด้วยพระเป็นเจ้าได้สร้างสัตว์ให้มีธรรมชาติต่างกันสองอย่าง สำหรับให้สัตว์ได้รู้จักสิ่งที่ดีโดยไม่ต้องไปขวนขวายหา หรือต้องคิดตรึกตรองอย่างไร และให้รู้จักสิ่งที่ควรกลัวและให้หนีสิ่งนั้นด้วยบัญญาของตัวเอง เช่นกวางต้องหนีสิงโตและหนีเสือ ลูกไก่พอออกจากฟองไข่ก็รู้จักกลัวนกเหยี่ยว จึงต้องหนีเข้าไปซ่อนใต้ปีกแม่ไก่ดังนี้เป็นต้น การที่เป็นเช่นนี้มิใช่กวางหรือลูกไก่จะได้รับคำสั่งสอนอย่างไรเมื่อไร แต่เกิดจากความคิดของตัวอันเป็นธรรมชาตินั้นเอง แต่ส่วนมนุษย์นั้น พระเป็นเจ้าได้สร้างมนุษย์ให้มีสติบัญญาความคิดให้รู้จักสิ่งที่ผิดและชอบ และพระเป็นเจ้ามีความประสงค์จะให้มนุษย์ค้นหาและชอบสิ่งที่ดี และให้หนีสิ่งที่ชั่ว เพราะฉะนั้น เมื่อมนุษย์คนใดรู้จักค้นหาสิ่งที่ดี คือรู้จักและมีความรักใคร่นับถือพระเป็นเจ้าแล้ว ผู้นั้นก็จะได้รับรางวัลอันเป็นผลความดีชั่วกัลปาวสานอีกประการ ๑ มนุษย์เราจะทำดีหรือทำชั่วก็ต้องใช้มือใช้ตาใช้เท้าเหมือนกัน แต่หากว่าพระเป็นเจ้าผู้ฉลาดล้นเหลือได้บังคับให้มนุษย์ใช้มือใช้ตาใช้เท้าสำหรับหาหนทางที่ดี ซึ่งจะหาที่อื่นไม่ได้นอกจากจะหาในทางศาสนาคริสเตียนอันเป็นศาสนาที่แท้เท่านั้น แต่มนุษย์เราก็หาดำเนินสู่แสงสว่างอันดีทุกคนไม่ ถ้าจะเปรียบก็เหมือนข้าทูลละอองธุลี

ของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มิใช่พวกนี้จะมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทุกคนเมื่อไร ดังทรงทราบอยู่เต็มพระทัยแล้ว แต่ปากก็คงพูดว่ามีความจงรักภักดีทุกคน ความจริงมนุษย์ทั่วหน้าก็ต้องการนับถือพระเป็นเจ้าด้วยกันทุกคน แต่ก็นับถือด้วยลัทธิต่างๆกัน บางคนก็ประพฤติตัวเหมือนสัตว์เดรฉาน กล่าวคือ ไม่ต้องแสวงหาความดี แต่ทำการเอาความพอใจของตัวเป็นใหญ่ มิได้ตรึกตรองว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว บางคนรู้สึกตัวว่าตัวดีกว่าสัตว์เดรฉาน ก็ประพฤติตัวดีกว่าสัตว์ โดยแสวงหาพระเจ้าผู้ที่สร้างมนุษย์ และแสวงหาศาสนาที่แท้ และศาสนานี้ก็ไม่ต้องการอะไร นอกจากจะต้องทำการให้เป็นที่พอใจของพระเป็นเจ้า และกระทำตามโอวาทของพระเป็นเจ้าเท่านั้น”

สมเด็จพระนารายณ์จึงรับสั่งว่า

“เออ ดีแล้ว เจ้าจงไปพูดกับราชทูตฝรั่งเศสตามคำพูดของเราก็แล้วกัน”

มองซิเออร์ ฟอลคอน ก็ได้นำพระราชดำรัสของสมเด็จพระนารายณ์มาเล่าให้ราชทูตฝรั่งเศสฟัง ท่านราชทูตได้ฟังก็เห็นว่าพระราชดำรัสนี้ไพเราะมาก ภายหลังมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้เขียนพระราชดำรัสลงเป็นตัวหนังสือ และได้ไปอ่านถวายในเวลาเสด็จออกอย่างเงียบๆ ซึ่งมีแต่ข้าราชการเฝ้าอยู่ ๕ นายเท่านั้น สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงฟังเป็นที่พอพระทัย มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้คัดสำเนาพระราชดำรัสส่งมาให้เชอวาเลีย เดอโชมอง ฉบับ ๑

ข้อความที่กล่าวมาข้างบนนี้ เป็นเรื่องที่ได้เจรจากันตลอดจนถึงต้นเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) เชอวาเลีย เดอโชมอง ราชทูตฝรั่งเศสได้ตั้งต้นขอสิทธิต่างๆให้แก่พวกมิชชันนารีและขอสิทธิต่างๆสำหรับคนไทย ซึ่งจะได้เข้ารีตต่อไปในภายภาคหน้า มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้ชี้แจงต่อท่านราชทูตว่า พวกมิชชันนารีและคนไทยที่จะเข้ารีตนั้น ไม่จำเป็นจะต้องมีสิทธิอย่างใด เพราะพวกมิชชันนารีก็ทำการสอนศาสนาได้ตามชอบใจทุกอย่างอยู่แล้ว หามีข้อกีดขวางขัดข้องอย่างใดไม่ และที่ทำการอยู่ในทุกวันนี้ก็มิได้มีสิทธิอย่างใดเลย การที่พวกมิชชันนารีปฏิบัติอยู่ในทุกวันนี้ ก็มีน้ำหนักยิ่งกว่าสิทธิอย่างใดที่จะให้ได้เสียอีก เพราะในประเทศสยามนี้เมื่อใครได้ทำการ

อย่างใดเป็นแบบธรรมเนียมอยู่แล้ว ก็มีน้ำหนักเท่ากับเป็นกฎหมายอยู่ในตัว เพราะฉะนั้น มองซิเออร์ ฟอลคอน เห็นว่า ควรจะคิดหาหนทางที่จะจัดการให้ศาสนาคริสเตียนได้แพร่หลายและคงอยู่ต่อไป ดีกว่าที่จะขอร้องหาสิทธิต่าง ๆ ให้แก่คนข้างหน้า แล้วมองซิเออร์ ฟอลคอน ได้ชี้แจงให้เห็นว่า ถ้าพวกมิชชันนารีได้รับสิทธิอย่างว่า และได้ประกาศสิทธิเหล่านั้น ถ้าหากว่าสมเด็จพระนารายณ์ได้เสด็จสวรรคตลงเมื่อใด ก็น่ากลัวจะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่ศาสนาเป็นแน่ แต่ถึงมองซิเออร์ ฟอลคอน จะอธิบายชี้แจงสักเท่าไร เชอวาเลีย เดอโชมอง ก็หาฟังไม่ เพราะฉะนั้น มองซิเออร์ ฟอลคอน จึงได้บอกให้ร่างข้อความยกสิทธิต่าง ๆ แก่ผู้ที่จะได้เข้ารีตต่อไปในภายภาคหน้า ร่างอันนี้บาทหลวงเดอชัวซีได้เขียนด้วยมือของตัวเอง เมื่อได้ร่างเสร็จแล้ว เชอวาเลีย เดอโชมอง และชาวฝรั่งเศสอื่น ๆ ก็พอใจมาก รุ่งขึ้น มองซิเออร์ ฟอลคอน ได้นำร่างอันนี้ไปถวายสมเด็จพระนารายณ์ให้ทอดพระเนตร สมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงเห็นชอบด้วย เป็นแต่ทรงแก้ไขบางข้อบ้างเล็กน้อย ในการที่เกี่ยวด้วยเรื่องศาสนาเป็นอันที่ได้ตกลงกันดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ความจริงในเรื่องนี้ ถ้าพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ไม่ทรงรีบพระราชทานกำลังมาช่วยโดยเร็วแล้ว การศาสนาคงจะตกอยู่ในที่ลำบากยิ่งกว่าเก่า ก่อนที่ราชทูตฝรั่งเศสขอสิทธิต่าง ๆ สัก ๒ เท่า

การที่ข้าพเจ้าได้กล่าวข้อความต่าง ๆ ในที่นี้ ก็ไม่ได้มุ่งหมายจะใส่ร้ายแก่ผู้ใด และข้าพเจ้าหวังใจว่าคงจะไม่มีใครถือโทษแก่ข้าพเจ้า เพราะเหตุว่าที่ข้าพเจ้าได้ทำจดหมายบันทึกไว้นี้ มิได้มีเจตนาจะกล่าวโทษผู้ใด เจตนาอย่างเดียวแต่จะกราบทูลให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงทราบว่า ที่ข้าพเจ้าประพฤติเช่นนี้เพราะเหตุใดเท่านั้น และเพื่อจะได้เป็นหนทางที่จะได้ทรงพระดำริว่า ต่อไปจะควรจัดการอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์ดีต่อศาสนาในพระราชอาณาจักรสยาม แต่อย่างไรก็ตามในระหว่างที่ข้าพเจ้ายังไม่ได้รับกระแสรับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ข้าพเจ้าจะได้พยายามจัดการโดยเต็มกำลัง ให้เกียรติยศของพระเป็นเจ้าได้แพร่หลายทวีขึ้น ให้สมกับหน้าที่ซึ่งผู้ที่นับถือศาสนาคริสเตียนควรจะต้องทำ.

เชอวาเลีย เดอโชมอง

สำเนาจดหมายซึ่งเชอวาเลีย เดอโชมอง เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสได้ถวายต่อสมเด็จพระนารายณ์ พระเจ้ากรุงสยาม

ขอเดชะ ฯ ล ฯ

ด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ได้ทรงทราบถึงพระเดชานุภาพของพระองค์ จึงได้จัดให้ข้าพเจ้าออกมาเฝ้า เพื่อขอรับพระราชทานไมตรีของพระองค์ และเพื่อนำพระราชไมตรีของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาถวายต่อพระองค์ เพื่อประเทศทั้งสองจะได้เป็นสัมพันธมิตร อันหนทางไกลตั้ง ๕,๐๐๐ ไมล์ จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้เป็นอันขาด แต่เพราะเหตุว่า พระราชไมตรีอันได้มีต่อกันโดยมีหลักแต่เฉพาะการยอพระเกียรติซึ่งกันและกัน และเป็นประโยชน์เฉพาะส่วนตัวบุคคลในโลกนี้ มักจะเป็นไมตรีซึ่งไม่ใคร่จะมั่นคงอย่างหนึ่ง กับอีกประการ ๑ เมื่อบีกลายนี้ท่านเสนาบดีของพระองค์ก็ได้มีจดหมายไปยังเสนาบดีฝรั่งเศส ขอให้คิดหาหนทางที่จะให้พระราชไมตรีได้ติดต่อสืบเนื่องไปจนถึงผู้ที่จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนพระองค์ต่อไปในภายภาคหน้า และอย่าให้พระราชไมตรีนี้ได้ขาดสูญไปได้จนกว่าจะสิ้นโลกนี้ ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้าจึงทรงเห็นว่า พระราชไมตรีที่จะติดต่อกันได้อย่างมั่นคง ก็มีหลักอยู่อย่างเดียวเท่านั้น คือหลักของศาสนาที่ได้นับถือร่วมกัน พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้ใช้ให้ข้าพเจ้ามาเฝ้าพระองค์ เพื่อมากราบทูลอ้อนวอนขอให้พระองค์ได้โปรดยึดหลักนี้ไว้ ซึ่งเป็นหลักอย่างดีจะเอาสิ่งอย่างอื่นมาเปรียบไม่ได้ โดยเหตุนี้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงรับสั่งให้ข้าพเจ้ามาถวายกำลังทั้งทางบกและทางทะเล คือกองทหารบกกองทัพเรือ และถวายสิ่งทั้งปวงอันจะเป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติยศของพระองค์ และเป็นสิ่งที่จะให้ความเจริญแก่พระราชอาณาจักรของพระองค์ด้วย

อีกประการ ๑ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า มีพระราชประสงค์ยิ่งนักที่จะให้พระองค์ได้ทรงรับหลักนี้ไว้ดังได้กราบทูลมาแล้ว เพราะฉะนั้น ข้างฝ่ายพระเจ้ากรุง

ฝรั่งเศสก็พร้อมอยู่ที่จะทำการทุกอย่าง ซึ่งพระองค์จะเห็นสมควร สำหรับให้พระราชไมตรีนี้คงได้ติดต่อชั่วกัลปาวสาน

ถึงแม้ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรับสั่งกับข้าพเจ้าแต่ในข้อนี้ข้อเดียวก็จริงอยู่ แต่ก็ได้โปรดมีรับสั่งให้เสนาบดีมาสั่งข้าพเจ้าให้คิดอ่านจัดการทุกอย่างสำหรับความเจริญของบริษัทฝรั่งเศสด้วย

สำเนาจดหมาย (มองซิเออร์ เดอลูแวง)

กรุงศรีอยุธยา

วันที่ ๒๐ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ข้าพเจ้ามีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้พบกับมองซิเออร์ เดอบีลี ในเวลาที่เชอวาเลีย เดอโชมอง ราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงสยาม ข้าพเจ้าได้ลงไปที่เรือเพื่อไปคำนับท่านราชทูต เพราะถือว่าท่านราชทูตเป็นหัวหน้าของห้างฝรั่งเศส แล้วมองซิเออร์ เดอบีลี จึงได้ส่งหนังสือที่ท่านได้ฝากมาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องขอแสดงความยินดีที่ได้ทราบจากมองซิเออร์ เดอบีลี ว่า ตัวท่านและครอบครัวของท่านมีความสุขสบายดีอยู่ด้วยกันทุกคน และข้าพเจ้ามีความยินดีที่ท่านได้รับรองมองซิเออร์ เดอบีลี อย่างดี เพราะท่านเห็นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ซักถามมองซิเออร์ เดอบีลี ถึงอากาศหนาวที่ประเทศฝรั่งเศส เพื่อจะได้ทราบว่าข้าพเจ้าจะควรกลับไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อไปคำนับท่านอีกครั้ง ๑ จะได้หรือไม่ได้ แต่ก็เป็นเคราะห์กรรมของข้าพเจ้าได้ทราบจากมองซิเออร์ เดอบีลี ว่า ข้าพเจ้าคงจะไปทนความหนาวไม่ได้ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าเสียใจเป็นอันมาก

ข้าพเจ้าจะต้องบอกให้ท่านทราบว่า มองซิเออร์ มาแตง และที่ประชุมเมืองสุหรัตได้จัดให้ข้าพเจ้าไปยังฝั่งคอรอมันเดล เมื่อวันที่ ๖ เดือนเมษายน ปีก่อนนี้ เพื่อให้ไปเป็นหัวหน้าพ่อค้า และข้าพเจ้าจะต้องอยู่ในหน้าที่นี้ ๓ ปี คือจนถึงเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) จึงจะหมดเขต แล้วจึงได้รับคำสั่งให้กลับมายังเมืองไทย ให้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าของห้างฝรั่งเศส ดังข้าพเจ้าได้เคยเป็นมาแต่ปีกลายนี้แล้ว ข้าพเจ้าได้เดินทางอยู่ ๒ เดือนจึงได้มาถึงเมืองไทยโดยสวัสดิภาพ แต่เมื่อแรกจะลงเรือก็กำลัง

ป่วยอยู่ เมื่อเชอวาเลีย เดอโชมอง ได้มาถึงเมืองไทยนั้น ได้มีคนผู้ ๑ โดยสารเรือมาด้วย คน ๆ นี้ชื่อมองซิเออร์ เตเร เป็นพ่อค้าเมืองฝรั่งเศส ซึ่งผู้อำนวยการบริษัทฝรั่งเศสได้ส่งให้มาเป็นหัวหน้าของห้างฝรั่งเศสในเมืองนี้แทนข้าพเจ้า การที่ข้าพเจ้าได้เป็นหัวหน้าของห้างนั้น มิใช่เพราะบริษัทได้ยกย่องข้าพเจ้าเมื่อไร แต่เป็นเพราะเหตุที่ข้าพเจ้าได้ทำการของบริษัทมาช้านานแล้ว ทั้งข้าพเจ้าได้มีความซื่อสัตย์ต่อบริษัท และได้มีความชำนาญในการงานต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ทำให้แก่บริษัทถึง ๒๒ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าข้าพเจ้าก็ได้มาเป็นหัวหน้าของห้างในเมืองไทยถึง ๒ ครั้งแล้ว จะมาเป็นผู้น้อยอยู่ใต้บังคับคนใหม่ ซึ่งพึ่งออกมาจากประเทศฝรั่งเศส ก็ดูจะไม่เป็นการทำให้ข้าพเจ้าได้มีชื่อเสียงอย่างใด เพราะคนใหม่นี้ถึงจะเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตสักปานใด ก็หามีความคุ้นเคยกับบ้านเมืองเหล่านี้ไม่ และท่านผู้อำนวยการของบริษัทที่ประเทศฝรั่งเศสก็คงจะไม่ทราบว่า ที่ปรึกษาการของบริษัทที่เมืองสุหรัตได้เลือกให้ข้าพเจ้าอยู่ที่เมืองนี้แล้ว จึงได้ส่งคนใหม่มาเช่นนี้ มองซิเออร์ เตเร คนใหม่นี้ คงจะต้องอยู่ไปอีกนานจึงจะได้ทำการให้แก่บริษัทเท่ากับที่ข้าพเจ้าได้เคยทำมาแล้ว และถ้าบริษัทต้องเกิดการเสียหายขึ้นจะโทษข้าพเจ้าไม่ได้ ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ทำการให้แก่บริษัท ข้าพเจ้าก็ได้เป็นธุระจัดหาเลือกซื้อแต่สินค้าอย่างดี ๆ ภาษาต่าง ๆ ข้าพเจ้าก็พูดได้หลายภาษา ถ้าข้าพเจ้าพูดไม่เป็นหลายภาษาแล้ว เวลาที่ซื้อขายสินค้าก็คงจะถูกหลอกเสียหลายครั้งแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ชี้แจงให้มองซิเออร์ เตเร เข้าใจแล้ว เพราะฉะนั้น พรุ่งนี้ข้าพเจ้าจะได้กลับลงเรือลำที่ข้าพเจ้าโดยสารมานั้นเอง เพื่อกลับไปยังเมืองสุหรัตหรือเมืองปอนดีเชรีต่อไป

ข้าพเจ้าต้องขอบพระคุณพระเป็นเจ้าที่รู้สึกว่า เมื่อข้าพเจ้ากลับไปถึงประเทศฝรั่งเศสแล้ว ก็ยังมีขนมปังรับประทานอยู่ ถ้าไม่ฉะนั้นข้าพเจ้าจะลำบากมาก เพราะข้าพเจ้าไม่ได้เก็บหอมรอมริบทรัพย์ไว้เลย ด้วยมัวแต่กังวลในการซื้อขายสินค้าให้แก่บริษัท ข้าพเจ้าไม่เข้าใจเลยว่าพวกที่มาอยู่ในเมืองไทยได้ ๖–๗ ปีแล้ว ได้ทำอย่างไรจึงได้เก็บทรัพย์ไว้ได้ เพราะความจริงข้าพเจ้าไม่ได้เกี่ยวข้องในการค้าขายส่วนตัวเลย แต่ได้ซื้อขายสินค้าเฉพาะให้แก่บริษัทเท่านั้น ซึ่งเป็นการกระทำให้คนริษยาข้าพเจ้ามาก และตั้งแต่บริษัทได้เลื่อนให้ข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งสูงขึ้น ข้าพเจ้าก็ต้องคอยระวังพวก

บริษัทเหล่านี้อยู่เป็นนิตย์ เมื่อข้าพเจ้าต้องมอบตำแหน่งหัวหน้าของห้างให้แก่มองซิเออร์เตเร แล้ว ข้าพเจ้าจะได้กลับไปหามองซิเออร์ มาแตง ที่เมืองสุหรัต เพื่อไปจัดการที่จะไปยังฝั่งคอรอมันเดลหรือไปเมืองเบงกอลต่อไป ในระหว่าง ๒๐ เดือนนี้ข้าพเจ้าต้องเดินทางกลับไปกลับมาถึง ๔ เที่ยวแล้ว

ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดเป็นธุระไปรับเงินของข้าพเจ้าที่ยังค้างอยู่จากผู้อำนวยการบริษัทฝรั่งเศส ดังมีปรากฏอยู่ในบัญชีเมืองสุหรัต ซึ่งได้ส่งไปไว้ยังกรุงปารีสแล้ว และขอได้โปรดเก็บเงินรายนี้ไว้ให้แก่ข้าพเจ้าด้วย

กับขอท่านได้อนุเคราะห์ส่งของเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มายังข้าพเจ้า ดังข้าพเจ้าจะได้บอกรายสิ่งของมาให้ด้วย เพื่อข้าพเจ้าจะได้เอาไว้ใช้ตามทาง คือ ถุงเท้าสั้น ๔ คู่ ปลอกข้อมือทำด้วยลูกไม้โปร่งอย่างงาม ๔ คู่ หวีทำด้วยไม้และทำด้วยเขาหลาย ๆ หวี ผ้กสำหรับใส่มีดและใส่กรรไกรหลาย ๆ ผ้ก ผ้าริบินสำหรับทำผ้าผูกคอ เข็มเพชรสำหรับกลัดรองเท้าหลาย ๆ อัน ถ้วยแก้วบ้าง กระปุกหมึกบ้าง กระจกเงาสำหรับส่องหน้าขนาดกลาง รูปภาพและรูปโลกทั้ง ๔ ทวีปสำหรับประดับห้อง น้ำหอมอย่างชนิดชื่อเรนดอกรี ๑๒ ขวด ของเหล่านี้ขอได้โปรดฝากมากับกัปตันเลอโนหรือจะฝากมาทางมองซิเออร์ ซายโยต์ ก็ได้ ข้าพเจ้าจะมีความขอบใจท่านเป็นอันมาก เมื่อข้าพเจ้าได้ไปถึงฝั่งคอรอมันเดลแล้ว ข้าพเจ้าจะได้ฝากผ้าสีและผ้าขาวไปให้ครอบครัวของท่านบ้าง

ข้าพเจ้ามีความขอบใจท่านอย่างยิ่ง ที่ท่านได้ไปจัดการขอหนังสือจากท่านผู้อำนวยการของบริษัท อันเป็นหนังสือเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ของข้าพเจ้า แต่การที่ท่านผู้อำนวยการเมืองสุหรัตได้จัดให้ข้าพเจ้ามาเป็นหัวหน้าของห้างในเมืองไทยถึง ๒ ครั้งนั้น ก็หาได้รอหนังสือฉบับนี้ไม่ แต่ถึงอย่างนั้นข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกขอบคุณท่านผู้อำนวยการอยู่นั่นเอง มองซิเออร์ เดอลาบรอซ กับมองซิเออร์ ซาบั่นเตีย ซึ่งจะกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้น คงจะไปเล่าให้ท่านฟังถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าได้เป็นปากเสียงกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ เสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยาม ในเรื่องที่ข้าพเจ้าเอาใจใส่ในการงานของบริษัท มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ขู่ว่าจะได้กล่าวโทษข้าพเจ้าต่อท่านราชทูตฝรั่งเศส และท่านราชทูตก็คงจะกล่าวโทษข้าพเจ้าไปยังผู้อำนวยการของบริษัทที่ประเทศฝรั่งเศส

เป็นแน่ เพราะราชทูตและคนเหล่านี้ล้วนแต่บูชานับถือมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ด้วยกันทุกคน การที่มีคนบูชามองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็เป็นด้วยอุบายของพวกบาทหลวงและมิชชันนารี แต่เขาจะประสงค์อย่างไร ข้าพเจ้าก็หาทราบไม่ เรื่องที่เกิดขึ้นนั้นก็เกิดจากมิชชันนารีผู้๑ ซึ่งยื่นมือเข้ามาเกี่ยวในการซื้อการขาย ซึ่งข้าพเจ้ากำลังจัดการซื้อขายอยู่กับคนญวนคน ๑ คือข้าพเจ้าได้ซื้อของกับญวนคนนี้แล้ว แต่ญวนยังหาได้ส่งของมาให้ข้าพเจ้าไม่ และราคาของนั้นก็ได้พูดจาตกลงกันเรียบร้อยแล้ว แต่ญวนคนนี้ต้องการจะโกงและจะไม่ยอมส่งสินค้าดังได้ตกลงกับข้าพเจ้าไว้แล้ว ญวนผู้นี้จึงได้หามิชชันนารีผู้นั้นและเอาเรื่องเท็จต่าง ๆ ไปเล่าให้มิชชันนารีผู้นั้นฟังตั้ง ๒๐ เรื่อง เพื่อประสงค์จะหลีกเลี่ยงไม่ต้องส่งสินค้ามาให้ข้าพเจ้า และกลับหาว่าข้าพเจ้าเป็นคนโกงด้วย ข้าพเจ้าจึงได้พูดกับญวนว่า มิชชันนารีผู้นั้นเป็นคนที่อยู่ในความปกครองของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ แต่เหตุใดจึงได้ไปขึ้นอยู่ในมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ทราบไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าคาดคะเนว่าเพราะมิชชันนารีผู้นั้นจะต้องการเลือกเอาของดี ๆ ของข้าพเจ้าเสียก่อน เพราะฉะนั้นถ้าญวนคนนี้ขืนไม่ส่งสิ่งของที่เขาได้ขายให้ข้าพเจ้าไว้แล้วนั้น ข้าพเจ้าจะได้จัดการให้เอาตัวญวนคนนี้ไปจำตรวนเสีย และที่ข้าพเจ้าพูดเช่นนี้ก็ประสงค์จะให้ญวนผู้นั้นตกใจเพื่อเขาจะได้เอาของที่ข้าพเจ้าได้ซื้อไว้ส่งมาให้ข้าพเจ้าเท่านั้น พอความเรื่องนี้ได้ทราบไปถึงมิชชันนารีผู้นั้น มิชชันนารีก็โกรธเป็นอันมาก และได้มาท้าทายข้าพเจ้าต่าง ๆ นา ๆ ข้าพเจ้าจึงได้พูดกับมิชชันนารีผู้นั้นว่าไม่ควรจะโมโหโทโสเช่นนี้ เพราะข้าพเจ้าไม่ต้องการอย่างใดนอกจากความยุติธรรมเท่านั้น แล้วมิชชันนารีผู้นั้นก็ไปเที่ยวป่าวร้องทั่วไป ว่าข้าพเจ้าได้กล้าขู่กรรโชกผู้ที่เป็นคนนับถือของมิชชันนารีผู้นั้น

ข้าพเจ้าขอบอกให้ท่านทราบว่า ท่านมิชชันนารีพวกนี้เป็นคนที่จะทำการร่วมด้วยยาก เพราะเขาต้องการยื่นมือเข้าไปยุ่งด้วยการทุก ๆ อย่าง และต้องการให้คนทั้งหลายได้ทำการค้าขายตามความพอใจของเขา เพราะเขาคิดแต่ประโยชน์ส่วนตัวเขาฝ่ายเดียวเท่านั้น มิได้คิดถึงประโยชน์ของบริษัทว่าจะได้กำไรหรือจะขาดทุนอย่างไร ถ้าหัวหน้าของห้างอย่างตัวข้าพเจ้าได้จัดการอย่างใดอันไม่ถูกใจพวกมิชชันนารีแล้ว พวกมิชชันนารีก็คงจะคิดอ่านหาว่าคนนั้นเป็นคนโกง แต่ถ้าคนใดได้ทำการเอาอกเอาใจพวกมิชชันนารี

แล้วถึงคนนั้นจะเป็นคนโกง พวกมิชันนารีก็คงรับรองว่าคนนั้นเป็นคนดี เพราะฉะนั้น ขอท่านได้บอกให้บริษัทรู้ตัวด้วยว่า ถ้าบริษัทจะยอมให้การค้าขายในเมืองไทยอยู่ในบังคับบัญชาของพวกมิชชันนารีแล้ว ไม่ช้าการค้าขายซึ่งเคยได้กำไรก็ต้องเปลี่ยนรูปไปหมด ข้อนี้ข้าพเจ้าได้รู้สึกมาตั้งแต่ข้าพได้มาเมืองไทยเมื่อปีกลายอยู่แล้ว หน้าที่อันนี้ข้าพเจ้าจะได้มอบให้มองซิเออร์ เตเร ทำต่อไป และมองซิเออร์ เตเร จะจัดการอย่างไรได้ก็แล้วแต่เขา แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า มองซิเออร์ เตเร คงจะรับความหนักใจเป็นอันมาก เพราะเขาเป็นคนใหม่ไม่รู้จักพื้นภูมิของประเทศ ทั้งไม่รู้จักในความตลบตะแลงของพวกพ่อค้าเก่า ๆ ด้วย และพวกพ่อค้าเก่า ๆ เห็นว่าเขาเป็นคนมาใหม่ก็คงจะคิดโกงเอา ดังฉะนี้ผู้นี้ได้คิดโกงข้าพเจ้าเป็นตัวอย่างอยู่แล้ว

ในเรื่องที่ข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังที่เกี่ยวด้วยมองซิเออร์ คอนซตันซ์ และเกี่ยวด้วยมิชชันนารีผู้นั้น ขอท่านอย่าได้ไปเล่าให้ใครฟังเลย เว้นแต่ถ้าท่านได้ยินเขาพูดกันที่สถานทำการของบริษัทขึ้นก่อน ท่านจึงค่อยพูดก็ได้ ถ้าฉะนั้น ขอท่านได้บอกกับผู้อำนวยการของบริษัทด้วยว่า ข้อความที่ข้าพเจ้าได้รายงานไปให้บริษัททราบ และข้อความที่ข้าพเจ้าได้เล่ามาในจดหมายฉบับนี้ เป็นความจริงทั้งสิ้น และถ้าท่านผู้อำนวยการยังมีความสงสัยอยู่ จะถามมองซิเออร์ เดอลาบรอซ และมองซิเออร์ ชาบ่นเตีย ก็จะได้ทราบความจริงได้ เพราะท่านทั้งสองนี้ก็ได้ช่วยข้าพเจ้าทำบัญชีสินค้าเหล่านี้ และก็คงจะทราบได้ว่าผู้นี้ได้พยายามเอาสินค้าเลวมาส่งแทนสินค้าอย่างดีที่ข้าพเจ้าได้ซื้อไว้ ข้าพเจ้าได้ทำการงานมาด้วยความซื่อตรงสุจริตอยู่เสมอ และข้าพเจ้าเชื่อใจว่าคงจะไม่มีใครติเตียนข้าพเจ้าได้ เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าไม่วิตกอย่างใดเลย

พรุ่งนี้ข้าพเจ้าจะได้ลงเรือไปเมืองสุหรัต จากเมืองสุหรัตข้าพเจ้าจะได้เลยไปเมืองปอนดีเชรี ขอให้ท่านคิดดูเถิดว่าตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ออกจากประเทศฝรั่งเศสข้าพเจ้าได้เดินทางกลับไปกลับมาถึง ๑๕ เที่ยวแล้ว การเดินทางเช่นนี้จะทำให้ข้าพเจ้าหมดกำลังลงไปสักเพียงไร ถ้าท่านได้เห็นข้าพเจ้าแล้ว ท่านก็คงจะคาดว่าข้าพเจ้าอายุกว่า ๔๐ ปี เพราะศีรษะข้าพเจ้าหงอกไปหมดแล้ว

ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขอกอดจูบท่านและครอบครัวของท่าน และข้าพเจ้าได้อ้อนวอนพระเป็นเจ้าอยู่ทุก ๆ วัน ขอให้ท่านได้มีความเจริญและอยู่สุขสบายต่อไป.

(เซ็น) *เดอลูแวง*

ข้าพเจ้าขอบใจเป็นอันมากที่ท่านได้แสดงวาจาอย่างดีมายังข้าพเจ้า และข้าพเจ้าได้อ้อนวอนพระเป็นเจ้าขอให้เป็นผลสำเร็จสำหรับตัวข้าพเจ้าด้วยเถิด

ข้าพเจ้าได้ไปลาท่านราชทูต (ฝรั่งเศส) แล้ว และท่านราชทูตได้สัญญาว่าจะได้ไปพบกับข้าพเจ้าที่ประเทศฝรั่งเศสอีกครั้ง ๑ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านราชทูตได้กลับไปถึงกรุงปารีส ขอท่านได้โปรดคำนับท่านราชทูตแทนข้าพเจ้าด้วย

หนังสือของท่านที่ฝากมาจากฝั่งคอรอมันเดลนั้น ข้าพเจ้าได้รับไว้แล้ว หนังสือเหล่านี้ได้ส่งไปยังเมืองตะนาวศรีโดยเรือโวตร์ แล้วจึงได้ส่งมาจากเมืองตะนาวศรีทางบกถึงเมืองนี้

การที่ข้าพเจ้าได้มายังเมืองไทยเที่ยวแรกเมื่อปีก่อนนั้น ได้ทำประโยชน์ให้แก่บริษัทเป็นอันมาก เพราะข้าพเจ้าได้จัดการซื้อขายสินค้ามีผลดี จนที่สุดข้าพเจ้าได้ทำการดีจึงได้รับความชมเชยของบริษัทฝรั่งเศสที่เมืองสุหรัต เพราะเหตุฉะนั้น มองซิเออร์มาแตง และที่ปรึกษาของบริษัทที่เมืองสุหรัต จึงได้มีคำสั่งให้ข้าพเจ้ากลับไปอยู่เมืองไทยเป็นครั้งที่ ๒ และเมื่อข้าพเจ้าได้ไปถึงฝั่งคอรอมันเดล คำสั่งอันนี้ก็คอยข้าพเจ้าอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าข้าพเจ้ายังกำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่มาก ก็ต้องออกเรือไปโดยทันที

ต่อมาท่านก็ได้เห็นอยู่แล้วว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงกันขึ้น และข้าพเจ้าเชื่อว่าที่ปรึกษาของบริษัทที่เมืองสุหรัตคงจะมีความประหลาดใจที่ได้เกิดเปลี่ยนแปลงกันเช่นนี้ และคงจะมีหนังสือต่อว่าไปยังผู้อำนวยการที่ประเทศฝรั่งเศส ในการที่เอาข้าพเจ้าออกจากตำแหน่งหน้าที่ซึ่งข้าพเจ้าได้ทำการดีอยู่ และเอาคนใหม่ส่งมาจากฝรั่งเศสมาแทนข้าพเจ้าเช่นนี้ เพราะคนใหม่นี้ยังไม่เข้าใจการงานอย่างใดเลย ข้าพเจ้าขอบอกให้ท่านทราบว่า ข้าพเจ้าได้ทำการให้บริษัทมาถึง ๒๒ ปีแล้ว ในระหว่างนั้นข้าพเจ้าได้ทำการ

โดยเต็มอกเต็มใจ คิดหาแต่สินค้าอย่างดี คอยบรรทุกเรือซึ่งจะมาจากเมืองญี่ปุ่นและเมืองจีน เมื่อการมาเป็นเช่นนี้จึงทำให้ข้าพเจ้าเบื่อหน่ายในงานการของบริษัท และจำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องกลับไปเสีย ดีกว่าที่จะต้องทำการอยู่ในบังคับของคนที่มาใหม่ ขอให้ท่านคิดดูเถิดว่า ถ้าตัวท่านเองเป็นเหมือนข้าพเจ้าแล้ว ท่านจะทำประการใด

ข้าพเจ้าได้ส่งของต่างๆมายังท่าน ฝากมากับมองซิเออร์ เดอลาบรอซ เลขานุการของท่านราชทูต คือ หีบไม้ญี่ปุ่น ๑ หีบ เสื้อญี่ปุ่น ๑ เสื้อ พัด ๑๒ เล่ม รองเท้าแตะ ๒ คู่ ๆ ๑ ปั๊กทอง คู่ ๑ ปั๊กเงิน

(จดหมายของมองซิเออร์ เดอลูแวง พลเมืองกรุงปารีส อยู่ที่บ้านของเขาที่ถนนรูเดบาร์ กรุงปารีส)

วันที่ ๒๖ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

คำตอบจดหมายที่เชอวาเลีย เดอโชมอง
เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔
ได้ถวายสมเด็จพระนารายณ์พระเจ้ากรุงสยาม
เมื่อวันที่ ๒๘ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ด้วยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้มีพระราชดำรัสรับสั่งให้ข้าพเจ้าแจ้งมายังท่านว่า พระองค์ทรงพระโสมนัสยินดีที่ได้ทรงทราบจากจดหมายของท่าน และทรงทราบจากทางอื่นว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงรักใคร่พระองค์ซึ่งเป็นการกระทำให้ฝ่ายทิศตะวันออกได้เห็นในพระเดชานุภาพของราชสำนักฝรั่งเศส และพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้ทรงทราบเช่นนี้ ก็ทรงพระโสมนัสยินดียิ่งนัก จนไม่มีถ้อยคำอย่างใดที่จะแสดงความยินดีอันนี้ได้ แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ทรงเสียพระทัยว่าวิธีดำเนินการที่จะให้พระราชไมตรีได้คงยั่งยืนอยู่ดังท่านได้กราบทูลในจดหมายของท่านนั้นเป็นวิธีอันยากอย่างยิ่ง เพราะการที่จะเปลี่ยนศาสนาอันได้เคยนับถือกันมาถึง ๒๒๒๙ ปี มิได้มีเวลาเว้นเลยนั้น ไม่ใช่เป็นการง่ายเลย เพราะฉะนั้น ขอให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้

ทรงวินิจฉัยดูว่า การที่จะเปลี่ยนศาสนาเช่นนี้เป็นการง่ายอยู่หรืออย่างไร จึงมีรับสั่งต่อไปว่า พระเป็นเจ้าซึ่งเป็นผู้สร้างดินฟ้าอากาศและสร้างสิงสาราสัตว์อันมีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ กัน ถ้าจะมีประสงค์ให้มนุษย์ทั้งหลายได้ถือศาสนาอย่างเดียวกัน และให้มนุษย์ทั้งปวงได้อยู่ใต้กฎหมายอันเดียวกันแล้ว ก็คงจะบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้นได้โดยง่าย แต่พระเป็นเจ้าก็ได้สร้างธรรมชาติทั้งปวงให้มีลักษณะต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น ในเรื่องศาสนานี้พระเป็นเจ้าก็คงมีประสงค์ให้นับถือต่าง ๆ กันเหมือนกัน แต่ถึงจะอย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงยอมอยู่ในความปกครองของพระเป็นเจ้า แล้วแต่พระเป็นเจ้าจะโปรดบันดาลมาประการใด ในส่วนพระองค์และส่วนพระราชอาณาจักรทั่วไปด้วย และตามข้อความที่สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงแนะนำมานั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงรู้สึกอยู่เสมอว่าเป็นคำแนะนำที่ดีอย่างล้ำเลิศ เพราะเป็นคำแนะนำซึ่งเกิดมาจากความรักใคร่ซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงเชื่อพระทัยว่า ข้างฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงรักใคร่ในสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอันจะไม่มีเวลาเสื่อมคลายหรือเปลี่ยนแปลงได้เลย และเพื่อจะช่วยให้วิธีที่ได้ทรงแนะนำมานี้ได้เป็นผลสำเร็จ ถึงแม้ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจะยังไม่ทรงรับรองว่าจะได้ปฏิบัติตามนี้ก็จริงอยู่ แต่ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงวางพระทัยเสียเถิดว่า ถ้าพระเป็นเจ้ายังคงให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามมีพระชนม์อยู่ตราบใด ก็คงจะทรงมีพระราชไมตรีติดต่อกับสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่ตราบนั้น และจะได้ทรงจัดการมิให้ผู้ที่จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อ ๆ ไป ตัดรอนพระราชไมตรีนี้ได้ และเพื่อจะทรงแสดงให้สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและคนทั่วโลกเห็นในความจริงแห่งพระราชดำรัสนี้ และถ้าหากว่าผู้ที่จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อ ๆ ไป จะไปหลงเชื่อถ้อยคำอันแนะนำไม่ดี ไปปฏิบัติให้ผิดไปกับพระราชประสงค์ดังได้อธิบายมาแล้วนั้น พระเจ้ากรุงสยามจะขอถวายอำนาจไว้แก่สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้ถือว่าประเทศสยามนี้เท่ากับเป็นศัตรูของพระองค์ และให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมายึดพระราชอาณาจักรไว้เสียด้วยก็ได้

อีกประการ ๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้มีพระราชดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าบอกแก่ท่านว่า พระองค์ทรงพร้อมอยู่เสมอที่จะได้จัดการกับท่านหรือเสนาบดีคนใด ๆ ซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้จัดให้มายังพระราชสำนักนี้โดยมีอำนาจเต็มที่ สำหรับทำสัญญาที่จะ

บังคับให้ผู้ที่จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อ ๆ ไปได้ปฏิบัติตามพระราชดำริซึ่งได้อธิบายมาข้างตอนต้นนี้แล้ว

ในข้อที่เสนาบดีฝรั่งเศสได้รับรับสั่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาสั่งท่านให้ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแก่บริษัทฝรั่งเศสนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้มีพระราชดำรัสสั่งให้ข้าพเจ้าบอกแก่ท่านว่า ถ้าท่านได้จดหัวข้อถวายให้ทรงทราบความประสงค์ของบริษัทแล้ว ก็จะได้โปรดจัดตั้งเสนาบดีให้มาพูดจาว่ากล่าวกันในเรื่องนี้ เพื่อให้บริษัทฝรั่งเศสได้รับผลความดีตามความประสงค์อันสมควรทุกประการ

เขียนที่เมืองลพบุรี ณ วันที่ ๒๖ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)
โดยคำสั่งของฟอลคอน ที่ปรึกษาของพระเจ้ากรุงสยาม และภายหลังได้เป็นผู้ทำความตกลงกับเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส

เรื่องระยะทางเรือ ๖ ลำ ตั้งแต่ออกจากเมืองเบรสต์ ถึงแหลมเคปออฟกูดโฮป

เมื่อวันที่ ๑ เดือนมีนาคม เรือทั้ง ๖ ลำได้ชักใบขึ้นเสาแล่นออกจากท่าเรือเมืองเบรสต์ และได้ไปทอดสมอที่คามาเรล

วันที่ ๒ เดือนมีนาคม เรือได้กางใบแล่นต่อไป

วันที่ ๘ เดือนมีนาคม ได้เลี้ยวแหลมเคปพีนนิศแตร์

วันที่ ๙ เดือนมีนาคม ได้ถูกลมพายุจนเรือชื่อเลอลัวได้พลัดไป ๑ ลำ ไม่ทราบว่าพลัดไปทางไหน ต่อพวกเราได้ไปถึงแหลมเคปออฟกูดโฮป จึงได้พบเรือเลอลัวจอดอยู่ที่ท่าเรือนั้น ด้วยเรือลำนี้ได้ไปถึงแหลมเคปออฟกูดโฮปก่อนเรือ ๕ ลำถึง ๓ วัน

วันที่ ๑๔ เดือนมีนาคม ได้ผ่านเกาะปอตซาเน็ต

วันที่ ๑๔ เดือนมีนาคม ได้ผ่านเกาะมาเดรา

วันที่ ๑๘ เดือนมีนาคม ได้ผ่านเกาะโซวาส

วันที่ ๒๐ เดือนมีนาคม ได้ผ่านเกาะแกแนรี เกาะกวานา เกาะปาม

วันที่ ๒๒ เดือนมีนาคม ได้ผ่านเส้นของโลกที่เรียกว่าเส้นตรอปิก

วันที่ ๑๘ เดือนเมษายน เรือได้ผ่านเส้นศูนย์กลางโลก (อีเควเตอร์) ตั้งแต่วันที่ ๙ ถึงวันที่ ๒๐ เดือนเมษายน ไม่ใคร่มีลมพัดเลย บางทีก็มีพัดบ้างเล็กน้อย และได้ถูกฝนอยู่หลายวัน

ในระหว่างวันที่ ๗ และที่ ๘ เดือนพฤษภาคม ได้ผ่านเกาะมาดีนาซ

วันที่ ๑๑ เดือนพฤษภาคม เวลาเช้าประมาณ ๓ โมง (๙ ก.ท.) ได้เห็นสุริยุปราคา

ในวันเดียวกันนี้เองเรือได้ผ่านเส้นที่เรียกว่า ตรอปิกออฟเคปรีคอน

วันที่ ๑๑ เดือนมิถุนายน เรือได้ไปทอดสมอที่อ่าวแหลมเคปออฟกูดโฮป ซึ่งเป็นอ่าวที่งามมาก ทั้งที่สำหรับจอดเรือก็เป็นที่ดีพ้นภัยอันตรายทั้งปวง บ้อมนั้นไม่มีชานถมดิน ไม่เป็นข้างนอกข้างในและไม่มีคู ประตูมีประตูเดียวทำรูปคล้ายประตูโรงนาใหญ่ ๆ ผู้ที่จะป้องกันบ้อมนี้มีที่สำหรับจะรักษาบ้อมได้อยู่ ๓ แห่ง แต่การที่จะตีแหกบ้อมนั้นเข้าได้เกือบทุกด้าน

ผู้รักษาเมืองแหลมเคปออฟกูดโฮปนั้นเป็นคนซื่อ และเป็นคนใจอารีอารอบมาก พวกเราได้ขออย่างไรก็ยอมอนุญาตให้หมดทุกอย่าง และได้อนุญาตให้พลทหารและกะลาสีที่ป่วยประมาณ ๕๓๕ คนขึ้นไป พักบนบกได้ ในจำนวนทหารและกะลาสีที่ป่วยอยู่นั้น ได้กลับลงเรือหายเป็นปกติโดยมาก เว้นแต่พลทหาร ๓๕ คนยังป่วยอยู่ และในระหว่างที่เดินทางมาจากเมืองเบรสต์ ก็ได้มีพลทหารตายเสีย ๔๕ คนแล้ว

ขอย้อนกลับมากล่าวถึงผู้รักษาเมืองอีกครั้ง ๑ ท่านผู้นี้ได้ทำการเอื้อเฟื้อตั้งแต่ต้นจนปลาย เมื่อวานนี้ท่านผู้รักษาเมืองได้ส่งพลทหารกลับลงเรือมาให้มองซิเออร์เดฟาซ์ ๒ คน พลทหาร ๒ คนนี้ได้หนีไม่ลงเรือ ผู้รักษาเมืองจึงได้ส่งตัวมาและขอความกรุณาให้แก่คนทั้งสองนี้ แล้วผู้รักษาเมืองได้ส่งของมาให้มองซิเออร์ เดฟาซ์ ให้ท่านราชทูตผู้แทนพระเจ้าแผ่นดิน และให้นายเรือ คือ โคคนละ ๑ ตัว แกะคนละ ๖ ตัว และยังมีเนื้อกวาง ผลไม้ต่าง ๆ และของรับประทานอย่างอื่นอีกหลายอย่าง ซึ่งเป็นของเก็บมาจากสวนของบริษัทฮอลันดาอันเป็นสวนใหญ่งดงามมาก ตำบลแหลมเคป-

ออฟกูดโฮป มีบ้านอยู่ประมาณ ๕๐ หลัง ภูมิประเทศเป็นที่งดงามน่าดูมาก และข้างทิศใต้เต็มไปด้วยสัตว์กวางและสัตว์ต่าง ๆ ทุกอย่าง

ในที่ทุ่งนั้นก็มีนกกระจอกเทศ แต่ไม่มีใครจะเข้าใกล้ได้ สัตว์ไลออนนั้นก็มีพบอยู่บ่อย ๆ แต่สัตว์ไลออนเหล่านี้มักจะคอยทำอันตรายต่อโคและแกะ ไม่ใคร่จะทำอันตรายต่อมนุษย์เท่าไรนัก พื้นที่บางแห่งเป็นที่ดีมาก และถ้าได้ถากถางทำการเพาะปลูกก็จะเป็นที่ดีที่สุด แต่เวลานี้ที่เหล่านี้มิได้ทำการเพาะปลูกอย่างใดเพราะไม่มีคนจะทำ ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาทั้งนี้ก็เพราะได้เห็นเอง ด้วยได้ไปเที่ยวดูภูมิพื้นที่ประมาณหนทาง ๕ ไมล์ และที่ซึ่งพวกฮอลันดาปลูกบ้านเรือนอยู่นั้น กินที่อยู่ในราว ๑๐ หรือ ๑๒ ไมล์

จดหมายมองซิเออร์ เวเรต์
ถึงผู้อำนวยการบริษัทฝรั่งเศส

กรุงศรีอยุธยา วันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ข้าพเจ้าเสียใจอย่างที่สุดที่มีเวลาไม่พอจะรายงานให้ท่านทราบถึงการทั้งปวงที่ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่ให้มาทำในเมืองนี้ แต่ข้อนี้ก็ไม่ใช่ความผิดของข้าพเจ้า และคงจะมีคนอื่นที่จะเป็นพยานได้ว่า ข้าพเจ้าได้ทำการทุกอย่างโดยเต็มกำลัง และไม่ได้ยอมเสียเวลาจนนาทีเดียว สำหรับจัดให้การของบริษัทได้เจริญรับผลอย่างดีที่สุดที่ควรจะได้

ข้าพเจ้าต้องทำธุระกับคนผู้ ๑ ซึ่งเอาการของตัวเป็นใหญ่กว่าการของบริษัท และเมื่อจะพูดถึงการงานกันแล้ว พอข้าพเจ้าขอร้องหรือแนะนำขึ้นอย่างใดซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่เรา ท่านผู้นั้นก็ร้องขึ้นดุจถูกตัดแขนหรือตัดขาทีเดียว ความจริงข้าพเจ้าได้รับความลำบากมาก เพราะมองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นคนโมโหร้ายและจะพูดจาด้วยก็ยาก ข้าพเจ้าต้องใช้วาจาอย่างอ่อนหวาน และใช้คำปลอบโยน จึงจะดับโทโสของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ เมื่อเวลาข้าพเจ้าได้ไปพบกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ นั้น ท่านบาทหลวงเดอชัวซีก็อยู่ในที่นั้นด้วย แต่บาทหลวงเดอชัวซีกลับไปเข้ากับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่า บาทหลวงเดอชัวซีก็มีความลำบากใจอยู่บ้าง ถึงแม้ว่าความตั้งใจของบาทหลวงผู้นี้จะตั้งใจดีก็จริงอยู่ แต่ก็จะทำให้ข้าพเจ้าได้รับความเสียใจเป็นอัน

มาก เมื่อพูดกันไปพูดกันมาแล้ว มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เองก็เกิดเสียใจขึ้น และได้มองดูข้าพเจ้าเป็นทีเหมือนเกิดความสงสัยในใจ แต่ฝ่ายข้าพเจ้าก็คงแสดงความนบนอบต่อมองซิเออร์ คอนซตันซ์ อยู่เสมอ จนต่อมาภายหลังอีก ๕ หรือ ๖ วัน มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ได้ให้คนมาเรียกข้าพเจ้าเพื่อไปพูดถึงการงานกันต่อไป เมื่อข้าพเจ้าได้พบปะและปรึกษาหารือกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ หลายครั้งจึงเป็นอันตกลง มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ยอมในข้อต่าง ๆ ดังท่านจะได้เห็นตามข้อความในหนังสือสัญญาซึ่งข้าพเจ้าได้ส่งมาพร้อมกับจดหมายฉบับนี้ด้วยแล้ว การที่ตกลงได้เช่นนี้ไม่ใช่ด้วยตัวข้าพเจ้าคนเดียว แต่ข้าพเจ้าต้องหาคนอื่นมาช่วยด้วย คือ ท่านราชทูต ๑ ท่านสังฆราช ๑ ท่านบาทหลวงเดอชัวซี ๑ ท่านบาทหลวงเดอลียอน ๑ ท่านเหล่านี้ได้ช่วยข้าพเจ้าทุกคน แต่ยังมีอยู่อีกคน ๑ ซึ่งได้ช่วยข้าพเจ้ายิ่งกว่าใคร ๆ หมด คือ มองซิเออร์ วาเชต์ ได้ช่วยข้าพเจ้ายิ่งกว่าท่านที่ได้ออกนามมาแล้วเสียอีก ในผลที่สุดนี้การทั้งปวงก็ได้ลงรูปอย่างเรียบร้อย และต่างคนต่างปรองดองกันดีด้วยกันทุกคน

ถ้าแม้ว่าข้าพเจ้าได้มีเวลามากกว่านี้ ข้าพเจ้าจะได้ทำรายงานการเดินทางอย่างละเอียด และจะได้รายงานให้ท่านทราบถึงการทั้งปวงที่ข้าพเจ้าได้มาสืบสวนในเมืองนี้ แต่เผอิญท่านราชทูตก็จะลงเรือกลับไปพรุ่งนี้เสียแล้ว และข้อความที่ได้ตกลงกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็พึ่งเสร็จเมื่อคืนนี้เอง มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้เคยทำเช่นนี้แก่ข้าพเจ้าครั้ง ๑ แล้ว คือเมื่อคราวส่งเรือไปเมืองสุหรัต มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ให้ข้าพเจ้ามีเวลาเพียงแต่เขียนรายงานส่งไปยังมองซิเออร์ มาแตง เท่านั้น ความจริงการที่เป็นเช่นนี้ กระทำให้บุคคลผู้ที่ตั้งใจทำการในหน้าที่ของตัวให้ดี ได้รับความเสียใจเป็นอันมาก เพราะเหตุฉะนี้ ถ้าข้าพเจ้าได้ทำการบกพร่องไม่พอใจท่านทุกอย่างแล้ว ก็ขอท่านได้โปรดให้อภัยแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด

แต่จะอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าขอโอกาสเล่าให้ท่านฟังอย่างสั้น ๆ ถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้มีขึ้นนับตั้งแต่วันที่ ๓ เดือนมีนาคม ซึ่งเป็นวันที่เราได้ออกเรือจากเมืองเบรสต์เป็นต้นไป

ในระหว่างที่เดินทางไปแหลมเคปออฟกูดโฮปนั้น คลื่นลมสงบ อากาศดีมาก จึงได้เดินทางอย่างสะดวก และได้ไปถึงแหลมเคปออฟกูดโฮปในปลายเดือนพฤษภาคม โดยเดินทางไม่ถึง ๓ เดือน เมื่อถึงแหลมเคปออฟกูดโฮปแล้ว พวกฮอลันดาในเมืองนั้นได้รับรองเราอย่างดีมาก เมื่อเราได้รับเสบียงอาหารขึ้นเรือแล้ว ก็ได้ออกเรือจากเมืองนั้น เมื่อวันที่ ๗ เดือนมิถุนายน ต่อไปการเดินเรือตั้งแต่แหลมเคปออฟกูดโฮปนั้นไม่ใคร่จะสะดวกนัก ด้วยได้ถูกพายุอย่างแรงและบางทีลมก็พัดมาผิดทาง แต่ถึงดังนั้นเราก็ได้มาถึงหน้าเมืองบันตำเมื่อวันที่ ๑๕ เดือนสิงหาคม พวกในเรือมีความเหนื่อยล้าทุกคน และพวกกะลาสีก็อ่อนเพลียจนถึงกับจะทำการไม่ได้จนคนเดียว พอเรือได้ไปถึงเมืองบันตำ ท่านราชทูตจึงได้ให้คนขึ้นไปหาผู้รักษาเมืองบันตำ เพื่อขอให้ผู้รักษาเมืองได้อนุเคราะห์จัดส่งเสบียงอาหาร เพราะเสบียงในเรือขาดมือลงแล้ว แต่ท่านผู้รักษาเมืองเป็นคนใจแข็งมาก ไม่ยอมส่งอะไรให้จนอย่างเดียว จนที่สุดน้ำก็ไม่ยอมให้ และผู้รักษาเมืองบันตำก็ได้ไล่ให้เราไปยังเมืองบาตาเวีย โดยรับรองว่าเมื่อเราไปถึงเมืองบาตาเวียแล้ว ผู้รักษาเมืองบาตาเวียคงจะได้จัดการต้อนรับอย่างดี เราอยู่ในที่อับจนแล้วจึงจำเป็นต้องรีบออกเรือจากเมืองบันตำไปเมืองบาตาเวียต่อไป ระยะทางตั้งแต่เมืองบันตำไปเมืองบาตาเวียนั้นเป็นหนทาง ๑๔ ไมล์เท่านั้น แต่เราก็ต้องเดินทางอยู่ ๓ วัน ๓ คืน จึงได้ถึง เพราะหนทางนั้นเป็นทางลำบากมาก และคนนำร่องที่เคยเดินเรือทางนี้ก็ไม่มีด้วย ครั้นได้ไปถึงเมืองบาตาเวีย พวกฮอลันดาก็ได้ต้อนรับเราอย่างดี ดังผู้รักษาเมืองบันตำได้คาดไว้ และพวกฮอลันดาได้ทำการทุกอย่างให้แก่ท่านราชทูตเพื่อแสดงความเคารพและนับถือต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แต่การที่เรามาคราวนี้ก็ทำให้พวกฮอลันดาร้อนใจเป็นอันมาก

เมืองบาตาเวียนี้เป็นเมืองที่งามที่สุดในโลกนี้ พวกชาวเมืองที่เป็นคนแก่เฒ่าใช้เครื่องภาชนะทำด้วยทองคำและเงินทั้งสิ้น พวกนี้มีทาสเป็นอันมากและมีสิ่งทั้งปวงที่จะทำให้มนุษย์อยู่ได้อย่างสุขสบาย ทั้งสินค้าต่าง ๆ ในเมืองนี้ก็มีมากด้วย

เมื่อวันที่ ๒๗ เดือนสิงหาคม เวลาเช้ามืดเรือได้ถอนสมอแล่นใบต่อไป และในวันนั้นเองเวลากลางคืนประมาณ ๔ ทุ่ม (๑๐ ล.ท.) มีเรือฮอลันดาลำ ๑ คิดจะเอา

เรือมาเทียบกับเรือของเราเพื่อให้ทหารเรือขึ้นมาตีเรือเรา แต่มองซิเออร์ เดอโวดรีคูร์ ผู้บังคับการเรือเป็นคนที่ฉลาดมาก ได้ป้องกันมิให้พวกฮอลันดาบีนป่ายขึ้นเรือได้โดยหันเรือหนีเสีย ตกลงเรือฮอลันดาทำการไม่สำเร็จ ถ้าจะบีนเรือเราก็จะต้องบีนข้างท้ายเรือ เพราะฉะนั้นเป็นแต่เสาชี้ของเรือฮอลันดามาตำท้ายเรือเราเท่านั้น เราจึงได้เอาบีนเล็กยิงเรือฮอลันดาสองสามนัดและพวกฮอลันดากล่าวว่าเราได้ยิงถูกพวกฮอลันดาตาย ๔ คน พวกเราก็พร้อมอยู่ที่จะต่อสู้เรือฮอลันดา แต่เราก็ไม่ทราบว่าการที่เรือฮอลันดามารบเราเช่นนี้จะหมายความว่าอย่างไร และในเวลานั้นเราก็ไม่ทราบเสียซ้ำไปว่าเรือลำนั้นจะเป็นเรือชาติใด ต่อเราได้มาถึงเมืองไทยแล้วจึงได้ทราบว่าเรือนั้นเป็นเรือฮอลันดา ครั้นได้เห็นเรือฮอลันดาคิดจะหนีแล้ว เราจึงได้แล่นเรือต่อไป พวกในเรือรบของเรารายงานว่าเขาได้เห็นแสงไฟอีกหลายแห่ง คือคงมีเรืออื่น ๆ อีกหลายลำ แต่จะเอาเป็นแน่นักไม่ได้ เพราะเป็นเวลาที่มืดมองอะไรก็ไม่เห็น เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบในเรื่องนี้ก็มิได้ทรงประหลาดพระทัยเลย เพราะทรงรู้จักนิสัยของพวกฮอลันดาได้ดี ด้วยพวกนี้ต่อหน้าทำดีแต่ลับหลังร้ายมาก และการทั้งปวงที่พวกฮอลันดาทำนั้นก็โดยใช้วิธีทุจริตทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ในเมืองนี้จึงถือกันว่าพวกฮอลันดาเท่ากับยักษ์ แต่ในเรื่องนี้พวกฮอลันดาก็ได้มาลุแก่โทษตัวต่อท่านราชทูต และรับรองว่าในการที่เกิดเหตุคราวนี้ พวกฮอลันดาจะได้ทำการให้เป็นที่พอใจท่านราชทูตทุกอย่าง แต่ข้าพเจ้าเองไม่เข้าใจเลยว่าการที่พวกฮอลันดามาทำการรบพุ่งเช่นนี้ จะมีข้อแก้ตัวว่าอย่างไร ตั้งแต่ได้รบกับเรือฮอลันดาแล้ว การเดินทางก็สะดวกเรียบร้อยตลอดมา และเราก็ได้มาถึงท่าจอดเรือที่เมืองไทยเมื่อวันที่ ๒๘ เดือนกันยายน พอเรือได้ทอดสมอแล้ว ข้าพเจ้าได้รีบลงเรือขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา ครั้นข้าพเจ้าไปถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็ได้ทราบว่าผู้อำนวยการที่เมืองสุหรัตได้ส่งเรือชื่อ แซนต์หลุย มาที่เมืองนี้ เรือลำนี้เป็นเรือเล็กมีระวางเพียง ๒๐๐ ตันเท่านั้น มองซิเออร์ เดอลูแวง ได้โดยสารเรือลำนี้มาเพื่อเป็นหัวหน้าของห้างที่กรุงศรีอยุธยา พร้อมด้วยมองซิเออร์ เดอราเกม ซึ่งจะมาเป็นหัวหน้าเสมียนด้วย แต่มองซิเออร์ เดอลูแวง ไม่เป็นที่พอใจของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ซึ่งเป็นเสนาบดีจัดการทั้งปวงทุก ๆ อย่างแต่ผู้เดียว เพราะมองซิเออร์ เดอลูแวง เป็นคนที่เอาใจใส่ต่อการงาน

ของบริษัทจริง ๆ ในเวลานั้นข้าพเจ้าก็ยังทำอะไรไม่ได้ นอกจากจะรับรองกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ว่า ข้าพเจ้าจะได้พยายามจัดการให้เป็นที่พอใจของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ทุกอย่าง

ภายหลังเมื่อเซอวาเลีย เดอโซมอง ราชทูตฝรั่งเศสได้ขึ้นมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็คิดการจะให้มองซิเออร์ เดอลูแวง เสียคนให้จงได้ และถ้าข้าพเจ้าไม่ได้ชี้แจงให้ท่านราชทูตทราบความจริงในเรื่องนี้แล้ว ท่านราชทูตก็คงจะลงโทษมองซิเออร์ เดอลูแวง เป็นแน่

ความจริงข้าพเจ้าเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องบอกให้ท่านทราบว่า ข้าพเจ้าได้คอยสังเกตความประพฤติของมองซิเออร์ เดอลูแวง แล้ว ได้เห็นว่ามองซิเออร์ เดอลูแวง มิได้กระทำการอย่างใดให้เป็นการเสียหายเลย แต่เป็นคนที่ทำการอย่างซื่อสัตย์สุจริต และผักผ่ายเอาใจใส่ในประโยชน์ของนายเป็นอันมาก และมิได้มีข้อบกพร่องอย่างใด เว้นแต่เป็นคนพูดอะไรก็พูดตรง ๆ ไม่รู้จักปิดความในใจ และเป็นคนไม่รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวอนุโลมตามการเท่านั้น ผลที่สุดของการเรื่องนี้ก็เป็นอันตกลงว่ามองซิเออร์ เดอลูแวง จะต้องกลับไปเมืองสุหรัต ส่วนสินค้าต่าง ๆ ที่ได้เตรียมไว้จะบรรทุกลงเรือนั้น ก็ได้ขายให้แก่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นเงินประมาณ ๓,๗๐๐ รูเบีย ซึ่งได้กำไรแต่เล็กน้อยเท่านั้น แต่ถึงดังนั้นมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ได้ขู่กรรโชกมองซิเออร์ เดอลูแวง อย่างร้ายแรง จนที่สุดไม้ฝางซึ่งควรบริษัทจะได้กำไรตั้ง ๖ เท่าตัวก็ต้องทิ้งไว้ แต่ข้อนี้มองซิเออร์ เดอลูแวง ก็คงจะไม่ยอม หากว่าข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้มองซิเออร์ เดอลูแวง ฟังว่า ข้าพเจ้ายังจะมีกิจอย่างสำคัญ ๆ ที่จะต้องทำธุระกับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ต่อไป เพราะฉะนั้น ในเวลานี้ไม่ควรจะทำการให้เขาขัดใจ แต่ถึงมองซิเออร์ เดอลูแวง จะตามใจทุกอย่าง มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ยังหาพอใจไม่ ยังกลับทำให้มองซิเออร์ เดอลูแวง ต้องคอยอยู่อีกเดือนเศษ เพราะรอเรืออังกฤษให้ออกไปเสียก่อน แต่ที่จริงเรืออังกฤษลำนี้ก็ได้มาถึงเมืองไทยก่อนเรือแซนต์หลุยเสียซ้ำไป แต่ข้อนี้ก็ไม่น่าพิศวงอย่างใด เพราะสินค้าที่จะบรรทุกลงเรืออังกฤษนั้น เป็นสินค้าที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ มีประโยชน์อยู่ด้วย ทั้งมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็ชอบพวกอังกฤษเป็นอันมาก การที่มองซิเออร์

คอนซตันซ์ ชอบพวกอังกฤษนั้น เป็นด้วยเหตุ ๒ ประการ ๆ ๑ มองซิเออร์ คอนซตันซ์กลัวพวกอังกฤษ ประการที่ ๒ ถ้ามองซิเออร์ คอนซตันซ์ค้าขายกับพวกอังกฤษก็คงจะหากำไรได้ครึ่งตัว

ไทยได้จัดการรับรองท่านราชทูตโดยเต็มเกียรติยศสมความปรารถนาของท่านราชทูตทุกประการ และสังเกตดูท่านราชทูตก็เป็นที่พอใจมาก ในส่วนการงานที่เกี่ยวด้วยบริษัทนั้น ไทยได้ยกเมืองให้ท่านราชทูตเมือง ๑ เมืองนั้น คือ เมืองสงขลา ใกล้กับเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลานี้มีท่าเรือซึ่งดูจะเป็นท่าเรือที่ดีมาก แต่เรือใหญ่ ๆ จะต้องเข้าออกได้จึงจะเป็นท่าเรือที่ดี แต่ได้มีคนบอกกับข้าพเจ้าว่าเรือที่มีระวางเพียง ๕๐๐—๖๐๐ ตันได้เคยเข้าออกแล้ว แต่ก่อนนี้เมืองสงขลาเป็นบ้านเมืองมีป้อมคูประตูหอรบ แต่พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดให้ทำลายเสียประมาณ ๓ หรือ ๔ ปีมาแล้ว เพราะเหตุว่าได้เกิดมีพวกขบถไปยึดเมืองสงขลาไว้ และพระเจ้ากรุงสยามก็ต้องทำศึกปราบพวกขบถเหล่านี้มากว่า ๓๐ ปีแล้ว และถ้าพระเจ้ากรุงสยามไม่ได้ทรงใช้กลศึกแล้ว พวกขบถก็คงจะยังอยู่ในเมืองสงขลาจนเท่าทุกวันนี้เป็นแน่ เขาพูดกันว่าที่เมืองนี้พอจะทำค่ายคูอย่างแน่นหนามั่นคงได้ดี

ท่านราชทูตได้สั่งข้าพเจ้าไว้ว่า ถ้าท่านราชทูตได้กลับจากเมืองไทยไปเมื่อใดก็ให้ข้าพเจ้ารีบไปรับเมืองสงขลาจากไทยทีเดียว และในการที่ข้าพเจ้าจะไปรับเมืองสงขลานั้น พระเจ้ากรุงสยามจะได้โปรดพระราชทานเรือให้ข้าพเจ้าไปลำ ๑ และท่านราชทูตได้สั่งต่อไปว่า เมื่อข้าพเจ้าได้ถึงเมืองสงขลาแล้วก็ให้ลงมือสร้างป้อมทีเดียว แต่การสร้างป้อมนี้ข้าพเจ้าจะได้ค่อยทำค่อยไปอย่างช้าที่สุด เพื่อคอยรับคำสั่งของท่านก่อนเมื่อข้าพเจ้าจะไปเมืองสงขลานั้น ข้าพเจ้าจะได้พาเอนยินเนียนายช่างไปด้วยคน ๑ เอนยินเนียผู้นี้ท่านราชทูตได้ถวายตัวไว้ต่อพระเจ้ากรุงสยามแล้ว และเป็นคนที่ฉลาดมาก ในการก่อสร้างต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าจะได้กระทำตามคำแนะนำของเอนยินเนียคนนี้ทุกอย่าง แต่ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะไม่จำเป็นที่จะวางแบบสำหรับสร้างบ้านเมืองให้ใหญ่โตงดงามเกินไปนัก เพราะข้าพเจ้าเชื่อใจว่า ในไม่ช้าท่านก็คงจะได้มีบ้านเมืองใหญ่โตพอสู้เมืองบาตาเวียได้ และคงจะทำให้ท่านได้ประโยชน์คุ้มกับโสหุ้ยสองเท่า เพราะไม่ช้าพวกจีนและชาวเมืองอื่น ๆ ในทวีปอินเดียก็คงจะมาตั้งบ้านสร้างเรือนใน

เมืองนี้ เพื่อจะได้ทำการค้าขายโดยสะดวก และในข้อนี้ เมืองนี้ก็คงจะเป็นประโยชน์ต่อบริษัทเป็นอันมาก เพราะถึงแม้ว่าเราจะมีอำนาจทำการค้าขายโดยไม่มีใครจะมากีดขวางได้ก็จริงอยู่ แต่อย่างไร ๆ ก็คงจะได้รับความรำคาญจากเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยาม เพราะคนจำพวกนี้ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริตเลย ทั้งเป็นคนไม่รู้จักผิดและชอบดังข้าพเจ้าได้อธิบายชี้แจงให้ท่านราชทูตทราบหลายครั้งแล้ว

ถ้าเราจะไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลานี้ก็คงจะจัดการต่างๆได้ง่ายกว่าเกาะมาดากาศกามาก เพราะที่เกาะมาดากาศกานั้น เจ้าพนักงานของพระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส) ได้ทำให้บริษัทฉิบหาย อีกประการ ๑ การที่จะตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา จะเจริญต่อไป หรือประการใดนั้น ก็ต้องแล้วแต่ท่านจะส่งคนชนิดใดมา เพราะไม่ต้องสงสัยเลยว่า ที่ได้เกิดการเสียหายที่เกาะมาดากาศกานั้น ก็เป็นเพราะเหตุที่เจ้าพนักงานของพระเจ้าแผ่นดิน (ฝรั่งเศส) และคนของบริษัทไม่ลงรอยกัน

ในข้อที่จะให้คิดจัดการในเรื่องสินค้าในเมืองไทยตามที่ท่านได้จดหัวข้อมาให้ข้าพเจ้านั้น เกือบจะไม่เป็นประโยชน์อันใด เพราะในเวลานี้จะหาคนที่มีเงินถึง๕๐เหรียญเกือบจะไม่ได้แล้ว จริงอยู่ แต่ก่อนนี้เคยมีพวกจีนและพวกแขกมัวซึ่งเป็นคนมั่งมีเป็นอันมาก ทั้งเป็นคนที่มีอำนาจด้วย แต่ในระหว่าง ๒ ปีมานี้ไทยได้กดขี่ข่มเหงต่าง ๆ และได้ทำการขัดขวางต่อการค้าขายของพวกนี้ จนพวกจีนและแขกมัวเหล่านี้ต้องกลับไปหมด ยังเหลืออยู่แต่พวกที่ไม่มีทุนรอนจะค้าขายได้เท่านั้น ที่สุดพวกชาวฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในเมืองไทย ๓ — ๔ คนนั้น ก็จวนจะต้องกลับไปอย่างพวกจีนและแขกมัวอยู่แล้วเหมือนกัน การค้าขายในเมืองไทยเป็นอันทำไม่ได้เป็นอันขาด ถึงแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามเป็นเจ้าที่ดีก็จริงอยู่ แต่ข้าราชการของพระองค์ซึ่งเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง เป็นคนที่เอาประโยชน์ของตัวเป็นใหญ่ ทั้งทำการกดขี่ข่มเหงอย่างร้ายกาจ จนการค้าขายทั้งปวงเป็นอันทำกันไม่ได้ เพราะสินค้าที่มาจากต่างประเทศมากน้อยเท่าใด พวกข้าราชการก็รับเอาเสียหมดและตั้งราคาเอาเองตามชอบใจ เวลาจะชำระเงินค่าสินค้านั้นก็มิได้เอาเงินมาชำระ แต่เอาสินค้าอย่างอื่นมาแลกเปลี่ยน และสินค้าที่เอามาแลกเปลี่ยนนั้นก็ตั้งราคาเอาแพงอย่างที่สุด มิต้องนึกเลยว่าราคาที่ตั้งมานั้นจะสมควรหรือไม่ พวกพ่อค้าก็จำเป็นจำใจต้องรับสินค้าเหล่านั้นไว้ มิฉะนั้นก็จะต้องกลับไปโดยขาดทุนเปล่า

ในข้อที่ท่านได้สั่งให้ข้าพเจ้าเข้าไปดูในพระคลังของพระเจ้ากรุงสยามนั้น การที่จะเข้าไปดูนั้นเป็นเรื่องที่ยากอย่างที่สุด แต่ถึงดังนั้นข้าพเจ้าก็ได้พยายามเข้าไปดูจนได้ ในพระคลังนี้ก็ไม่เห็นมีสิ่งไรที่จะเป็นชิ้นเป็นอันเลย ข้าพเจ้าเห็นแต่หีบอยู่หลายหีบ อันกองไว้เกะกะ มีผ้าใบอย่างหยาบมาจากฝั่งคอรอมันเดล และยังมีหีบอีกหลายใบแต่อะไรจะอยู่ในหีบนั้นทราบไม่ได้ แต่ก็คงจะไม่ใช่เป็นของดีอะไร เพราะเหตุว่าเจ้าพนักงานไม่ยอมให้ข้าพเจ้าดู และเจ้าพนักงานเหล่านี้ก็ได้รับคำสั่งไว้แล้วด้วยว่าถ้าข้าพเจ้าจะต้องการอะไรก็อนุญาตให้ข้าพเจ้าเอาไปได้ ในคลังหลังอื่นข้าพเจ้าได้ไปพบเครื่องลายคราม ข้าพเจ้าได้เอาไว้บางอย่างซึ่งได้ส่งมายังท่านด้วยแล้ว เครื่องลายครามที่ข้าพเจ้าได้ส่งมาให้ท่านนั้น ถ้าจะว่าไปก็เป็นของไม่สมควรสำหรับประเทศฝรั่งเศส ดังตัวอย่างที่ข้าพเจ้าได้เคยเห็นมาแล้ว แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าการที่ส่งของเหล่านี้ไป ก็ไม่ต้องเสียค่าระวางเรือ ทั้งอย่างไร ๆ ก็พอจะมีกำไรบ้างเล็กน้อย ข้าพเจ้าจึงได้รับซื้อไว้

พวกไทยได้พยายามที่สุดที่จะให้พวกเราเห็นความมั่งคั่งบริบูรณ์ของเมืองไทย โดยพาให้เราไปดูวัดวาอารามอันตั้งอยู่ในพระราชวังของพระเจ้ากรุงสยาม ในวัดนั้นมีพระพุทธรูปทั้งใหญ่และสูงอันน่าประหลาดมาก บางองค์ที่สูงกว่า ๔๐ ฟีตก็มี ไทยได้บอกเราว่าพระพุทธรูปหล่อด้วยทองคำตันทั้งองค์ และได้หล่อในที่นั้นเอง ถ้าพิเคราะห์ดูพระพุทธรูปเหล่านี้คล้าย ๆ กับภูเขา เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงสงสัยว่าจะไม่ใช่ทองคำแท้เสียกระมัง และเจ้าพนักงานก็ไม่ยอมให้เราเข้าไปดูใกล้ ๆ ได้แต่มองลอดลูกกรงไม้อันอยู่ห่างไกลมาก แล้วข้าพเจ้าได้ไปดูที่วัดอื่นซึ่งเป็นวัดใหญ่กว่าวัดที่ดูแล้วขึ้นไปอีก แต่พระพุทธรูปในวัดนี้ไม่ใหญ่เท่ากับวัดเดิม และที่นี้วพระพุทธรูปก็มีแหวนเพชรงามพอดูได้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปเหล่านี้คงจะไม่ได้หล่อด้วยทองคำแต่คงจะหล่อด้วยทองแดงบีดทอง และทองนั้นก็คงจะเป็นทองอย่างดี ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นถึงแม้ว่าจะไม่เชื่อว่าพระพุทธรูปเหล่านี้ทำด้วยทองคำแท้ก็จริง แต่ข้าพเจ้าก็มิได้คัดค้านอย่างใด และก็ได้พลอยชมเชยอย่างคนอื่น ๆ ซึ่งเขาได้แต่งเรื่องความสมบูรณ์ของพระเจ้ากรุงสยามไว้แล้ว อนึ่ง ได้มีคนเล่าว่า ในพระคลังหลวงเต็มไปด้วยทรัพย์สิ่งของเงินทองเป็นอันมาก ข้อนี้ก็น่าจะเป็นจริง เพราะพระเจ้ากรุงสยามไม่มีโสหุ้ยที่จะต้องจ่ายพระราช

ทรัพย์เลย เพราะบรรดาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกคนต้องทำงานให้พระเจ้ากรุงสยามปีละ ๖ เดือน โดยไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างใดเลย จนที่สุดข้าวของหลวงก็ไม่ได้รับประทาน และรางวัลที่พระราชทานให้แก่ข้าราชการที่เป็นคนโปรดปรานนั้น ก็เพียงแต่พระราชทานบ่าวคนใช้ และคนใช้เหล่านี้เพื่อจะหลีกเลี่ยงที่จะไม่ต้องทำการงานให้แก่นาย ก็ต้องเอาของต่าง ๆ มากำนัลให้นาย ซึ่งเป็นผลประโยชน์รายได้ของข้าราชการอีกส่วน ๑ ของทั้งหลายทั้งปวงอันมีอยู่ในแผ่นดินสยามเป็นของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสิ้น และเมื่อพระเจ้าแผ่นดินจะต้องพระประสงค์สิ่งใดต้องเป็นได้ทั้งหมด ไม่มีใครที่จะคัดค้านว่ากล่าวได้เลย ถึงสิ่งที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องพระราชประสงค์เป็นสิ่งที่ผิดทางยุติธรรม ก็ไม่มีใครอาจพูดได้ ส่วนผลประโยชน์รายได้ของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ได้จากการเก็บภาษี ดีบุก งาช้าง ไม้ฝาง สุรา และเก็บภาษีบ้างเล็กน้อยจากเรือที่เข้ามาค้าขายในเมืองนี้ ภาษีอากรทั้งหมดซึ่งเป็นผลประโยชน์รายได้ของพระเจ้าแผ่นดินนั้น รวมทั้งสิ้นอยู่ในราวปีละ ๑๒,๐๐๐ หรือ ๑๓,๐๐๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส)

ในส่วนสินค้าที่จะค้าขายได้ในเมืองเหล่านี้นั้น สินค้าเหล่านี้เป็นของต่าง ๆ กันทั้งสิ้น ข้าพเจ้าได้สืบถามตามผู้ที่มีความรู้และความชำนาญ คงได้ความว่า สินค้าในเมืองเหล่านี้พอจะค้าขายได้กว่าสามหรือสี่ล้าน ซึ่งนับว่าจะเป็นประโยชน์ต่อบริษัทเป็นอันมาก เพราะได้ความแน่ว่าในไม่ช้าก็คงจะค้าขายเพิ่มทุนได้อีกเท่าตัว ดังท่านจะเห็นได้ตามบัญชีที่ข้าพเจ้าได้ส่งมาให้ท่านดูด้วยแล้ว

อนึ่ง ที่ท่านถามมาว่าถ้าจะส่งสินค้ามายังเมืองนี้จะมีกำไรสักเท่าไรนั้น ขอบอกให้ท่านทราบว่า ถ้าได้ส่งสินค้ามาจากยุโรปและเมืองสหรัฐแล้ว คงจะต้องได้กำไรราว ๒๕ หรือ ๓๐ เปอร์เซนต์ แต่ถ้าสินค้าเหล่านี้ได้ส่งไปให้เหมาะกับพื้นภูมิประเทศแล้ว ก็คงจะได้กำไรมากกว่านี้อีกเท่า ๑ ข้อนี้พอจะเห็นได้ง่ายว่าคงเป็นจริง เพราะเหตุว่าถ้าพวกอังกฤษและฮอลันดาไม่ได้กำไรมากแล้ว เหตุใดเขาจะพยายามส่งสินค้ามาในแถบเหล่านี้เล่า พวกอังกฤษและฮอลันดาเห็นหนทางได้กำไรแน่แล้ว จึงได้ส่งเรือมาในแถบเหล่านี้ปีละหลาย ๆ ลำ ลำ ๑ บรรทุกสินค้ามาอย่างน้อยกว่าสามหรือสี่แสนแฟรง

บัญชีสินค้าที่ควรจะต้องส่งไปในที่ต่าง ๆ กับบัญชีที่จะได้รับมาจากที่ต่าง ๆ และกำไรที่ควรจะได้จากสินค้าเหล่านี้ สินค้าที่จะส่งไปเมืองตังเกี๋ยนั้น ควรจะส่งเท่าครึ่งหรือเศษ ๑ ส่วน ๓ ของต้นทุน

สินค้าที่ควรส่งไปเมืองตังเกี๋ย

๑. ผ้าแดงและผ้าสกหลาดดา กับผ้าอย่างอื่น ๆ สมวงบาง ดาบาง
๒. ผ้าขาวทุกชนิด ผ้าเหล่านี้ต้องส่งจากฝั่งคอรอมันเดล
๓. กัลปั่งหา ทั้งกิ่งและช่อ กับกัลปั่งหาที่เป็นผงแล้ว
๔. ชาด และสีต่าง ๆ ทุกชนิดสำหรับเขียนสี
๕. ดีบุก
๖. พริกไทย
๗. ดินประสิว
๘. หมวก
๙. ไม้ฝาง
๑๐ เครื่องแก้วทุกอย่างที่เป็นของแปลก ๆ

สินค้าที่จะรับจากเมืองตังเกี๋ย

๑. ชะมดเชียงอย่างดีที่สุด จะหาชะมดเชียงในโลกนี้ดีเท่าชะมดเชียงเมืองนี้ไม่ได้

๒. ผ้าปักไหมทองและไหมเงิน และไหมอย่างงามที่สุด
๓. ไหมดิบสีเหลือง
๔. ผ้าขนสัตว์
๕. ผ้าแพรทุก ๆ ชนิดอย่างงาม ๆ
๖. เครื่องเรือนต่าง ๆ ซึ่งทาน้ำมันเงา จนที่สุดเตียงนอนก็มี ซึ่งเป็นของน่าใช้มาก
๗. เครื่องลายครามชั้นใหญ่ เครื่องลายครามเหล่านี้เป็นของควรส่งไปจำหน่ายที่เมืองอินเดียได้
๘. ทองคำและเงิน

สินค้าเหล่านี้ปี ๑ พอจะซื้อขายได้เป็นราคาสามหรือสี่แสนแฟรง และคงจะมีกำไรราว ๗๐ หรือ ๘๐ เปอร์เซ็นต์

สำหรับเมืองมาเก๊านั้น สินค้าทั้งปวงที่ควรส่งไปยังเมืองจีนก็ใช้ได้ทั้งสิ้น นอกจากของที่จะส่งไปยังเมืองจีนนั้น จะส่งของเหล่านี้ไปเมืองมาเก๊าอีกก็ได้ คือ

๑. หมวกทุก ๆ ชนิด แต่ต้องส่งหมวกอย่างผีมือหยาบมากกว่าอย่างละเอียด

๒. เครื่องกระจุกกระจิกต่าง ๆ ทุกอย่าง

๓. ผ้าแพรอย่างบางสำหรับตัดเสื้อกางเกงผู้ชาย พวกปอตุเกสมักจะตัดเสื้อกางเกงด้วยแพรดำ

๔. ผ้าลูกไม้โปร่ง ถักด้วยไหมทองบ้าง ไหมเงินบ้าง ไหมธรรมดาบ้าง แต่ผ้าลูกไม้เหล่านี้ต้องทำอย่างบางและเบาที่สุดที่จะทำได้

๕. ถุงเท้าแพร

๖. รองเท้าสำหรับผู้ชายและผู้หญิง แต่รองเท้าผู้หญิงจะขายได้ดีกว่ารองเท้าผู้ชาย

๗. ดาบและกระบี่

๘. ปืนเล็กและปืนสั้น และปืนพกด้วย

๙. ศิลาสำหรับปืน

๑๐. สุราต่าง ๆ และเหล้าบรั่นบรรจุขวด

ถ้าส่งสินค้าเหล่านี้ไปเป็นต้นทุนสามหรือสี่หมื่นปอนด์ (ฝรั่งเศส) ไม่ช้าก็จะจำหน่ายได้หมด และกำไรก็คงจะได้กว่าเท่าตัว คือกว่า ๑๐๐ ต่อ ๑๐๐

สินค้าที่จะได้รับจากเมืองจีนนั้น คือ

๑. ไหมสามชนิด จะซื้อได้อย่างละมาก ๆ

๒. ผ้าปักไหมทองและเงิน และปักไหมธรรมดาอย่างงามมาก

๓. ผ้าแพรอย่างงาม

๔. ใบชาอย่างดี

๕. โกฐน้ำเต้า แต่ของสิ่งนี้ไม่สู้เป็นประโยชน์เท่าไรนัก

๖. ชะมดเชียงอย่างดี แต่พวกจีนเป็นคนโกงมากมักปนเสียเสมอ

๗. เครื่องลายครามอย่างงาม จะหาที่ไหนในโลกนี้งามเท่าเมืองจีนเป็นไม่มี

๘. เครื่องเรือนทาน้ำมันเงา แต่ของที่ทำในเมืองจีนนั้น สู้ของทางเมืองตังเกี๋ยไม่ได้

๙. เครื่องทำครัวทุก ๆ อย่าง ซึ่งจะจำหน่ายที่เมืองอินเดียได้โดยมีกำไรอย่างงาม

๑๐. ทองคำ

๑๑. พลอยทับทิม

๑๒. น้ำตาล

๑๓. เปลือกไม้สำหรับทำยาควีนิน

๑๔. รากไม้ต่าง ๆ หลายอย่างสำหรับทำยา

๑๕. แร่เหล็ก (ซัลเฟตออฟไอรอน)

สินค้าที่จะส่งไปเมืองจีนนั้น คือ

๑. ผ้าอย่างบางและละเอียด ผ้านี้ต้องเนื้อบางและละเอียดกว่าที่จะส่งไปแห่งอื่น ๆ ทุกแห่ง และเป็นผ้าแดงมากกว่าผ้าอย่างอื่น ผ้าสักหลาดนั้นต้องเป็นสักหลาดสีดำ สีม่วง และสีขาว

๒. ผ้าเสิด สีอย่างเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว แต่ให้ส่งผ้าอย่างเนื้อหยาบมากกว่าผ้าอย่างเนื้อละเอียด

๓. กัลบังหาเป็นเมล็ด เป็นก้อน ที่เป็นกิ่ง เป็นต้น จะส่งบ้างก็ได้เล็กน้อย

๔. อำพันคิบ ก้อนใหญ่ ๆ ดีกว่าก้อนเล็ก แต่อำพันนั้นต้องเป็นสีเหลืองมะนาว อย่างสีแดง ๆ ใช้ไม่ได้

๕. เครื่องแก้วต่าง ๆ ทุกอย่างซึ่งเป็นของแปลก ๆ

๖. ลูกปัดทำด้วยแก้วขนาดเล็ก สำหรับร้อยทำสายสร้อยข้อมือ

๗. สุราต่าง ๆ และเหล้าบรั่นดังได้อธิบายมาแล้ว

๘. ผ้าต่าง ๆ ทุกชนิด ซึ่งส่งมาจากเมืองสุหรัตและผั่งคอรอมันเดล

๙. ไม้ฝาง

๑๐. หมาก

๑๑. ตีบุก

๑๒. งาช้าง

๑๓. ทองแดงอันมาจากเมืองญี่ปุ่น

สินค้าที่จะส่งไปเมืองจีนนั้นควรส่งเป็นราคาเศษ ๑ ส่วน ๓ ของต้นทุน แต่คิดเป็นเงินเหรียญ และบี ๑ คงจะค้าได้เป็นเงินกว่า ๔,๐๐๐—๕,๐๐๐ แฟรง ในเงินที่ลงทุนไปนี้คงจะได้กำไร ๑๐๐ ต่อ ๑๐๐

สำหรับการค้าขายในเมืองญี่ปุ่นนั้น ไม่จำเป็นจะต้องลงทุนอย่างใด เพราะสินค้าทุก ๆ อย่างไม่ว่าชนิดใด ขายได้ดีทุกอย่าง แต่สินค้านั้นต้องเป็นของที่ราคาถูกที่สุด สินค้าทั้งปวงที่จำหน่ายได้ดีที่เมืองตังเกี๋ยและเมืองจีนนั้น เป็นใช้ได้สำหรับเมืองญี่ปุ่นทุกอย่าง

ของที่จะได้แลกเปลี่ยนกับสินค้าต่าง ๆ ที่ส่งไปเมืองญี่ปุ่นนั้น มี

๑. ทองคำ

๒. เงิน

๓. ทองแดง

๔. เครื่องกระจกกระจิกทำด้วยเงินและทอง

๕. หีบไม้เล็ก ๆ

๖. ฉากทาน้ำมันเงา

๗. เครื่องลายคราม ซึ่งจะจำหน่ายที่เมืองอินเดียได้ดี

๘. การบูร

๙. ใบชา

สินค้าต่าง ๆ ที่จะรับมาจากญี่ปุ่นนั้น ไม่ได้กำไรมากเท่ากับสินค้าที่จะส่งเข้าไปจำหน่ายในเมือง แต่จะค้าขายมากน้อยเท่าใดก็ได้แล้วแต่ใจ และคงมีกำไร

ว่าด้วยการค้าขายกับเมืองลาว

๑. จะต้องมีเงินสยามเป็นทุนไปด้วยบ้างเล็กน้อย
๒. ผ้าสีแดงและสีเขียวเป็นผ้าหยาบ
๓. ผ้าเสิด สีอย่างเดียวกับที่ได้กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว
๔. ผ้าทุก ๆ ชนิดที่มาจากเมืองสุหรัต และฝั่งคอรอมันเดล

สินค้าที่จะได้รับจากเมืองลาวนั้น มี

๑. พลอยทับทิมอย่างดี
๒. ชะมดเชียงอย่างดีที่สุดในโลกนี้
๓. รง
๔. งาช้าง
๕. การบูร
๖. นอแรด
๗. หนังโคและหนังกวาง ซึ่งจะส่งไปจำหน่ายเมืองญี่ปุ่นได้ดี
๘. กำยาน

การค้าขายกับเมืองลาวคงจะได้กำไรกว่า ๒๐๐ เปอร์เซ็นต์

ตามที่ท่านผู้อำนวยการของบริษัทที่เมืองสุหรัตได้สั่งมองซิเออร์ เดอลูแวง ไว้ให้ขึ้นไปสำรวจพริกไทยซึ่งเพาะปลูกกันในเมืองไทยฝ่ายเหนือและติดกับแดนเมืองลาวนั้น เมื่อข้าพเจ้าได้กลับมาจากเมืองสงขลาแล้ว จะได้ขึ้นไปสำรวจพริกไทยตามคำสั่งของท่านผู้อำนวยการ และข้าพเจ้าจะได้ไปพิเคราะห์ว่า จะจัดการทำการค้าขายติดต่อกับพวกลาวจะได้หรือไม่ ได้มีคนบอกกับข้าพเจ้าว่า พวกลาวเป็นคนที่ซื่อสัตย์มาก และนานมาแล้วพระเจ้ากรุงสยามมิได้ไปทำสงครามกับพวกลาวเลย

ว่าด้วยการค้าขายในเมืองไทย

สินค้าที่จะได้รับจากเมืองไทยนั้น มี

๑. ดีบุก

๒. ไม้ฝาง

๓. งาช้าง

๔. พริกไทยซึ่งไทยได้ยกให้เราแล้ว

๕. หนังโคและหนังกวาง ซึ่งได้ยกให้พวกฮอลันดาเสียแล้ว

พวกไทยไม่ได้ใช้เครื่องแต่งตัวอย่างใด นอกจากเอาผ้าสีผืนยาวพันกายทั้งผู้หญิงผู้ชาย พอบังกายเท่านั้น

ว่าด้วยการค้าขายกับเมืองเขมร

สินค้าที่จะส่งไปเมืองเขมรนั้น มี

๑. ผ้าแดง

๒. ผ้าแดงมาจากเมืองสุหรัต

๓. ผ้าขาวมาจากฝั่งคอรอมันเดล

๔. เครื่องทำครัวต่าง ๆ ซึ่งส่งมาจากเมืองจีน

๕. ข้าวเปลือก

๖. เกลือ

สินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าเล็กน้อย ข้าพเจ้าได้ส่งสินค้าไปเป็นราคา ๕๐๐ แฟรง สำหรับทดลองดูแล้ว

สินค้าที่จะรับจากเมืองเขมรนั้น มี

๑. งาช้าง

๒. กำยาน มีอยู่ ๓ อย่าง

๓. รง

๔. รังนก ส่งไปจำหน่ายที่เมืองจีนได้ดี

๕. เอ็นกวาง

๖. หนังโคและหนังกวาง

ถ้าจะไปค้าขายที่เมืองเขมรแล้ว ปี ๑ คงไปได้ใน ๓ เที่ยว

ว่าด้วยการค้าขายกับเมืองญวน

สินค้าที่จะส่งไปจำหน่ายเมืองญวนได้นั้น มี

๑. ผ้าดำและผ้าแดง

๒. ผ้าขาวซึ่งส่งมาจากเมืองสหรัต และฝั่งคอรอมันเดล

๓. ข้าวเปลือก

๔. เครื่องทำครัว

๕. เกลือ

สินค้าที่จะซื้อได้จากเมืองญวนนั้น มี

๑. ดีบุก

๒. หมาก

๓. ไม้ฝาง

๔. งาช้าง

๕. ไหมดิบ

๖. หนังโคและหนังกวาง

๗. ทองคำ

แต่ถ้าจะค้าขายกับพวกญวนแล้วจะต้องระวังมาก เพราะในฝ่ายทวีปอินเดียไม่มีชาติใดจะโกงเท่าพวกญวนเลย

ปี ๑ พอจะทำการค้าขายในเมืองญวนได้ราว ๒๐,๐๐๐ หรือ ๓๐,๐๐๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส)

ว่าด้วยการค้าขายกับเมืองตีมอร์

ถ้าจะทำการค้าขายกับเมืองนี้จะต้องมีทุน

สินค้าที่จะส่งไปจำหน่ายเมืองนี้ได้ มี

๑. ผ้าทุก ๆ ชนิดที่ส่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล

๒. ตะกั่ว

๓. ดินปืน

สินค้าที่จะซื้อจากเมืองนี้ มี

๑. ทองคำ

๒. ไม้จันทน์

๓. รังนก

๔. ครั่ง

๕. คนที่เป็นทาส

ในเมืองนี้จะทำการค้าขายได้กว่าบีละแสนแฟรง และคงจะได้กำไรกว่า ๖๐ เปอร์เซ็นต์

ว่าด้วยการค้าขายในเมืองมนิลา

สินค้าที่จะต้องส่งไปจำหน่ายในเมืองนี้ คือ

๑. เครื่องกระจุกกระจิกต่าง ๆ ทุกอย่างที่ทำขึ้นในเมืองฝรั่งเศส

๒. หมวกต่าง ๆ

๓. ผ้าไหมทอง ไหมเงิน และผ้าไหม

๔. ไหมดิบ และสิ่งทำเป็นรูปพรรณด้วยไหมแล้ว

๕. ผ้าแพรสีต่าง ๆ

๖. แพรดอกสีต่าง ๆ

๗. ผ้าขาวต่าง ๆ ซึ่งส่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล

๘. ผ้าต่าง ๆ ซึ่งส่งมาจากเมืองตังเกี๋ย

๙. กำยาน

๑๐. งาช้าง

๑๑. ข้าวเปลือก

๑๒. ชะมดเชียง

สินค้าที่จะซื้อได้จากเมืองนี้ คือ

๑. เหรียญเงิน

๒. น้ำตาล

๓. หอย ซึ่งใช้ต่างเบี้ยในเมืองไทย

ในเมืองนี้จะค้าขายได้ปี ๑ กว่าสี่แสนหรือห้าแสนแฟรง และเอากำไรที่จะได้จากเมืองนี้ไปทำทุนในเมืองอื่นได้โดยไม่จำเป็นต้องเอาเงินออกจากประเทศฝรั่งเศส

ในเมืองยำบีนั้นยังจะทำการค้าขายได้อย่างใหญ่โตอีกแห่ง ๑ เพราะในเมืองนี้บริบูรณ์ไปด้วยพริกไทยและดีบุก แต่พลเมืองเมืองนี้เป็นคนที่โกงอย่างที่สุด ถ้าแม้ว่าเราได้ไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาแล้ว ก็พอจะทำการค้าขายกับเมืองยำบีได้ง่าย เพราะเมืองนี้อยู่ใกล้กัน

ว่าด้วยสินค้าเกาะบอนิโอ

ในเมืองนี้จะต้องใช้เงินสดแต่ครึ่งเดียว

สินค้าที่จะต้องส่งไปจำหน่ายในเมืองนี้ คือ

๑. ผ้าแดงและผ้าเขียวบ้างเล็กน้อย

๒. ผ้าขาว ซึ่งส่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล ผ้านี้ต้องส่งเป็นจำนวนมาก

สินค้าที่จะซื้อได้จากเมืองนี้ คือ

๑. ทองคำ

๒. พริกไทย

๓. การบูร

๔. ครั่ง

ปี ๑ จะค้าขายในเมืองนี้ได้ประมาณสองแสนหรือสามแสนแฟรง และคงจะมีกำไรกว่า ๖๐ เปอร์เซ็นต์

ตามข้อความและบัญชีที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมานี้เป็นสินค้าที่จะทำได้ในเมืองแถบเหล่านี้ และถ้าได้จัดการโดยให้เปลืองโสหุ้นน้อยที่สุดได้ ก็จะทำให้บริษัทมีกำไรเป็นอันมาก แต่ก่อนที่จะตั้งต้นค้าขายในเมืองเหล่านี้ ต้องคิดหาที่ใกล้ ๆ กับแหลมเคปออฟ

กูดโฮปสักแห่ง ๑ ก่อน เพื่อเป็นที่เก็บรักษาของต่าง ๆ อันจำเป็นสำหรับใช้และซ่อมแซมเรือ ทั้งสำหรับเป็นที่เก็บเสบียงอาหารและน้ำสำหรับคนเรือด้วย เพราะเรือจะเดินในทางไกลเช่นนี้โดยไม่มีที่พักไม่ได้ อนึ่ง ที่เกาะปรินซ์ซึ่งตั้งอยู่ในช่องทะเลซอนดาอีกแห่ง ๑ ก็จำเป็นจะต้องจัดไว้เป็นที่พักเรือเหมือนกัน เกาะนี้ไม่มีผู้คนพลเมืองอย่างใด และข้าพเจ้าเชื่อว่าพวกฮอลันดาก็คงจะไม่ต้องการเกาะนี้ แต่จะอย่างไรก็ดี ถ้าบริษัทจะคิดทำการค้าขายในแถบเหล่านี้แล้ว ก็จะต้องตั้งต้นโดยหาที่ให้เรือพักได้เสียก่อน

ข้าพเจ้าหวังใจว่าการที่ข้าพเจ้าได้กล้าออกความเห็นมาดังนี้ ท่านคงจะไม่ถือโทษ แต่ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่ได้มาเห็นและรู้จักภูมิพื้นประเทศเหล่านี้ด้วยตนเองแล้ว ข้าพเจ้าจึงสามารถจะชี้แจงในเรื่องเหล่านี้ได้ จนที่สุดในเวลาที่ข้าพเจ้าไปพักอยู่ที่เมืองบาตาเวีย ข้าพเจ้าก็รู้สึกต้องการหาประโยชน์อันดีให้แก่บริษัท ข้าพเจ้าจึงไปเที่ยวสืบสวนตามชาวเมืองนั้น เพื่อจะทราบความในใจของเขาว่า ในเรื่องเจ้าแผ่นดินเมืองบันตำนั้น เขาจะมีความคิดความเห็นว่าอย่างไร ข้าพเจ้าจึงรู้สึกแน่ใจตามความที่ได้สนทนากับชาวเมืองว่า พวกนี้จะต้องการอยู่ในเมืองบันตำโดยไม่ให้ใครมารบกวน จนที่สุดถึงกับจะยอมให้เงินแก่บริษัทเพื่อป้องกันมิให้ใครมารบกวนเขาได้ เพราะเหตุฉะนี้ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าในเวลานี้พวกชาวเมืองบันตำยังกำลังวิตกและมีความกลัวต่าง ๆ อยู่ ควรจะฉวยโอกาสนี้มายึดเกาะบันตำนี้ไว้เสียทีเดียว เพราะเกาะนี้ยังไม่ได้เป็นของใครเลย ทั้งเป็นเกาะที่ดีและเหมาะด้วย มีทั้งน้ำทั้งพืนทั้งไม้และศิลา และมีของต่าง ๆ ทุกอย่างตามความต้องการอีกประการ ๑ ถ้าเราได้ไปเป็นเจ้าของเกาะนี้แล้ว ก็เท่ากับเป็นผู้ที่จะปกครองบังคับการทั้งปวงในช่องทะเลนี้ได้ และถ้าได้เกิดการสงครามขึ้นกับพวกชาวเกาะนี้แล้ว เราก็จะได้มีที่ตั้งมั่นอยู่ได้ แม้ที่สุดถ้าจะเกิดเหตุจำเป็นขึ้นอย่างใด ๆ เราก็พอจะมีที่อาศัยได้

ก่อนที่จะเขียนจดหมายฉบับนี้ให้จบลงนั้น ข้าพเจ้าอดไม่ได้ที่จะบอกอะไรกับท่านสักอย่าง ๑ เรื่องที่ข้าพเจ้าจะกล่าวนี้ก็ดูเป็นเรื่องเล็กน้อยหยุมหยิม แต่ถ้าหากว่าท่านผู้อำนวยการคน ๑ คนใดจะต้องมายังเมืองไทย ซึ่งข้าพเจ้าเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อมาจัดการงานต่าง ๆ ให้ลงรูปเรียบร้อยแล้ว ก็เป็นการจำเป็นที่ท่านจะต้องรู้ไว้ มิฉะนั้น

จะต้องรับความลำบากเป็นอันมาก ข้อที่ข้าพเจ้าจะต้องการบอกให้ท่านทราบไว้นั้น ก็คือถ้าท่านจะมาในเมืองไทยแล้ว ท่านจะต้องกระทำเจ้าข้า (Choca) ขอให้ท่านเข้าใจเถิดว่าการทำเจ้าข้านั้น ก็คือเวลาที่เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินก็ดี หรือไปพบกับพระเจ้าแผ่นดินก็ดี พอแลเห็นพระเจ้าแผ่นดินแต่ไกล ท่านจะต้องลงคลาน ๔ เท้าโดยทันที และถึงจะไกลต่อไกลสักเท่าไร ท่านก็จะต้องกราบลงโดยเอาหน้าซบลงกับดิน และมือต้องประสานไว้เหนือศีรษะ เมื่อจะคลานต่อไปช้าๆ นาน ๆ ก็ต้องเอาหน้าซบกับดิน มือประสานชูขึ้นบนศีรษะเรื่อยไป ในเวลาที่พูดกับพระเจ้าแผ่นดินนั้นต้องพนมมือไว้ ข้อศอกต้องลงยันกับดิน และหน้าก็ต้องซบลงกับดินเหมือนกัน จึงจะกล่าววาจากราบทูลพระเจ้าแผ่นดินได้

กิริยาที่ต้องทำเช่นนี้เป็นสิ่งที่ขัดกับศาสนาของเรา และเป็นการเสียเกียรติยศต่อชาติของเรา พระเจ้าแผ่นดินของเราก็มิได้ทำแก่เราดังนี้ และพระเจ้าแผ่นดินของเรากับตัวเราเกียรติยศก็ต่างกันมากนัก ความประพฤติของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ แม้แต่เป็นสิ่งที่เล็กน้อย ก็ยังมีราคามากกว่าความประพฤติของพระเจ้าแผ่นดินสยามทั้งหมด และข้าพเจ้าจะกล่าวได้โดยไม่ปดเลยว่า ชาวบ้านนอกที่เลวทรามที่สุดของเรา ก็ยังมีที่อยู่ดีกว่า และอาหารการรับประทานก็ยังดีกว่าพวกเจ้านายและพระสงฆ์ในเมืองไทยหลายเท่า

ท่านคงจะนึกว่าการที่ต้องคลานและไหว้กราบเช่นนี้จะทำให้ข้าพเจ้าตกใจ ขอให้ท่านจงเชื่อใจเถิด ถ้าสิ่งใดที่จะทำให้เป็นประโยชน์แก่ตัวท่านแล้ว ข้าพเจ้าก็จะยอมทำทุกอย่าง แต่ที่จะต้องไหว้กราบพระเจ้าแผ่นดินนั้น มิใช่ข้าพเจ้าจะไหว้กราบด้วยน้ำใสใจจริงเมื่อไร และถ้าข้าพเจ้าจำเป็นจะต้องไหว้กราบแล้ว ข้าพเจ้าก็ทำเพื่อประโยชน์ของท่านเท่านั้น แต่ถึงจะอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็คงจะคิดหลีกเลี่ยงเสียก่อนจนกว่าจะได้รับคำสั่งของท่านต่อไป

พระเจ้ากรุงสยามก็ได้มีพระราชดำรัสถามถึงข้าพเจ้าแล้ว แต่เชอวาเลีย เดอโชมอง ราชทูตได้เห็นว่า ยังไม่สมควรที่ข้าพเจ้าจะเข้าไปเฝ้าโดยต้องหมอบต้องคลานเข้าไปเช่นนี้ ส่วนมองซิเออร์ เดอฟอแบง ซึ่งจะอยู่ในเมืองนี้เพื่อรับราชการของพระเจ้า

กรุงสยามต่อไปนั้น ก็หมอบคลานไหว้กราบเต็มที่ อันเป็นกิริยาซึ่งเพื่อนฝูงของเขาไม่เห็นชอบด้วยเลย เพราะเท่ากับทำให้เสียพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเสียเกียรติยศของชาติฝรั่งเศสด้วย แต่มองซิเออร์ เดอฟอแบง เป็นคนที่มีนิสัยจะเอาประโยชน์ของตัวเป็นใหญ่ ถึงการอื่น ๆ จะเสียหายอย่างใดก็ตาม และเขาก็แก้ตัวว่า เวลานี้เขาไม่ได้เป็นคนฝรั่งเศส แต่เป็นคนของพระเจ้ากรุงสยามแล้ว

ขอให้ท่านวางใจเสียเถิดว่า ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นถึงจะต้องหมอบต้องคลานหรือจะต้องทำการอย่างใดๆแล้ว ข้าพเจ้าก็คงจะปฏิบัติตามความประสงค์ของท่านทุกประการ บุคคลที่เคยมาค้าขายหรือทำธุระต่าง ๆ ในเมืองนี้มาแล้วนั้นเป็นคนที่อ่อนเกินไป และได้ยอมให้คนไทยจูงดุจตัวเป็นเด็กทารก เพราะฉะนั้น คนเหล่านี้จึงมิได้รับสิ่งที่พอใจตามความปรารถนาของตัว ข้าพเจ้าได้ขอให้ไทยจัดหาบ้านให้ข้าพเจ้าอยู่อีกบ้าน ๑ เพราะบ้านที่อยู่ในเวลานี้เล็กเกินไป และที่สำหรับเก็บสินค้าก็ไม่มีจนหลังเดียว ฝ่ายไทยก็จะยอมให้ที่ดินแก่บริษัทแห่ง ๑ และอนุญาตให้เราทำการก่อสร้างในที่นั้นได้ตามชอบใจ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า เราควรจะเอาที่ซึ่งมีบ้านเรือนอยู่เสร็จแล้วจะดีกว่า เพราะจะได้ทุ่นโสหุ้ยที่จะต้องก่อสร้างใหม่ได้กว่าครึ่ง ๑ แต่ถึงจะอย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าเข้าใจว่าไทยคงจะให้ข้าพเจ้าสร้างบ้านขึ้นให้จงได้ เพราะเป็นวิธีดำเนินทางราชการ (ปอลิติก) ของเมืองนี้ ข้าพเจ้าจะได้คิดจัดการอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ และจะได้คิดประหยัดทรัพย์ให้มากที่สุดที่จะประหยัดได้

ท่านผู้อำนวยการที่เมืองสุหรัตได้ไล่มองซิเออร์ คอมบาต์ ออกเสียแล้ว เพราะฉะนั้น ในเวลานี้ผู้ที่จะทำการให้แก่ท่านก็เหลือแต่มองซิเออร์ คอช คน ๑ มองซิเออร์ ราเกียเอม คน ๑ กับตัวข้าพเจ้าคน ๑ เท่านั้น มองซิเออร์ คอช นั้นได้ผู้หญิงชาวปอตุเกสเป็นภรรยา และได้แต่งงานกันในระหว่างเวลาที่ข้าพเจ้ามาอยู่ในเมืองนี้นั่นเอง มองซิเออร์ คอช ได้ไปพักอาศัยอยู่กับพ่อตา มองซิเออร์ ราเกียเอม นั้นเป็นคนหนุ่มมีสติปัญญาเฉียบแหลม และข้าพเจ้าเชื่อว่าต่อไปคงจะใช้การได้ดีมาก เพราะเป็นคนที่ทำการอะไรทำได้ทุกอย่าง ยังมีอยู่อีกคน ๑ ชื่อมองซิเออร์ ซาบั่นเตีย แต่ท่านผู้อำนวยการบริษัทที่เมืองสุหรัตได้ให้ออกจากหน้าที่เสียแล้ว เพราะฉะนั้น มองซิเออร์ ซาบั่นเตีย จะได้กลับไป

ประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับท่านราชทูต ความจริงในเรื่องต่าง ๆ นั้นเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าขอบอกให้ท่านทราบด้วยว่า ประโยชน์ให้แก่ท่านเป็นอันมาก

ท่านคงจะทราบจากมองซิเออร์ ชาบั้นเตีย ว่า เพราะคนนี้ไม่มีเจตนาที่จะทำบาปเลย และถ้ามองซิเออร์ ชาบั้นเตีย ได้อยู่ในเมืองนี้ก็จะทำ

ตัวอย่างผ้าต่าง ๆ ที่ท่านได้ส่งมานั้น ได้มีคนมาว่าขอซื้อโดยให้กำไร ๓๐ เปอร์เซ็นต์แล้ว แต่พอข้าพเจ้าจะจัดการขาย ผู้ซื้อก็กล่าวว่าผ้าสักหลาดดำไม่มีก็เลยเลิก ผ้าอื่น ๆ ก็ไม่ซื้อด้วย เพราะเขาบอกว่าพวกแขกชอบผ้าชนิดนี้นัก และบางทีก็เอาผ้าสักหลาดดำคลุมปะเสื้อของเขาด้วย สินค้าต่าง ๆ ที่เป็นของราคาถูก เป็นสินค้าที่จะได้กำไรมากกว่าอย่างอื่น แต่ของเหล่านั้นก็ต้องเป็นของที่ดีและงามเหมือนกัน ในส่วนกัลบั่งหาของมองซิเออร์ เดอวิตรีลาวีล นั้น ข้าพเจ้ายังไม่ได้จัดการอย่างไร เพราะมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ทำการขัดขวางมากนัก แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าเชื่อว่าเราพอจะทำการค้าขายโดยมีทุนประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส) ได้ ในข้อนี้ข้าพเจ้าจะได้ทำการตามหน้าที่ทุกอย่าง เพื่อจะได้ชักทุนของเราที่มีอยู่ในเมืองนี้กลับคืนมาให้ได้

ท่านคงจะทราบจากผู้อื่นแล้วว่า ในเมืองนี้จะหาอะไรสักอย่างเดียวก็ไม่ได้ จนที่สุดในพระคลังของหลวงก็ไม่มีอะไร ดังข้าพเจ้าได้ชี้แจงมาในตอนต้นนั้นแล้ว ผ้าอย่างเนื้อหยาบซึ่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดลที่อยู่ในพระคลังหลวงนั้น ผู้ที่นำมาขายคงจะได้กำไรอยู่ในราว ๒๕ หรือ ๓๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ผ้าเหล่านี้ไม่เป็นสินค้าที่สมควรจะส่งไปจำหน่ายในประเทศฝรั่งเศสได้ ส่วนของแปลก ๆ ในเมืองนี้ก็ไม่มีอะไรนัก จนที่สุดเมื่อเรือฝรั่งเศสมาถึงไทยก็หาของแปลก ๆ สำหรับแจกก็เกือบจะไม่พอ

สำหรับบีหน้านั้น ข้าพเจ้าจะได้เลือกหาแต่ของที่สมควรจะไปจำหน่ายในประเทศฝรั่งเศสได้ และข้าพเจ้าจะได้พยายามจำหน่ายสินค้าที่ยังตกค้างอยู่ให้หมดจงได้

ข้าพเจ้าขออนุญาตชี้แจงให้ท่านเข้าใจว่า ถ้าต่อไปท่านจะส่งคนให้มาอยู่ในเมืองนี้ และถ้าท่านมีความปรารถนาจะทำการค้าขายอย่างใหญ่โตแล้ว ท่านจะต้องเลือกส่ง

คนที่ได้เคยเห็นการงานในประเทศฝรั่งเศสมาแล้ว ทั้งต้องเป็นคนที่ฉลาดและมีความคิดความอ่านบ้าง เพราะของต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้มาเห็นในเมืองนี้แล้ว เป็นของตรงกันข้ามกับของที่สมควรกับประเทศฝรั่งเศส และของเหล่านี้ก็ไม่เป็นราคาอะไร และจะต้องการของชนิดไรก็แล้วแต่ผู้ซื้อจะต้องการ แต่ของเหล่านี้ก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่จะจำหน่ายได้โดยมีกำไรเท่าตัวทั้งนั้น คนในพื้นเมืองนี้ไม่โง่นักพอทำอะไรทำได้ เช่นท่านจะสั่งให้เขาทำเครื่องลายครามก็ดี หรือให้ทอผ้าก็ดี หรือจะสั่งให้ทำของต่าง ๆ อย่างแปลก ๆ ก็ดี เขาก็ทำได้ตามความต้องการของท่านได้อย่างดีทีเดียว จนที่สุดมีบางคนต้องการแสวงหาวิชาได้มาขอแบบจากข้าพเจ้า และได้รับรองว่าเมื่อเขาได้ทำขึ้นเสร็จแล้ว ถ้าข้าพเจ้าไม่ชอบใจจะไม่ซื้อก็ได้ ต่อไปข้าพเจ้าจะได้จัดการหาแบบส่งให้คนเหล่านี้ทำ ในเวลาที่ข้าพเจ้าว่างการงานขึ้นบ้าง แล้วข้าพเจ้าจะได้เอาขี้ผึ้งปั้นรูปต่าง ๆ ขึ้นให้เป็นตัวอย่างและคิดปั้นเป็นรูปหีบหรือชั้น ซึ่งแปลกกว่าที่มีอยู่แล้วสำหรับจะได้ตั้งประดับห้อง ในส่วนเครื่องลายครามและผ้าต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าก็จะได้ให้แบบและลวดลายให้แปลก ๆ เหมือนกัน

ท่านราชทูตได้มาเรียกเงินจากข้าพเจ้าเป็นเงิน ๓,๕๗๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส) กับ ๑๐ อัฐ (ฝรั่งเศส) ค่าโสหุ้ยใช้จ่ายในเรือซึ่งข้าพเจ้าจะขัดไม่ได้จำเป็นต้องให้ เพราะเหตุว่า ท่านราชทูตได้ให้เอาเงินรายของมาตามรูยีมามอบให้แก่เรา เงินรายนี้เป็นเงินค่ากัลบังหาอย่างงามซึ่งมาดำรูยีได้ฝากมองซิเออร์ เดอฟอแบง มาขาย และมองซิเออร์ เดอฟอแบง ได้ขายเป็นน้ำหนัก หนักออนซ์ ๑ ได้ขายเป็นเงิน ๑๘ แฟรง เพราะฉะนั้นกัลบังหาของเราจะต้องขายกว่า ๑๐ แฟรง จึงจะได้เงินคุ้มกับที่มองซิเออร์ เดอมาเธเดอวิตรีลาวีล เป็นหนี้อยู่ ซึ่งเป็นเงินถึงหมื่นปอนด์ แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าหวังใจว่าคงจะจัดการให้สำเร็จให้จงได้ กัลบังหานี้ถ้าเป็นกัลบังหาก้อนที่งาม ๆ เป็นราคา ๓ หนักเงินคิดเป็นเงินประมาณออนซ์ละ ๑๐ ปอนด์ ๑๐ อัฐ (ฝรั่งเศส)

การที่ท่านไม่ได้มีจดหมายมาถึง มองซิเออร์ คอนซตันซ์ นั้น ได้กระทำให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ขัดเคืองมาก แต่ข้อที่ทำให้มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ขัดเคืองมาก

ที่สุดนั้น ก็คือที่ท่านหาได้ส่งของมาฝากเขาไม่ เพราะมองซิเออร์ คอนซตันซ์ นี้เป็นคนมักได้และหาประโยชน์ส่วนตัวมาก เขาได้เอาจดหมายเขียนเป็นภาษาอังกฤษมาให้ข้าพเจ้าดูฉบับ ๑ และได้แปลใจความให้ข้าพเจ้าฟังด้วย จดหมายฉบับนี้เป็นจดหมายของท่านผู้อำนวยการบริษัทอังกฤษ ยกย่องชมเชย มองซิเออร์ คอนซตันซ์ อย่างสูงที่สุด และได้ส่งของต่าง ๆ อย่างดีฝากมาให้ด้วยเป็นอันมาก ทั้งมีความประสงค์อยากจะเอามองซิเออร์ คอนซตันซ์ ไว้เป็นพวกของตัวด้วย ตามความในจดหมายฉบับนี้ ต้องเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่ยอกันทั้งสิ้น เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า พวกอังกฤษคงจะคิดให้ร้ายแก่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ โดยเหตุที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้เอาหัวหน้าของห้างอังกฤษผู้ ๑ ไปใส่ขื่อ อันเป็นสิ่งที่ร้ายกาจยิ่งกว่าปลอกคอเหล็ก ซึ่งใช้สำหรับนักโทษกันในประเทศฝรั่งเศสเสียอีก ข้าพเจ้าเชื่อว่าพวกอังกฤษที่มาอยู่ในเมืองนี้ก็มาสำหรับจัดการในเรื่องนี้เท่านั้น เพราะข้าพเจ้าได้เห็นเขาประชุมอยู่ด้วยกันเสมอ และพวกอังกฤษก็มิได้สมาคมกับผู้ใดเลย ทั้งที่กรุงศรีอยุธยาก็ไม่สมาคมกับใคร และที่บริษัทฝรั่งเศสก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกันด้วยเลย

เขียนบนเรือลัวโซทอดสมออยู่ที่ท่าจอดเรือเมืองไทย

วันที่ ๒๑ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ด้วยข้าพเจ้าได้วุ่นในเรื่องต่าง ๆ อันได้เกิดขึ้นในเมืองนี้ เพราะมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้พยายามทุกอย่างที่จะทำให้การทั้งหลายเสีย และไม่ยอมทำความตกลงกับท่านราชทูตเลย จนหมดเวลาจะเบี่ยงบ่ายอย่างอื่นไม่ได้แล้ว จึงได้รีบเร่งจัดการเหล่านั้นต่อไป

ส่วนตัวข้าพเจ้ากับมองซิเออร์ วาเชต์ และมองซิเออร์ เดอลาบรอซนั้น ได้ถูกเคราะห์ร้ายมาก ด้วยเข้าใจว่าจะต้องตายเสียแน่แล้ว โดยเหตุที่ไปลอยอยู่กลางทะเลถึง ๕ วัน อาหารหรือน้ำจะรับประทานก็ไม่มี เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพระเจ้ากรุงสยามได้

พระราชทานเรือสำหรับไปส่งเราที่เรือฝรั่งเศส แต่เรือที่พระราชทานมานั้นเป็นเรือเล็ก และคนเรือก็เป็นคนเลวทรามไม่มีความรู้อะไร ใบเรือก็ไม่มีจนที่สุดสมอก็ไม่มี และคนเรือที่เรียกว่ากะลาสีนั้นทำอะไรไม่ได้สักอย่างเดียว ถ้าเอาพวกกะลาสีเหล่านี้ถ่วงน้ำเสียจะดีกว่า ข้าพเจ้าขอบอกกล่าวให้ท่านทราบว่า ในโลกนี้จะหาเมืองใดที่จะมีคนโกงเหมือนในเมืองนี้เป็นหาไม่ได้ และใครจะเป็นยอดยิ่งกว่าเจ้าแผ่นดินเมืองนี้เป็นไม่มี ข้าพเจ้าไม่เชื่อเลยว่า พระเจ้ากรุงสยามจะมีพระทัยรักใคร่ชาติฝรั่งเศสจริงอย่างว่า แต่ต้องทำเป็นรักไปอย่างนั้นเอง เพราะทรงเกรงพวกฮอลันดามาก จนที่สุดมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ก็คิดจะทำการต่าง ๆ โดยไม่ให้ข้าพเจ้ารู้ตัว ดังข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้ท่านราชทูตทราบไว้แล้ว ข้าพเจ้าก็ได้รู้ตัวมานานแล้วว่า มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จะคิดทำกับข้าพเจ้าอย่างไร คือคิดจะไม่พูดกับข้าพเจ้าในเรื่องการงานทั้งปวงเลย แต่จะพูดกับท่านราชทูตแต่ผู้เดียวเท่านั้น หรืออีกนัย ๑ ถ้าข้าพเจ้าไม่อยู่เมื่อใด มองซิเออร์ คอนซตันซ์ จึงจะพูดการงานกับท่านราชทูต ตามที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้อุบายถ่ายเทต่าง ๆ นั้นก็ได้สมประสงค์ทุกประการ ดังท่านจะเห็นได้ตามข้อความในหนังสือสัญญาที่เขาได้ทำกันไว้กับท่านราชทูต เพราะเวลาที่ทำหนังสือสัญญากันนี้ เป็นเวลาที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เข้าใจว่าข้าพเจ้าไปสูญอยู่กลางทะเลแล้ว แต่ในเวลาที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ทำสัญญากับข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้จัดการให้บริษัทได้เปรียบมากกว่าที่ราชทูตได้ทำไว้หลายเท่า ส่วนสัญญาเรื่องพริกไทยและสินค้าอย่างอื่นนั้น ข้าพเจ้าก็ได้จัดการให้แรติไฟเสร็จแล้ว และสัญญาฉบับนี้ก็ได้ทำกันอย่างบริสุทธิ์ ถ้าข้าพเจ้าได้อยู่ที่กรุงศรีอยุธยา หรือบรรดาหนังสือต่าง ๆ ของข้าพเจ้าได้อยู่ในมือข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้ส่งสำเนาหนังสือสัญญาฉบับนี้มาให้ท่านดู และสัญญาฉบับนี้ก็ได้เขียนด้วยฝีมือของเลขานุการ ถ้าจะย่อใจความของหนังสือสัญญาฉบับนี้แล้วก็คือ ถ้าท่านจะต้องการมาตั้งอยู่ในเมืองนี้ ถึงไทยจะคิดการอย่างไรก็คงเสียเปรียบท่าน และท่านคงจะเป็นนายอยู่ทุกเมื่อ หัวหน้าของบริษัทฮอลันดาจะได้ออกจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อไปเมืองบาตาเวียภายในสองสามวันนี้

เพราะเขาจะไปรายงานให้ที่ปรึกษาราชการเมืองบาตาเวียทราบถึงเหตุการณ์ทั้งปวงอันได้เกิดขึ้นในเมืองนี้ และข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่าพวกฮอลันดาคงจะพยายามทำการทุกอย่างสำหรับป้องกันมิให้การต่าง ๆ ของเราได้สำเร็จไปได้ แต่ในเรื่องเมืองสงขลานั้น ก็ได้ปิดความอย่างเงียบไม่ให้แพร่หลายออกไปได้เลย แต่ถึงดังนั้นพวกฮอลันดาก็ทราบเรื่องแล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าพวกฮอลันดาได้จัดการป้องกันไม่ให้เรื่องของเราสำเร็จได้แล้ว พวกฮอลันดาก็คงจะเป็นนายหรือเจ้าของสินค้าในแถบเหล่านี้ทั้งสิ้น และในโลกนี้ก็จะไม่มีใครค้าขายพริกไทยและสินค้าต่าง ๆ อันมาจากเมืองญี่ปุ่น เมืองตังเกี๋ย เมืองจีน และเมืองอื่น ๆ อันอยู่ในแถบเหล่านี้ ถ้าเป็นเช่นนี้จริง พวกฮอลันดาก็จะมีทรัพย์มั่งมีและเป็นผู้มีอำนาจยิ่งกว่าที่มีอยู่ในเวลานี้อีกหลายเท่า ตั้งแต่พวกฮอลันดาได้มาเป็นเจ้าของเกาะบันตำ ก็ได้ทำให้เครื่องเทศต่าง ๆ ในอินเดียขึ้นราคาแพงขึ้นมากแล้ว

ข้าพเจ้าขอส่งใบเบิกเงินจากท่าน เป็นเงินแสนกับร้อยปอนด์ (ฝรั่งเศส) ซึ่งมองซิเออร์ เดอฟอแบง จะได้ชำระทางนี้ กับข้าพเจ้าได้ส่งบัญชีรายจ่ายซึ่งท่านราชทูตได้สั่งให้ข้าพเจ้าจ่ายเงินสำหรับโสหุ้ยค่าใช้จ่ายของเรือลัวโซด้วย ในส่วนการงานต่าง ๆ ของท่านนั้น ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ข้าพเจ้าจะได้ทำการตามหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทุกอย่าง

ท่านราชทูตได้สั่งให้ออกเรือแล้ว เป็นอันหมดเวลาที่ข้าพเจ้าจะเขียนรายงานต่อไปได้ นอกจากจะกล่าวอีกคำเดียว เพื่อแสดงความนับถือของข้าพเจ้าต่อท่านเท่านั้น

(เซ็น) *เวเรต์*

ข้าพเจ้าขอส่งบัญชีไม้ฝาง กับเครื่องลายครามมายังท่าน ๑ ฉบับ จะหาของอื่น ๆ ในเมืองไทยที่ดีกว่านี้ไม่ได้.

(สำเนาจดหมายมองซิเออร์ เวเรต์)

กรุงศรีอยุธยา

วันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ท่านคงจะได้ทราบจากจดหมายที่ข้าพเจ้าได้เขียนไปถึงบริษัทว่าการงานในเมืองนี้เป็นอย่างไร ข้าพเจ้าขอบอกให้ท่านทราบว่า ข้อความตามที่ข้าพเจ้าได้เขียนไปนั้นเป็นความจริงทั้งสิ้น และได้เล่าความทั้งสองฝ่ายพอให้วินิจฉัยได้ แต่ถึงดังนั้นข้าพเจ้าก็เชื่อใจว่า ในเมืองนี้ยังมีหนทางที่จะทำการค้าขายได้เป็นอันมาก เพราะถ้าพวกอังกฤษและพวกฮอลันดาไม่ได้เห็นกำไรงามแล้ว ไหนเลยพวกนี้จะเพียรมาในเมืองเหล่านี้เล่า และพวกอังกฤษกับพวกฮอลันดาได้เคยมายังเมืองนี้ทุก ๆ ปีมิได้เว้นเลย และเมื่อมาคราว ๑ ก็ได้บรรทุกสินค้ามาด้วยเป็นอันมากทุกคราว ท่านราชทูตจะออกเรืออยู่แล้ว และการงานของข้าพเจ้าก็ยังทำไม่เสร็จ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าต้องขอโทษท่าน การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะมองซิเออร์ คอนซตันซ์ แกล้งเพื่อให้การงานยุ่งหมด.

(เซ็น) *เวเรต์*

(สำเนาจดหมายมองซิเออร์ เวเรต์)

กรุงศรีอยุธยา

วันที่ ๑๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

ด้วยตามที่ท่านได้กรุณาอนุญาตให้ข้าพเจ้ามีจดหมายมายังท่าน เพื่อรายงานให้ท่านทราบถึงการงานในเมืองนี้นั้น ถ้าท่านเห็นว่ายังจะไม่สมควรที่จะทำการค้าขายติดต่อกับเมืองจีนเมืองญี่ปุ่นและเมืองอื่น ๆ ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวในรายงานของข้าพเจ้าถึงบริษัทนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็จะต้องบอกให้ท่านทราบว่า เฉพาะเมืองนี้ไม่มีอะไรค้าขาย

เลย ทั้งคนไทยก็เป็นคนที่ไม่ซื่อตรงด้วย ความจริงการที่จะคิดออกมาค้าขายในเมืองเหล่านี้ เป็นความคิดอันใหญ่โต แต่ข้าพเจ้าก็เชื่อว่า ถ้าได้มาค้าขายจริงก็จะเป็นประโยชน์แก่บริษัทเป็นอันมาก และข้าพเจ้าเข้าใจว่าการค้าขายทางฝั่งคอรอมันเดลและทางเมืองสุหรัตคงจะสู้การค้าขายในแถบเหล่านี้ไม่ได้เป็นแน่ อีกประการ ๑ ข้อความที่ข้าพเจ้าได้กล่าวในรายงานนั้น เป็นความที่ข้าพเจ้าได้สืบถามไม่เฉพาะแต่คน ๆ เดียว แต่ได้สืบถามคนตั้ง ๒๐ คน และพยานที่จะทำให้เห็นปรากฏว่า การค้าขายในเมืองเหล่านี้มีประโยชน์ดีนั้น ก็อยู่ในข้อที่พวกอังกฤษและฮอลันดาได้ส่งเรือมาบีละหลาย ๆ ลำ ลำ ๑ ได้บรรทุกสินค้ามาเป็นอันมาก อีกประการ ๑ ในส่วนเฉพาะเรานั้น เราก็จะได้ซื้อขายพริกไทยซึ่งมีจำนวนมาก และข้าพเจ้าจะอวดต่อไปได้ว่า นอกจากสินค้าพริกไทยแล้ว บางทีเราจะค้ากานพลูอีกอย่าง ๑ ก็ได้ และถ้าเรามีที่สำหรับปลูกกานพลูเช่นที่เมืองบาตาเวียแล้ว สินค้ากานพลูก็จะเกิดขึ้นอีกอย่าง ๑ ได้มีคน ๆ ๑ เอาต้นกานพลูมาขายให้ข้าพเจ้าปลูก แต่ข้าพเจ้าไม่ได้รับซื้อไว้ เพราะเกรงว่าจะเป็นโสหุ้ยอันไม่จำเป็นเพราะไม่มีที่ดินที่จะปลูกได้ แต่คนที่เอากานพลูมาขายนั้นก็ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า ถ้าข้าพเจ้าได้ซื้อต้นกานพลูไว้แล้ว ก็เท่ากับไม่ต้องลงทุนอะไร เพราะเหตุว่า พอต้นกานพลูได้ออกดอกแล้วก็จะจำหน่ายคุ้มทุนได้โดยทันที แต่ถึงข้าพเจ้าจะไม่ได้รับซื้อต้นกานพลูไว้ก็ไม่เป็นการเสียหายอะไร เพราะเมื่อจะต้องการทำกานพลูเมื่อใด ข้าพเจ้าก็จะได้ไปเที่ยวซื้อหาโดยเฉพาะ และคงจะจัดการให้สำเร็จจนได้

ในข้อต่าง ๆ เหล่านี้ ท่านจะต้องตกลงใจเสียให้เด็ดขาด เพราะถ้าจะต้องเลิกถอนการเหล่านี้แล้ว ก็จะเป็นการเสียหายต่อชาติของเราเป็นอันมาก ส่วนตัวข้าพเจ้านั้น ซึ่งเป็นผู้ที่ได้เห็นการต่าง ๆ ด้วยตาของตัวเอง ทั้งได้มาอยู่ในพื้นที่นี้แล้วด้วยนั้น ท่านจะต้องการให้ข้าพเจ้าออกความเห็นหรือไม่ เมื่อท่านต้องการแล้วข้าพเจ้าจะต้องออกความเห็น ว่าควรจะรีบจัดการทำการค้าขายทุก ๆ อย่างทีเดียว ในเวลาที่ข้าพเจ้ายังกำลังจัดการของบริษัทอยู่และเป็นเวลาที่จวนได้จวนเสียอยู่นั้น บาทหลวงเดอชัวซีก็ได้พูดเป็นทีเยาะเย้ยกับข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเป็นคนที่กล้าที่สุดในโลกนี้ และ

กล้ายิ่งกว่ามองซิเออร์ เดอตูเรน เสียอีก แต่ความจริงในเรื่องนี้ ถ้าจะพูดกันตรงๆแล้ว เมื่อเห็นจะได้ประโยชน์ทางใดก็ต้องชุกศีรษะไปหาประโยชน์อันนั้นให้จงได้ และในเรื่องนี้มิใช่ไม่มีตัวอย่างเมื่อไรเล่า จริงอยู่ที่จะทำการต่าง ๆ เหล่านี้จะทำโดยมักง่ายไม่ได้ แต่ต้องระวังให้รอบตัว และเราก็เห็นเพื่อนบ้านของเราทำการค้าขายทุก ๆ วัน จนได้ทรัพย์นับตั้งล้าน ๆ ขึ้นไป แต่ส่วนเราซึ่งต้องนับว่าเป็นคนที่ฉลาดทำการได้ดีกว่าพวกนั้น ก็มิได้หาโอกาสที่จะทำอย่างเขาบ้างเลย การที่เป็นเช่นนี้ข้าพเจ้าก็พอเข้าใจได้ว่าจะเป็นเพราะเหตุใด ก็คือพวกเราเห็นเสียว่า การที่จะส่งเรือส่งคนออกมาทำการค้าขายนั้น เท่ากับเดินอยู่ปากเหวอันลึกฉะนั้น จริงอยู่เมื่อทำการไปแล้วก็อาจจะเกิดเคราะห์ร้ายขึ้นได้ แต่ถ้าได้ทำการโดยระวังอย่างที่ข้าพเจ้าได้เห็นเขาทำกันบนเรือรบ (ฝรั่งเศส) แล้ว ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าเกือบจะมีเหตุร้ายไม่ได้เลยทีเดียว

เมื่อได้มาถึงเมืองไทยแล้วข้าพเจ้าได้พบกับมองซิเออร์ เดอเบนวีล แต่ในระหว่างที่เดินทางอยู่นั้นหาได้พบปะกันไม่ เพราะมองซิเออร์ เดอเบนวีล กับข้าพเจ้าอยู่เรือคนละลำ มองซิเออร์ เดอเบนวีล คิดจะอยู่ในเมืองนี้ต่อไป เพราะฉะนั้น จึงเป็นเหตุทำให้ข้าพเจ้าเสียใจนักที่ข้าพเจ้าไม่ได้อยู่ในเมืองนี้เหมือนมองซิเออร์ เดอเบนวีล บ้าง.

(เซ็น) *เวเรต์*

สำเนาจดหมายมองซิเออร์ คอนซตันซ์

ถึงมาควิศเดอเซเนเล

ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

จดหมายออกพระฤทธิกำจรภักดีศรีสุเรนทรเสนา (Rit thi cam hong pasdi sri sourenta sena) มายังท่านมาควิศเดอเซเนเล เสนาบดีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงอำนาจอันใหญ่ยิ่งอันมนุษย์จะหาสิ่งที่จะเปรียบมิได้

ด้วยราชทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มาถึงพระราชธานีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ณ วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก จึงได้ทราบถึงพระเดชานุภาพและพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และได้ทราบถึงสติปัญญาอันเฉียบแหลมของท่านเสนาบดีผู้ที่ได้จัดการในเรื่องนี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงพระเดชานุภาพอันใหญ่ยิ่งนายของข้าพเจ้า ได้ทรงทราบถึงการที่ราชทูตฝรั่งเศสได้มาถึงนั้น ก็ได้ทรงพระโสมนัสยินดียิ่งนัก และพวกข้าพเจ้า ทั้งเจ้านายและข้าราชการก็มีความปีติยินดี อันเหลือวิสัยที่จะอธิบายได้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ทรงยินดีนักที่ได้เป็นพระราชไมตรี กับสมเด็จ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงได้ทรง จัดราชทูตเป็นพิเศษ เพื่อเชิญพระราชสาสน์ และ เครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเพื่อจะกราบทูลถวายพระพรขอให้พระองค์ได้ทรงพระเจริญทุกประการ

ถ้าแม้ว่าพระเป็นเจ้าได้โปรดนำเรือซึ่งจะพาราชทูตไปให้ได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสโดยสวัสดิภาพแล้ว ก็ขอท่านเสนาบดีได้โปรดอนเคราะห์ช่วยเหลือให้ราชทูตสยามและข้าราชการที่ไปกับราชทูตนั้น ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และขอได้โปรดจัดการให้การทั้งปวงได้ดำเนินอย่างสะดวก ให้สมพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองด้วย

อนึ่ง ข้าพเจ้าหวังใจว่า ราชทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าคงจะได้กลับมาเยือนเมืองไทยโดยเร็ว และท่านคงจะไม่ปล่อยโอกาสอันเป็นเวลาเหมาะสำหรับจะเดินเรือให้สะดวก เพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ทรงคอยฟังข่าวทุกข์สุขของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอยู่เสมอ

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้เป็นธุระอยู่เสมอ ที่จะคอยช่วยเหลือ อุดหนุน บริษัทฝรั่งเศสทุกอย่างตามกำลังที่ข้าพเจ้าจะทำได้ และต่อไปข้าพเจ้าจะได้ช่วยเหลือทุกอย่างให้บริษัทได้ทำการค้าขายให้มีกำไรมาก ๆ และข้าพเจ้าขอให้ท่านเสนาบดีเชื่อในถ้อยคำของข้าพเจ้าเถิดว่า ถ้าบริษัทจะคอยหาโอกาสที่จะทำการค้าขายในประเทศสยามแล้ว บริษัทคงจะมีกำไรมากกว่าแห่งอื่น ๆ ในทวีปอินเดียทั้งหมด เพราะประเทศสยามเป็นที่ชุมนุมของพวกพ่อค้า ซึ่งมาจากเมืองจีนเมืองญี่ปุ่นและเมืองอื่นๆ และพ่อค้าก็มาจากเมืองเหล่านี้นับเป็น

จำนวนมากอย่างที่สุด อีกประการ๑ พ่อค้าเหล่านี้ก็พาสินค้าต่างๆมาจำหน่ายเป็นจำนวนพอกับที่เขาคาดว่าจะจำหน่ายได้ แต่นอกจากสินค้าที่เขาพามาตามจำนวนที่เขาเชื่อใจว่าเขาจะจำหน่ายได้เป็นแน่นั้น ถ้าจะมีคนต้องการสินค้าให้มากกว่าจำนวนนี้สักเท่าไร พวกพ่อค้าก็ยินดีที่จะนำมาจำหน่ายที่ประเทศสยามเหมือนกัน นอกจากสินค้าแล้วก็ยังมีบ่อแร่ต่าง ๆ และเครื่องยาต่าง ๆ อันจะหาในเมืองอื่นในทวีปอินเดียให้มากกว่า ประเทศสยามไม่ได้ แต่เป็นการน่าเสียใจที่มีคนไปเที่ยวหาเครื่องยาน้อยที่สุด และถึงแม้ว่าเวลานี้จะมีคนไปเที่ยวหาเครื่องยาและทำยามากกว่าแต่ก่อนก็จริงอยู่ แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ไม่มีที่จะจำหน่ายเครื่องยาเหล่านี้ พวกที่หาเครื่องยาและทำยาจึงเห็นว่าเป็นการที่เหนื่อยเสียแรงเปล่า ๆ เพราะฉะนั้น ถ้าจะมีคนรับซื้อเครื่องยาเหล่านี้แล้ว พวกนี้ก็คงจะพยายามหาเครื่องยาและทำยามากขึ้นเป็นแน่ ท่านเสนาบดีย่อมทราบอยู่เต็มใจ.เล้วว่า การซื้อการขายต้องเป็นเช่นนี้อยู่เอง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านเสนาบดีได้โปรดจัดการในเรื่องนี้ด้วย และถ้าได้จัดการสำเร็จแล้วก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าบริษัทคงจะมีกำไรเป็นอันมาก ซึ่งจะเป็นการกระทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของท่าน ได้มีพระเกียรติยศและประโยชน์ขึ้นเป็นอันมาก

การทั้งปวงจะดีร้ายประการใด ข้าพเจ้าขอมอบธุระไว้แก่พระเป็นเจ้า และมอบไว้ในความปรีชาสามารถของท่านเสนาบดีต่อไป

จดหมายฉบับนี้ได้เขียนเมื่อ ณ วันพุธ เดือน ๑ แรม ๙ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ศักราช ๒๒๒๙

สำเนาจดหมายพระยาพระคลัง ถึงมาควิศเดอเซเนเล
ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

จดหมาย ออก พระศิริรัตน อำมาตยานุชิตพิพิธรัตนราชโกษาธิบดี (Sriatraat Ammoatayaanout chit pipit taratinarat cousaathibodi) มายังท่านมาควิศเดอเซเนเล เสนาบดีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

ด้วยท่านเสนาบดีได้มีหนังสือ และฝากของต่าง ๆ มาให้ข้าพเจ้า เพื่อเป็นพยานแสดงไมตรีนั้น ข้าพเจ้าได้รับหนังสือและของด้วยความยินดีไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้นำความ

กราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ให้ทรงทราบถึงการที่สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระกรุณาแก่ขุนพิไชยและขุนพิชิตไมตรี สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้ทรงทราบ ก็ทรงพระโสมนัสยินดีเป็นอันมาก เพราะทรงเห็นว่าที่สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงพระกรุณาแก่ข้าราชการไทยเช่นนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงพอพระทัยในพระราชไมตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ในข้อที่ท่านเสนาบดีบอกมายังข้าพเจ้าว่า ราชทูตซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้แต่งไปเจริญทางพระราชไมตรีกับสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อปี (พ.ศ. ๒๒๒๕) ได้ถูกอับปางตายในทะเลเสียแล้วนั้น ข้อนี้ข้าพเจ้าก็ได้นำความกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าแล้วเหมือนกัน เมื่อได้ทรงทราบข่าวอันนี้ก็ได้เสียพระทัยยิ่งนัก เพราะได้มีพระราชประสงค์จะให้คนทั่วโลกทราบว่า การที่ได้ทรงแต่งราชทูตให้ไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ก็เพราะทรงพอพระทัยในพระราชไมตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยิ่งนัก

ในข้อที่ท่านเสนาบดีได้บอกมาว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพอพระทัยในพระราชไมตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม จึงทรงแต่งให้เชอวาเลีย เดอโชมอง เป็นราชทูตมาแทนพระองค์ เพื่อจะได้มาจัดการให้พระราชไมตรีนี้ได้คงสืบเนื่องตลอดไปโดยยืดยาวนั้น ข้าพเจ้าจะขอตอบให้ท่านเสนาบดีทราบว่า เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้มาถึงพระราชธานีนี้ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก แล้ว ซึ่งเป็นการกระทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงปีติยินดียิ่งนัก จนข้าพเจ้าไม่มีคำใดที่จะแสดงให้เห็น ความที่ทรงยินดีนั้นได้ ในข้อที่ท่านเสนาบดีได้กรุณากราบทูล ชมเชยข้าพเจ้าต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ขอให้ท่านเสนาบดีเชื่อเถิดว่า ข้าพเจ้ามีความยินดีในไมตรีของท่านเสนาบดียิ่งนัก และที่ท่านเสนาบดีขอร้องให้ข้าพเจ้าช่วยในการของศาสนาคริสเตียน และขอให้ข้าพเจ้าช่วยในเรื่องการค้าขายนั้น ข้าพเจ้าขอบอกให้ท่านเสนาบดีทราบว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้พระราชทานสิทธิต่างๆ ให้แก่เชอวาเลีย เดอโชมอง สำหรับของศาสนาและการค้าขายเป็นอันมากแล้ว ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่า เชอวาเลีย เดอโชมอง คงจะนำความไปเล่าให้ท่านเสนาบดีฟังเป็นแน่

บัดนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้โปรดให้จัดราชทูต อุปทูต คือ ให้พระนาสุนต (Pra Nasount) เป็นราชทูต ให้หลวงกัลยานราชไมตรี (Lung Calaya Naraatchamatin) เป็นอุปทูต ให้ขุนศรีรักษาราชกิจ (Counstrirasaaraakiaa) เป็นตรีทูต ออกไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อไปถวายพระพรขอให้ทรงมีความสุขและทรงพระเจริญทุกประการ และเพื่อจะให้ชนทั่วโลกได้ทราบว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพอพระราชหฤทัยในพระราชไมตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยิ่งนัก แต่เพราะเหตุว่าราชทูต อุปทูต ตรีทูต เหล่านี้เป็นคนชาวต่างประเทศ ไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมของทวีปยุโรป เพราะฉะนั้น เมื่อราชทูต อุปทูต ตรีทูต ได้มาถึงทวีปยุโรปเวลาไร ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดจัดการทุกอย่างให้ราชทูต อุปทูต ตรีทูต ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้เป็นการสมพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองทุกประการ

ข้าพเจ้าขอมอบธุระให้แก่พระเป็นเจ้า และหวังในความปรีชาสามารถของท่านเสนาบดี ที่จะให้ข้าพเจ้าทราบว่าจะควรจัดการอย่างไรดี พระราชไมตรีในระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของเราทั้งสองพระองค์ จึงจะเป็นการมั่นคงถาวรชั่วกาลนาน และจะทำประการใดดีไมตรีในระหว่างเราทั้งสองจึงจะได้เพิ่มพูนถาวรชั่วกัลปาวสานได้

จดหมายฉบับนี้เขียนเมื่อ ณ วันพุธ เดือนอ้าย แรม ๙ ค่ำ ปีฉลู สัปตศก ศักราช ๒๒๒๙

ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)
จดหมายจากกรุงศรีอยุธยาถึง
มองเซนเยอร์คอลแบต์
มองซิเออร์ ฟอลคอน

จดหมาย ออกญาศรีธรรมราชเดโชชาติ อำมาตยานุชิตพิพิธรัตน ราชโกษาธิบดี พิริยพาหุ ออกญาพระคลัง (Ookya Sri tharrama Raatcha Decha chatdi Ammatra ya nou tchitrapipitra ta na Raatcha cousa tihodi piripo) เขียนด้วยความเสน่หารักใคร่มายังมองซิเออร์ ยังบับติศต์ คอลแบต์ เสนาบดีของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ผู้ทรงพระเดชานุภาพอันใหญ่ยิ่ง ณ กรุงปารีส

ด้วยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงพระเดชานุภาพและทรงทศพิธราชธรรม และสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงทศพิธราชธรรม และมีพระเดชานุภาพอันใหญ่ยิ่ง มีพระราชประสงค์ทั้งสองพระองค์ จะเป็นพระราชไมตรีอันสืบเนื่องติดต่อกันชั่วกาลนานนั้น เพราะเหตุฉะนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงทศพิธราชธรรมและทรงมีพระเดชานุภาพ จึงได้ทรงแต่งราชทูตให้ออกไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส คือ ให้พระพิทักษ์ราชไมตรี (Pra Pitat raatchmaitri) เป็นราชทูต ให้หลวงศรีวิสารสุนทร (Louang Srivisara sountroa) เป็นอุปทูต ให้ขุนนครวิไชย (Quoun Nacora vitchai) เป็นตรีทูต และให้บาทหลวงเกมไปพร้อมกับราชทูต เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความรักและความพอพระทัยซึ่งทรงมีต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพราะมีพระราชประสงค์จะให้ทรงพระเจริญยิ่งขึ้นทุก ๆ วัน ทั้งจะให้พระราชไมตรีอันได้มีติดต่อในระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ทวีขึ้นทุก ๆ วันด้วย

เมื่อดอมฟรังซิซโก สังฆราชเดลีโอโปลิศได้เชิญศุภอักษรของสันตปาปา และเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อปีระกา ตรีศกนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้โปรดให้จัดการรับรองท่านสังฆราชเดลีโอโปลิศอย่างใหญ่โตงดงาม สมพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกประการ ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบข่าวว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระเจริญอยู่ ก็ทรงพระโสมนัสยินดีอันจะหาสิ่งใดมาเปรียบไม่ได้เลย

อีกประการ ๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้ทรงทราบมาเมื่อเร็วๆ นี้เองว่า มกุฎราชกุมารได้ทรงแต่งงานมีหม่อมห้ามแล้ว ภายหลังได้ประสูติพระโอรสนั้น จึงทรงพระโสมนัสยินดีเพิ่มพูนขึ้นอีก เพราะทรงเห็นว่า การที่พระโอรสของมกุฎราช-กุมารได้ประสูติเช่นนี้ ก็เป็นอันดีสำหรับจะได้สืบพระราชวงศ์ต่อไป จึงได้ทรงอ้อนวอนขอให้พระเป็นเจ้าได้โปรดพิทักษ์รักษาราชกุมารองค์นี้ให้ได้มีพระชนม์ยืนยาวและให้ทรงพระเจริญเพื่อวัน ๑ จะได้ทรงครองราชสมบัติสืบราชตระกลต่อไป และทรงหวังพระราชหฤทัยว่า ราชตระกูลของพระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ยิ่งเช่นนี้จะไม่มีเวลาดับสูญเลย

เมื่อได้ทรงแต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่าราชทูต อุปทูต และตรีทูตเหล่านี้ คงจะได้กลับมาถึงกรุงศรีอยุธยา

ในปีจอ จัตวาศก และเมื่อราชทูตได้ไปเจริญทางพระราชไมตรีเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจะได้นำความกราบบังคมทูลให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เพื่อจะได้ทรงพระโสมนัสยินดีเพิ่มขึ้นอีก ครั้นถึงเวลาที่ควรจะได้ข่าวเรื่องราชทูตนี้ก็ได้ทราบข่าวมาว่า เรือซึ่งได้พาราชทูตไปนั้น ยังหาได้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสไม่ ซึ่งเป็นการกระทำให้เรามีความเสียใจเป็นอันมาก ข้าพเจ้าจึงได้ไปกราบถวายบังคมแทบฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า เพื่อกราบบังคมทูลข่าวอันนี้ให้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ มีพระราชดำรัสแก่ข้าพเจ้าว่าดังนี้

"พระราชไมตรีอันได้มีติดต่อในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและประเทศสยามนั้น เป็นพระราชไมตรีที่มั่นคงและจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เพราะฉะนั้น ให้จัดข้าราชการออกไปสืบข่าวถึงเรื่องราชทูตให้แน่"

เมื่อข้าพเจ้าได้รับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ เช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้จัดให้ขุนพิไชยวาทิต ขุนพิชิตไมตรี และบาทหลวงวาเชต์ กับบาทหลวงปาศโกต์ พร้อมกันออกไปสืบข่าวทูต และข้าพเจ้าได้ฝากของต่าง ๆ มายังท่านดังมีแจ้งอยู่ในบัญชีนั้นแล้ว เพื่อเป็นพยานแห่งความรักใคร่และนับถือของข้าพเจ้า และเพื่อเป็นทางให้ท่านและตัวข้าพเจ้าได้เป็นไมตรีกันอันสนิทสนมมั่นคง ดุจตัวอย่างที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของเราทั้งสองพระองค์ได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว

ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดบอกให้ข้าพเจ้าทราบว่า ราชทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าได้ไปเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อได้ทราบข่าวแน่มาประการใด จะได้คิดอ่านตรึกตรองว่าจะควรทำอย่างไรต่อไปเพื่อจะให้พระราชไมตรีในระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินของเรา ทั้งสองได้สนิทสนมเพิ่มพูน มิได้มีเวลาขาดได้เลย ข้าพเจ้าขอมอบธุระในความปรีชาสามารถของท่านที่จะบอกให้ข้าพเจ้าทราบว่า จะควรจัดการอย่างไรสำหรับให้พระราชไมตรีนี้ได้เป็นการมั่นคงถาวรต่อไปได้

จดหมายฉบับนี้เขียนเมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุน ศักราช ๑๐๔๕

โดยคำสั่ง

(เซ็น) *ฟอลคอน*

วันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม

ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

จดหมายบันทึกซึ่งได้เขียนและเซ็นด้วยลายมือของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ซึ่งมอบไว้แก่บาทหลวงตาชา สำหรับให้ไปพูดจาและจัดการกับบาทหลวงเดอลาเชซ และเพื่อไปรายงานกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย

ท่านคงจะทราบอยู่แล้วว่า การที่เชอวาเลีย เดอโชมอง ได้มายังประเทศสยามนั้น ก็โดยมุ่งหมายจะกราบทูลเชื้อเชิญให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงเข้ารีต และท่านก็คงจะทราบอยู่แล้วว่า ข้าพเจ้าได้จัดการอย่างไรที่จะให้เชอวาเลีย เดอโชมอง เห็นว่าเวลานี้ยังจะจัดการตามความประสงค์ของเชอวาเลีย เดอโชมอง ไม่ได้ แต่จะต้องหาที่ปกครองให้มั่นคงเสียก่อนจึงจะจัดการอันใหญ่โตเช่นนี้ได้ เพราะเหตุว่า ถ้าจะเกิดการขบถจลาจลขึ้นแล้วจะได้มีที่ยึดเหนี่ยวได้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะต้องชี้แจงให้ท่านเข้าใจว่า วิธีที่จะจัดการให้เรื่องนี้ได้เป็นผลสำเร็จนั้น จะต้องทำอย่างไรบ้าง คือ

ข้อ ๑ ท่านจะต้องเป็นธุระจัดการให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งคนมายังเมืองไทยสัก ๖๐ หรือ ๗๐ คน คนเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ฉลาดเข้าใจในวิธีปกครองทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ทั้งเป็นคนไม่เย่อหยิ่ง เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตและรู้จักรักษาความลับไว้ด้วย เมื่อคนเหล่านี้ได้มาถึงเมืองไทยแล้ว ต้องให้เป็นที่เหมือนประหนึ่งพวกนี้มีหนทางหาเลี้ยงชีพของตัวเองได้ และในชั้นต้นไม่ต้องรบกวนพระเจ้ากรุงสยามอย่างใด เพราะเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็ดูเหมือนพวกนี้มิได้หาประโยชน์ส่วนตัวอย่างไรซึ่งจะเป็นการกระทำให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระเมตตาโปรดปราน และกระทำให้พวกราษฎรพลเมืองหมดความรังเกียจด้วย แต่ในเรื่องนี้เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะเป็นธุระมิให้พวกนี้ต้องอดหยากขัดสนอย่างใดเลย

ข้อ ๒ วิธีดำเนินการของข้าพเจ้าซึ่งจะเป็นตัวอย่างกับเขาและความชำนาญในการงานของข้าพเจ้า ก็เป็นหลักสำหรับที่จะให้พวกนี้ได้ร่ำรวยต่อไปในภายหน้า อีกประการ ๑ ในคนจำพวกนี้ควรจะมีบาทหลวงเยซวิตบางคน ซึ่งแต่งตัวปลอมมาอย่าให้ใครรู้ได้ว่าคนเหล่านี้เป็นนักพรต ถึงที่สุดถ้าบีดความไม่ให้พวกที่มาด้วยกันรู้ได้ก็จะยิ่งดี

ข้อ ๓ ในจำพวกคน ๖๐ คนที่จะมาในเมืองไทยนั้น จะต้องเลือกแต่เฉพาะคนที่เอาใจใส่ต่องานการ เป็นคนรอบคอบ และเป็นคนที่รู้จักผิดและชอบ เพื่อจะได้ให้คนพวกนี้ทำราชการในประเทศสยามได้ทุกอย่าง เพราะเมื่อพวกนี้ได้มาถึงเมืองไทยและมีความรู้ในการงานบ้างแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้จัดให้พวกนี้ทำราชการของพระเจ้ากรุงสยามตามวุฒิของตัว คือจะได้ให้ทำราชการในหน้าที่ทหารบ้าง หน้าที่คลังบ้าง หน้าที่กรมต่าง ๆ บ้าง หน้าที่ปกครองหัวเมืองบ้าง หน้าที่เรือต่าง ๆ บ้าง ถ้าจะรวมความแล้วก็คือข้าพเจ้าจะได้จัดให้พวกนี้ได้รับหน้าที่สำคัญ ๆ ในเมืองนี้ทุกอย่าง

ข้อ ๔ ทุกคนจะต้องรู้สึกว่าตัวจะต้องปฏิบัติการอย่างไร และตัวจะต้องทำตามคำสั่งทุก ๆ อย่างโดยไม่ต้องพูดแพร่งพรายให้ผู้ใดรู้เรื่อง ดังข้าพเจ้าได้อธิบายให้ท่านเข้าใจไว้แล้ว

ข้อ ๕ เพื่อเป็นการอุดหนุนให้พวกนี้ได้ทำราชการในหน้าที่สำคัญ ๆ นั้น ควรพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะพระราชทานพระราชานุญาตให้ราษฎรพลเมืองฝรั่งเศสพาครอบครัวมายังเมืองไทย เพื่อจะได้ไปตั้งบ้านสร้างเรือนในเมืองสำคัญ ๆ ในประเทศนี้ และราษฎรพลเมืองเหล่านี้จะอพยพครอบครัวมา โดยมาในเรือของตัวเอง หรือมากับเรือของบริษัทฝ่ายอินเดียก็ได้แล้วแต่จะสะดวก

เมื่อราษฎรพลเมืองฝรั่งเศสได้มาถึงเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าจะได้เป็นธุระจัดการให้เขาปลูกบ้านเรือนให้เขาพัก และจะได้จัดการให้พวกนี้ได้มีนามีสวนมีโคกระบือ เพื่อทำการเพาะปลูกต่อไป จะได้ทำมาหาเลี้ยงครอบครัวของตัวได้ ทั้งจะได้เป็นหนทางทำมาค้าขายร่ำรวย ดังข้าพเจ้าได้อธิบายให้ท่านเข้าใจไว้แล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว คน ๖๐ หรือ ๗๐ คนซึ่งจะได้ทำราชการในหน้าที่ต่าง ๆ นั้น จะได้มีโอกาสปกครองรักษาและเอื้อเฟื้อพวกชาวต่างประเทศที่เข้ารีตได้ และยังไม่ใช่แต่เท่านี้ แต่ยังจะได้มีโอกาสชักชวนให้พวกมิจฉาทิฐิได้นับถือศาสนาคริสเตียนของเราต่อไปได้ และข้าพเจ้าเชื่อว่า เมื่อคนไทยได้เห็นว่าการเข้ารีตได้รับความร่มเย็น ดังพวกแขกมัวซึ่งมาตั้งภูมิลำเนาในประเทศสยามได้ทำตัวอย่างไว้แล้วนั้น คนไทยก็คงจะหันเข้าหาศาสนาคริสเตียนเป็นอันมาก

ข้อ ๖ เพื่อจะจัดการต่าง ๆ ให้สะดวก และเพื่อจะป้องกันในเวลาที่จะเกิดขบถขึ้นนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะต้องส่งทหารและปืนใหญ่มารักษาเมืองสงขลาโดยเร็ว และจะต้องมีเรือรบและของทั้งปวงอันจำเป็นสำหรับที่จะตั้งให้เป็นบ้านเมืองใหญ่โตได้ เมื่อได้จัดการเช่นนี้แล้วภายหลังก็จะได้รับผลอันดีดังข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้ท่านเข้าใจแล้ว และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็จะได้เปรียบเป็นอันมาก ทั้งพระราชอาณาจักรสยามก็จะได้รับผลดีขึ้นด้วย และเป็นหนทางสำหรับให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้จัดตั้งคอลอนีขึ้นในทะเลแถบนี้ถึง ๒ แห่ง

ถ้าแม้ว่าฝรั่งเศสได้จัดการตามช่องโอกาสที่ข้าพเจ้าเบิดให้ดังนี้แล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้มีโอกาสอันดีที่จะให้พวกเข้ารีตในเมืองญวน เมืองตังเกี๋ย เมืองญี่ปุ่น และเมืองจีนได้รับความร่มเย็น และจะเป็นการเท่ากับบังคับให้ชนชาวตะวันออกได้ทำการค้าขายติดต่อกับชนชาวฝรั่งเศส อันจะทำให้ชนชาวฝรั่งเศสได้ร่ำรวยมาก จนถึงกับจะคุ้มกับโสหุ้ยที่ได้จ่ายไปในชั้นแรก และในการที่จะค้าขายกันนั้น ก็ไม่จำเป็นจะต้องต่อเรือมาจากทวีปยุโรป เพราะจะเป็นการเปลืองโสหุ้ยมากนัก เพราะในเมืองนี้ถ้าจะต่อเรือขึ้นแล้ว ก็คงจะทำได้โดยถูกกว่าทำที่ยุโรปตั้ง ๔ เท่าหรือ ๑๐ เท่า แต่จะต้องมีคนที่เข้าใจต่อเรือจึงจะได้ เพราะในเมืองนี้มีทั้งเหล็กและทองแดงสำหรับหล่อปืนใหญ่ มีดินประสิวสำหรับตำดินปืน และมีเชือกปอสำหรับทำผ้าและทำเชือกป่านด้วย

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ถ้าได้จัดการดังข้าพเจ้าได้กล่าวมานี้แล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรงจัดการให้ศาสนาคริสเตียนได้แพร่หลายในประเทศสยามนี้ได้ และคงจะทำให้ประเทศนี้และประเทศอื่น ๆ ได้ถือศาสนาคริสเตียนทั่วกันหมด เมื่อมาตรึกตรองดูแล้วข้าพเจ้าเห็นว่า เหตุผลทั้งปวงดังที่ได้แลเห็นนั้น อาจจะกระทำให้พระราชดำริของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในเรื่องศาสนานั้น ได้สำเร็จสมพระราชประสงค์ทุกประการ

ข้อ ๗ เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจะเสด็จสวรรคตลงเวลาใด (แต่ข้าพเจ้าขออ้อนวอนพระเป็นเจ้าให้โปรดให้คงทรงมีพระชนม์ยืนยาวต่อไปเถิด) ข้าพเจ้าอาจจะกราบทูลรับรองต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ว่า ถ้าได้ทรงจัดการทั้งปวงดังข้าพเจ้าได้อธิบายมานั้นแล้ว การที่จะเชื้อเชิญให้พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ และจัดการให้พลเมืองชาวสยามทั่วไปได้ถือศาสนาคริสเตียนนั้น จะเป็นการง่ายอย่างที่สุด

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าขอให้ท่านช่วยเป็นธุระจัดการให้บาทหลวงเดอลาเชซได้นำความทั้งปวงซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวมาในจดหมายบันทึกนี้ และข้อความอื่น ๆ ซึ่งข้าพเจ้าได้ชี้แจงให้ท่านฟังแล้วนั้น ขึ้นกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และขอท่านได้จัดการในเรื่องนี้กับโปปด้วย การทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวมาแล้วนั้น จะควรสถานใดก็แล้วแต่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ทรงปรึกษาหารือกับหัวหน้าคณะบาทหลวงคณะของท่านเถิด เพราะการทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สำหรับเกียรติยศของพระเป็นเจ้า และเพื่อประโยชน์ของศาสนาในเมืองนี้เท่านั้น ทั้งนี้ต้องเป็นเรื่องที่ลับที่สุด และข้าพเจ้าขอร้องให้ท่านจัดการในนามของท่านที่เป็นนักพรตของคณะพระเยซู ข้าพเจ้าอ้อนวอนพระเยซูขอให้ท่านได้รีบกลับมาโดยเร็วที่สุด

เขียนบนเรือของข้าพเจ้าที่สันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา ณ วันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘).

(เซ็น) *ซี ฟอลคอน*

ข้อความย่อจากจดหมาย
มองซิเออร์ เวเรต์ เขียนที่กรุงศรีอยุธยา
เมื่อวันที่ ๑๒ และวันที่ ๒๑
เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕
(พ.ศ. ๒๒๒๘)

ในข้อต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์แก่บริษัทพูดกับ มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ยากนักบาทหลวงเดอชัวซีตั้งใจดีก็จริงอยู่ แต่กลับไปมีความเห็นเข้ากับมองซิเออร์ คอนซตันซ์

แต่ถึงมองซิเออร์ คอนซตันซ์ จะทำอย่างไรก็ตาม มองซิเออร์ เวเรต์ ก็คงยังนบนอบเคารพอยู่เสมอ จนที่สุดได้ตกลงทำสัญญากับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ซึ่งท่านราชทูตและบาทหลวงหลายคนทั้งมองซิเออร์ วาเชต์ ได้ช่วยเหลือ จึงได้เป็นการสำเร็จ

มองซิเออร์ คอนซตันซ์ คอยหาช่องโอกาสที่จะถอนคำอยู่เสมอ ซึ่งเป็นการทำให้ลำบากเป็นอันมาก

ได้ออกจากเมืองเบรสต์ เมื่อวันที่ ๓ เดือนมีนาคม

ได้มาถึงแหลมเคปออฟกูดโฮปเมื่อปลายเดือนพฤษภาคม และได้ออกจากแหลมเคปออฟกูดโฮป เมื่อวันที่ ๗ เดือนมิถุนายน

ได้มาถึงเมืองบันตำ เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนสิงหาคม

พวกเรือได้ล้มป่วยกันหมด

ผู้รักษาเมืองบันตำไม่ยอมให้เสบียงอาหารจนอย่างเดียว จนที่สุดน้ำก็ไม่ยอมให้ ได้เดินทาง ๓ วัน จึงถึงเมืองบาตาเวีย ผู้รักษาเมืองบาตาเวียได้อุดหนุนช่วยเหลือทุกอย่างและแสดงความเคารพนับถือฝรั่งเศสทุกประการ เมืองบาตาเวียเป็นเมืองงามที่สุดในโลกนี้ ราษฎรพลเมืองที่ยากจนที่สุดก็ใช้ภาชนะอันทำด้วยเงินและทองคำทั้งมีทาสและสินค้าเป็นอันมาก

ได้ออกจากเมืองบาตาเวีย เมื่อวันที่ ๒๗ เดือนสิงหาคม

ได้มีเรือรบฮอลันดาลำ ๑ คิดจะมาเทียบเรือเพื่อให้ทหารขึ้นบีนเรือเรา

มองซิเออร์ โวดรีคูร์ ได้แก้ไขไม่ให้พวกฮอลันดามาเทียบเรือได้ พวกฮอลันดาจึงได้เข้าทางท้ายเรือ และได้เอาเสาชี้ตำท้ายเรือเรา

เรือรบฝรั่งเศสได้เอาบีนเล็กยิงเรือฮอลันดา ๒—๓ นัด เรือฮอลันดาจึงได้แล่นใบหนีไปทางท้ายเรือ

ในเรื่องนี้พระเจ้ากรุงสยามไม่ได้ทรงประหลาดพระทัยเลย เพราะทรงทราบอยู่ว่าพวกฮอลันดามีนิสัยจะทำการอย่างใดก็ต้องใช้วิธีทุจริตเสมอ

พวกฮอลันดารับรองว่าจะได้จัดการให้เป็นที่พอใจ (ของฝรั่งเศส)

ได้มาถึงท่าจอดเรือเมืองไทย เมื่อวันที่ ๒๘ เดือนกันยายน

ไทยได้จัดรับท่านราชทูตโดยเต็มเกียรติยศทุกอย่าง

ไทยได้ยกเมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราชให้แก่ราชทูตฝรั่งเศส ท่าเรือเมืองสงขลาดูเป็นท่าเรือที่เหมาะ และได้ทราบว่าเรือขนาด ๕๐๐ ถึง ๖๐๐ ตัน ก็เข้าได้

พระเจ้ากรุงสยามได้ให้ทำลายป้อมเมืองสงขลาเสีย เพราะต้องทำสงครามปราบพวกขบถในเมืองนี้

มองซิเออร์ เดอโชมอง ได้สั่งให้ มองซิเออร์ เวเรต์ ไปรับเมืองสงขลาจากไทย และให้ลงมือทำการก่อสร้างขึ้นโดยเร็ว

แต่มองซิเออร์ เวเรต์ จะได้ทำช้าๆ ค่อยทำค่อยไป เพื่อรอรับคำสั่งของบริษัทเสียก่อน และมองซิเออร์ เวเรต์ จะได้พาเอนยินเนียไปด้วยคน ๑ เอนยินเนียคนนี้มองซิเออร์ เดอโชมอง ได้ถวายตัวไว้ต่อพระเจ้ากรุงสยาม มองซิเออร์ เวเรต์ คิดเห็นว่าจะต้องทำแผนที่สำหรับก่อสร้างบ้านเมืองให้ใหญ่โต และเชื่อว่าในไม่ช้าก็คงจะจัดเมืองสงขลาให้เป็นเมืองใหญ่เท่ากับเมืองบาตาเวียได้ และพวกจีนและชาวเมืองอื่นๆ ในแถบอินเดียคงจะมาตั้งทำมาค้าขายในเมืองสงขลา เพื่อจะได้รับความสะดวกในการค้าขาย

การที่จะค้าขายให้สะดวกนั้น เป็นเรื่องที่ข้าราชการของพระเจ้ากรุงสยามคอยขัดขวางในกรุงศรีอยุธยาอยู่เสมอ เพราะข้าราชการไทยเป็นคนที่ไม่มีความซื่อตรงเลย

การที่จะไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา ตั้งได้หรือไม่ได้ก็แล้วแต่เจ้าพนักงานที่บริษัทจะส่งมาจะประพฤติอย่างไร

ในส่วนเมืองไทยนั้นไม่มีสินค้าอย่างใดที่จะค้าขายได้เลย และจะหาคนที่มีต้นทุนถึง ๕๐ เหรียญก็ไม่มี

พวกจีนและแขกมัวซึ่งเคยไปค้าขายอยู่ในเมืองไทยนั้นก็ต้องกลับไปหมด เพราะเหตุได้รับความกดขี่ข่มเหงต่างๆ

พวกฝรั่งเศสเองซึ่งยังอยู่ในเมืองไทยในเวลานี้ ก็เตรียมตัวจะกลับไปแล้วเหมือนกัน

ถ้าจะค้าขายก็ต้องค้าขายกับพระเจ้ากรุงสยาม พระองค์เป็นเจ้าที่ดีก็จริงอยู่ แต่ทรงปฏิบัติตามแต่ข้าราชการจะกราบทูล และข้าราชการเหล่านี้ก็เป็นคนที่เอาประโยชน์ของตัวเป็นใหญ่ ทั้งเป็นคนโมโหร้ายด้วย

สินค้าที่มาจากต่างประเทศนั้น พวกข้าราชการเหล่านี้ก็เอาเสียหมดและคิดราคาให้ตามชอบใจ เวลาจะชำระเงินนั้นก็หาได้ให้เงินไม่ แต่เอาสินค้าอย่างอื่นซึ่งตีราคาแพงๆ มาแลกเปลี่ยนแทนเงิน

มองซิเออร์ เวเรต์ ได้เข้าไปดูในพระคลังหลวงแล้ว มีแต่หีบสองสามหีบวางอยู่ระเกะระกะ บรรจุผ้าใบเนื้อหยาบมาจากฝั่งคอรอมันเดล มีหีบอื่น ๆ อีกแต่จะมีอะไรรู้ไม่ได้ เพราะเจ้าพนักงานไทยไม่ยอมให้มองซิเออร์ เวเรต์ ดู

ในคลังอื่น ๆ นั้น มีเครื่องลายครามและมองซิเออร์ เวเรต์ ก็ได้ซื้อเครื่องลายครามไว้ ซึ่งได้ส่งมา (ฝรั่งเศส) แล้ว

เครื่องลายครามเหล่านี้ไม่มีที่จะดีพอสำหรับจะจำหน่ายในประเทศฝรั่งเศสได้

เจ้าพนักงานได้พามองซิเออร์ เวเรต์ ไปดูพระพุทธรูปในพระราชวัง ซึ่งใหญ่และสูงมากที่สุด เจ้าพนักงานจะให้มองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อว่า พระพุทธรูปนี้หล่อด้วยทองคำตันทั้งองค์ แต่เจ้าพนักงานไม่ยอมให้มองซิเออร์ เวเรต์ เข้าไปดูใกล้ ได้แต่ดูลอดลูกกรงไม้อันอยู่ห่างไกลมาก

มองซิเออร์ เวเรต์ ได้ไปดูที่วัดอื่น ๆ ซึ่งมีพระพุทธรูปทำด้วยแผ่นทองแดงบีดทอง และเจ้าพนักงานก็จะให้มองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อว่า พระพุทธรูปนี้ทำด้วยทองคำ

มีคนพูดเล่ากันว่า ในท้องพระคลังหลวงมีทรัพย์สิ่งของเป็นอันมาก

ข้อนี้มองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อว่าคงจะจริง เพราะพระเจ้ากรุงสยามไม่มีโสหุ้ยอย่างใดเลย ด้วยไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ต้องมาทำงานหลวงปีละ ๖ เดือน โดยไม่มีค่าจ้างอย่างใด จนที่สุดอาหารก็ต้องหาของตัวเอง

ข้าราชการที่เป็นคนโปรดของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ได้รับพระราชทานบ่าวคนใช้ และบ่าวเหล่านี้ก็ต้องเอาเงินมาให้แก่นาย เพื่อตัวจะได้ไม่ต้องทำงานการ

ของทั้งปวงเป็นของพระเจ้าแผ่นดินทุกอย่าง

ผลประโยชน์รายได้ของพระเจ้ากรุงสยามปี ๑ อยู่ในราว ๑๒,๐๐๐ ถึง ๑๓,๐๐๐ ปอนด์ (ฝรั่งเศส)

ถ้าจะมาทำการค้าขายในเมืองนี้พอจะค้าขายได้โดยมีทุนกว่า ๓ หรือ ๔ ล้าน และในเรื่องการค้าขายนี้ มองซิเออร์ เวเรต์ ก็ได้สืบสวนรู้อย่างละเอียดแล้ว

ถ้าบริษัทได้มาทำการค้าขายแล้ว ในไม่ช้าก็คงจะเพิ่มทุนได้อีก ๒ เท่า

ในเวลาที่มีพ่อค้าทำการค้าขายอยู่นั้น คงมีกำไรในสินค้าที่มาจากประเทศยุโรป และเมืองสุหรัตราว ๒๕ ถึง ๓๐ เปอร์เซ็นต์ และถ้าได้ส่งสินค้าเหล่านี้ไปเหมาะกับภูมิประเทศแล้ว ก็คงจะได้กำไรเท่านี้เหมือนกัน

ข้อซึ่งทำให้มองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อดังนี้ก็เพราะเห็นว่า ถ้าไม่มีกำไรแล้วพวกอังกฤษและฮอลันดาคงจะไม่พยายามส่งเรือมาค้าขายเป็นแน่ เพราะพวกอังกฤษและฮอลันดาส่งเรือมาหลาย ๆ ลำ ลำ ๑ บรรทุกสินค้าอย่างน้อยก็อยู่ในราวสามแสนหรือสี่แสนแฟรง

สำหรับเมืองตังเกี๋ย

จะต้องใช้เงินราวครึ่ง ๑ หรือเศษ ๑ ส่วน ๓ ของต้นทุน

ผ้าสักหลาดที่ส่งมานั้นจะต้องเป็นผ้าสักหลาดดำ

ของที่จะรับไปจากเมืองตังเกี๋ยนั้นมีชะมดเชียง

ในเมืองนี้ในปี ๑ จะค้าขายได้ประมาณ ๓,๐๐๐ หรือ ๔,๐๐๐ แฟรง และคงได้กำไรราว ๗๐ หรือ ๘๐ เปอร์เซ็นต์

เมืองมาเก๊า

สินค้าอันสมควรจะจำหน่ายในเมืองมาเก๊าได้นั้น ที่กล่าวว่าเครื่องกระจุกกระจิกนั้น มองซิเออร์ เวเรต์ ควรจะจำแนกว่าเป็นสิ่งอะไรบ้าง

ส่วนหมวกนั้นก็ควรจะอธิบายว่า จะต้องการโตเท่าไร และจะต้องการหมวกรูปอย่างไร

ส่วนกระบี่และดาบต่าง ๆ นั้นก็ควรจะอธิบายว่า ดาบนั้นจะต้องมีด้ามรูปพรรณอย่างไร ตัวกระบี่และดาบนั้นจะต้องการยาวและหนาเท่าไร

ในชั้นต้นจะต้องลงทุนก่อนเพียง ๓ หมื่นปอนด์ (ฝรั่งเศส) และคงจะได้กำไรราว ๑๐๐ ต่อ ๑๐๐ เปอร์เซ็น

เมืองจีน

สินค้าที่จะส่งไปจำหน่ายเมืองจีนนั้น คือ

ผ้าอย่างเนื้อดี และผ้าสักหลาดสีดำ สีม่วง และสีขาว

ที่กล่าวว่าเครื่องกระจุกกระจิกนั้น ควรจะต้องอธิบายว่าจะเป็นของชนิดไรบ้าง จะต้องลงทุนเศษ ๑ ส่วน ๓ ของต้นทุนคิดเป็นเงินเหรียญ และจะต้องลงทุนประมาณ ๔ แสนหรือ ๕ แสนแฟรง กำไรที่จะได้อยู่ในราว ๑๐๐ ต่อ ๑๐๐

เมืองญี่ปุ่น

สำหรับทำการค้าขายในเมืองนี้ไม่จำเป็นต้องลงทุนด้วยเงินสด สินค้าทุก ๆ อย่างเป็นอันใช้ได้สำหรับเมืองนี้ แต่ต้องหาสินค้าที่มีราคาถูกที่สุด สินค้าต่าง ๆ ที่จำหน่ายในเมืองตังเกี๋ยและเมืองจีนได้ดี ก็จำหน่ายในเมืองญี่ปุ่นได้ดีเหมือนกัน

สินค้าที่รับมาจากเมืองญี่ปุ่นมีกำไรไม่เท่าสินค้าที่ส่งเข้าไปจำหน่ายในเมือง ส่วนการที่จะต้องลงทุนนั้นจะลงทุนสักเท่าไรก็ได้ และกำไรคงจะได้ในราว ๗๐ ถึง ๘๐ เปอร์เซ็นต์

เมืองลาว

ต้องมีทุนเป็นเงินตราสยามไปจึงจะได้ กำไรที่จะได้ในเมืองลาวนี้กว่า ๒๐๐ เปอร์เซ็นต์

พริกไทยที่เพาะปลูกกันในประเทศสยามนั้น ก็เพาะปลูกกันใกล้ ๆ กับเมืองลาว มองซิเออร์ เวเรต์ จะได้ตรวจตราดู ว่าจะทำการค้าขายติดต่อกับเมืองลาวได้หรือไม่

เวลานี้พระเจ้ากรุงสยามกำลังทำสงครามอยู่กับพวกลาว.

ประเทศสยาม

เมืองญวน

พลเมืองเมืองญวนเป็นคนที่ไม่ซื่อสัตย์ ในเมืองนี้จะค้าขายได้โดยมีทุนราว ๒๕,๐๐๐ ถึง ๓๐,๐๐๐ แฟรง

เมืองตีมอร์

เมืองนี้จะต้องมีทุน

ถ้าจะค้าขายก็ต้องมีทุนกว่าสามแสนปอนด์ (ฝรั่งเศส)

เมืองมนิลา

ที่ว่าเครื่องกระจุกกระจิกนั้น ควรจะต้องอธิบายว่าเป็นสิ่งอะไรบ้าง สินค้าที่จะจำหน่ายได้นั้น มีผ้าไหมทอง ไหมเงิน และผ้าแพรต่าง ๆ ทุนที่จะต้องมีราว ๔ แสน ถึง ๕ แสนแฟรง และไม่จำเป็นจะต้องเอาเงินมาจากประเทศฝรั่งเศส

เมืองยำบี

ในเมืองนี้จะทำการค้าขายอย่างใหญ่โตได้มาก แต่ชาวเมืองเป็นคนโกงทั้งสิ้น ถ้าได้ไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาแล้ว ก็จะค้าขายกับเมืองยำบีได้ง่าย

เมืองบอนิโอ

ในเมืองนี้จะค้าขายได้ปี ๑ ราว ๒ แสน ถึง ๓ แสนแฟรง และจะได้กำไรกว่า ๖๐ เปอร์เซ็นต์ ถ้าได้จัดการดีก็จะมีกำไรเป็นอันมาก แต่ในชั้นต้นต้องหาเมืองสำหรับเป็นที่พักใกล้ ๆ กับแหลมเคปออฟกูดโฮปสักแห่ง ๑ ก่อน ที่เมืองนี้จะต้องมีเครื่องมืออันจำเป็นทกอย่างสำหรับซ่อมเรือได้ และจะต้องมีที่พักอีกแห่ง ๑ ที่เกาะปรินซ์ในช่องทะเลซอนดา อันเป็นเกาะซึ่งไม่มีผู้คนอยู่เลย

แต่เกาะนี้น่ากลัวพวกฮอลันดาจะมาขัดขวางไว้

มองซิเออร์ เวเรต์ ไปสืบได้ความมาจากเมืองบันตำว่า พวกชาวเมืองยอมที่จะออกเงินให้แก่บริษัท แต่ขออย่าให้บริษัทไปรบกวนอย่างใด

เพราะเหตุฉะนี้ และ เพราะเหตุว่า พวกเมืองบันตำยังกำลังกลัวอยู่ มองซิเออร์ เวเรต์ จึงเห็นว่าควรจะไปยึดเกาะปรินซ์ไว้ เพราะเป็นเกาะอันทำเลเหมาะ มีทั้งน้ำทั้งฟืนและมีหินด้วย ถ้าได้ไปตั้งอยู่ที่เกาะนี้แล้วก็เป็นใหญ่ในช่องทะเลนี้ได้ และถ้าเกิดการสงครามขึ้น ก็จะได้อาศัยเกาะนี้เป็นที่พักได้

เรื่องการหมอบคลาน

พอเห็นพระเจ้าแผ่นดินแต่ไกลก็ต้องหมอบลงทันที แล้วคลาน ๔ เท้า จึงเอามือประสานขึ้นเหนือศีรษะ

ถ้าจะพูดกับพระเจ้าแผ่นดินก็ต้องพนมมือ และต้องเอาข้อศอกและหน้าซบลงติดกับดิน

การประพฤติเช่นนี้ผิดด้วยทางศาสนา และเป็นการเสียเกียรติยศต่อชาติฝรั่งเศส

พวกชาวบ้านนอกอย่างเลวในประเทศฝรั่งเศส ก็ยังมีบ้านอยู่ดีกว่าเจ้านายใหญ่โตในประเทศสยาม

ถ้าเป็นการจำเป็นสำหรับประโยชน์ของบริษัทแล้ว มองซิเออร์ เวเรต์ ก็จะยอมกราบถวายบังคมเหมือนกัน แต่ในเวลานี้ก็จะคอยหลีกเลี่ยงไปก่อนจนกว่าจะได้รับคำสั่งของบริษัท

ท่านราชทูตฝรั่งเศสเห็นว่า ไม่เป็นการสมควรที่มองซิเออร์ เวเรต์ จะต้องลงหมอบกราบเช่นนี้

มองซิเออร์ ฟอแบง ได้ลงหมอบกราบแล้ว เพราะเขาพูดว่า เขาไม่ได้เป็นคนฝรั่งเศส แต่เป็นคนของพระเจ้ากรุงสยามแล้ว

พวกชาวต่างประเทศที่ได้มาพูดถึงการงานต่าง ๆ นั้นอ่อนเกินไป

บ้านที่มองซิเออร์ เวเรต์ พักอยู่ในเวลานี้เล็กเกินไป และไม่มีโรงเก็บสินค้า มองซิเออร์ เวเรต์ จึงขอบ้านอยู่ใหม่อีกบ้าน ๑

ไทยจะให้ที่ดินแก่บริษัทแห่ง ๑ แต่บริษัทจะต้องลงทุนก่อสร้างเอาเอง แต่มองซิเออร์ เวเรต์ เห็นว่า ถ้าซื้อบ้านใหม่เสียทีเดียว ก็จะทำให้โสหุ้ยน้อยลงไปได้ครึ่ง ๑

มองซิเออร์ เวเรต์ วิตกว่า ไทยจะบังคับให้บริษัททำการก่อสร้างให้จงได้ แต่มองซิเออร์ เวเรต์ จะได้คิดจัดการอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ และจะคิดให้เปลืองเงินให้น้อยที่สุด

ท่านผู้อำนวยการของบริษัทที่เมืองสุหรัตได้ไล่มองซิเออร์ คอมบาต์ ออกเสียแล้ว ในเวลานี้ที่กรุงศรีอยุธยาเหลือแต่มองซิเออร์ คอช มองซิเออร์ ราเคม และตัวมองซิเออร์ เวเรต์ เท่านั้น

มองซิเออร์ คอช นั้น ได้หญิงชาวปอตุเกสเป็นภรรยา

มองซิเออร์ ราเคม เป็นคนฉลาดไหวพริบทำอะไรทำได้

มองซิเออร์ ชาบั่นเตีย ก็ถูกไล่ออกแล้วเหมือนกัน และหมดหนทางที่จะทำมาหากินได้ ในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวด้วยการค้าขายในเมืองไทยนั้น มองซิเออร์ ชาบั่นเตีย เป็นผู้ที่จะชี้แจงอย่างละเอียดได้คน ๑

ได้มีคนมาว่าซื้อผ้าต่าง ๆ โดยให้กำไร ๓๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ภายหลังไม่ได้ซื้อไป เพราะเหตุว่าผ้าสักหลาดไม่ใช่สีดำ

พวกแขกอินเดียชอบผ้าสักหลาดดำมาก ด้วยเอาผ้าสักหลาดดำนั้นเย็บเสื้อ และเอาผ้าสักหลาดนั้นเย็บติดกับเสื้อต่างลูกไม้โปร่ง

สินค้าที่มีราคาถูกที่สุดเป็นสินค้าที่จะได้กำไรมากกว่าอย่างอื่น แต่สินค้าเหล่านี้ต้องมีอย่างดี ๆ งาม ๆ บ้างเหมือนกัน

มองซิเออร์ เดอวิตรี มีกัลบั่งหาจะจำหน่ายเป็นราคากว่า ๓ หมื่นปอนด์ (ฝรั่งเศส)

ส่วนสินค้าต่าง ๆ ในเมืองไทยนั้นไม่มีอะไรที่จะรับซื้อให้คุ้มทุนที่ได้ลงไปได้

ในท้องพระคลังหลวงไม่มีอะไรเลย จนที่สุดของแปลก ๆ ที่จะแจกในเวลาเรือมาถึงก็มีไม่พอ

มองซิเออร์ เวเรต์ จะได้รายงานให้ทราบว่า สำหรับปีหน้าจะมีสินค้าอย่างใดที่สมควรจะรับเอาไปจำหน่ายที่ประเทศฝรั่งเศสได้บ้าง

ส่วนสินค้าที่ยังตกค้างอยู่นั้น มองซิเออร์ เวเรต์ จะได้พยายามจำหน่ายให้หมดให้ได้

ถ้าบริษัทจะคิดทำการค้าขายให้เป็นการใหญ่แล้ว ก็จำเป็นต้องส่งคนที่มีวุฒิดีจริง ๆ มาจึงจะได้

สินค้าต่าง ๆ เท่าที่มองซิเออร์ เวเรต์ ได้เห็นมาแล้ว เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับของที่ชอบใช้กันในประเทศฝรั่งเศส

แต่ในเมืองนี้ถ้าจะให้ทำของรูปพรรณอย่างใด ๆ ก็ได้ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น เมื่อได้ทำแล้วผิมือก็ผิดแปลกกว่าที่เคยทำกันมา จึงเป็นสิ่งที่คงจะจำหน่ายในประเทศฝรั่งเศสโดยมีราคาแพงขึ้นอีก ๒ เท่า

พวกช่างต่าง ๆ ในเมืองไทยทำการได้ดีทุกอย่าง แต่ต้องให้ตัวอย่างจึงจะทำได้

มองซิเออร์ เวเรต์ จะได้จัดหาตัวอย่างเครื่องลายคราม ตัวอย่างตู้ และตัวอย่างผ้าต่าง ๆ ให้ช่างทำต่อไป

ท่านราชทูต (ฝรั่งเศส) ได้เรียกเงินจากมองซิเออร์ เวเรต์ ๓,๔๗๖ ปอนด์ กับ ๑๐ อัฐ (ฝรั่งเศส) เป็นค่าโสหุ้ยสำหรับใช้จ่ายในเรือ

มองซิเออร์ เวเรต์ จึงได้เอาเงินรายที่ขายกัลบั่งหาของมาดามรูเย จ่ายให้ไปกัลบั่งหานี้ได้ขายไปเป็นราคาออนซ์ละ ๑๘ ปอนด์

และยังจะต้องเอากัลบั่งหาของมองซิเออร์ เดอวิตรี ลาวัล ขายเป็นราคาออนซ์ละ ๓๐ ปอนด์ จึงจะคุ้มกับเงิน ๑๐,๐๐๐ ปอนด์ ที่ยังเป็นหนี้เขาอยู่

กัลบั่งหาที่เป็นเมล็ดเล็ก ๆ นั้น ถ้าเป็นกัลบั่งหาที่ดีขายกันตามน้ำหนัก ๓ หนัก คิดเป็นออนซ์ประมาณออนซ์ละ ๑๐ ปอนด์ ๑๐ อัฐ (ฝรั่งเศส)

มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ขัดเคืองใจในการที่บริษัทหาได้มีจดหมายมาถึงไม่

และได้เอาหนังสือให้มองซิเออร์ เวเรต์ ดูฉบับ ๑ ซึ่งเป็นจดหมายมาจากผู้อำนวยการบริษัทอังกฤษ ผู้อำนวยการบริษัทอังกฤษได้ฝากของมากำนันมองซิเออร์ คอนซตันซ์ เป็นอันมาก และได้ขอร้องจะเอามองซิเออร์ คอนซตันซ์ ไว้เป็นพรรคพวกด้วย

แต่มองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อว่า การที่มีพวกอังกฤษมาอยู่ในเมืองไทยนั้น ก็เพื่อจะมาหาเรื่องในการที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้เอาชาวอังกฤษคน ๑ ใส่ขื่อ

การใส่ขื่อกันนี้ เจ็บปวดร้ายแรงยิ่งกว่าปลอกคอเหล็ก ที่ทำโทษกันในประเทศฝรั่งเศสมาก

มองซิเออร์ คอนซตันซ์ ได้ทำการชักช้ารอให้จวนถึงเวลาที่ราชทูตฝรั่งเศสจะลงเรือ เพราะฉะนั้น การทั้งปวงจึงต้องทำกันอย่างรีบร้อนที่สุด

พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้จัดเรือส่งมองซิเออร์ เวเรต์ และมองซิเออร์ วาเช ไปที่เรือฝรั่งเศส แต่เจ้าพนักงานได้จัดเรือเล็กอย่างเลวทราม เพราะฉะนั้น เรือจึงได้ไปลอยสูญอยู่กลางทะเลถึง ๕ วัน และในเรือนั้นเสบียงอาหารก็ไม่มี จนที่สุดใบที่จะแล่นเรือและสมอก็ไม่มี

คนเมืองไทยนี้เป็นคนที่คดโกงมาก แต่มองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อว่าส่วนพระองค์สมเด็จพระนารายณ์นั้น ทรงตั้งพระทัยดีจริง เพราะทรงพระวิตกถึงเรื่องพวกฮอลันดา

มองซิเออร์ คอนซตันซ์ คิดจะทำการต่าง ๆ โดยไม่ให้มองซิเออร์ เวเรต์ รู้ตัว เพราะฉะนั้น จึงคิดจะตกลงในเรื่องต่าง ๆ กับท่านราชทูตแต่ผู้เดียว มิฉะนั้นก็จะพูดจาเรื่องการงานต่าง ๆ กับท่านราชทูตในเวลาที่มองซิเออร์ เวเรต์ ไม่อยู่

ตามที่มองซิเออร์ คอนซตันซ์ พยายามจะตกลงเรื่องการของบริษัทโดยไม่ให้มองซิเออร์ เวเรต์ รู้ตัวนั้น ก็เป็นผลสำเร็จตามความปรารถนาของมองซิเออร์ คอนซตันซ์ทุกประการ และตามสัญญาที่ทำกันใหม่กับท่านราชทูตนั้น ก็เป็นการที่บริษัทเสียเปรียบไม่เหมือนกับสัญญาฉบับก่อน ข้อนี้เมื่อจะเทียบสัญญาที่ทำกับมองซิเออร์ เวเรต์ และสัญญาที่ทำกับท่านราชทูต ก็พอจะเห็นได้ทันที

แต่มองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อว่าถ้าบริษัทจะต้องการมาตั้งการค้าขายในเมืองไทยจริงแล้ว ก็ควรจะเอาพนักงานชุดเก่าจึงจะดี

หัวหน้าของบริษัทฮอลันดาจะออกจากกรุงศรีอยุธยาไปเมืองบาตาเวีย เพื่อไปชี้แจงให้เจ้าเมืองบาตาเวียทราบ ถึงข้อความที่มองซิเออร์ เดอโชมอง ได้มาทำความตกลงมองซิเออร์ เวเรต์ เชื่อว่าพวกฮอลันดาคงจะพยายามขัดขวางไม่ให้พวกฝรั่งเศสไปตั้งการค้าขายในเมืองไทยได้

ในเรื่องที่ไทยยกเมืองสงขลาให้แก่ฝรั่งเศสนั้น ก็ได้บิดความไม่ให้แพร่หลายเลย แต่ถึงดังนั้นพวกฮอลันดาก็ทราบเรื่องแล้วเหมือนกัน

ถ้าพวกฮอลันดาทำการขัดขวางไม่ให้พวกฝรั่งเศสมาได้แล้ว พวกฮอลันดาก็เท่ากับเป็นนายในแถบเหล่านั้น สินค้าพริกไทยและสินค้าที่มาจากเมืองญี่ปุ่น ก็จะตกอยู่ในมือพวกฮอลันดาฝ่ายเดียวเท่านั้น

ในเวลานี้พวกฮอลันดาได้ทำให้ราคาพริกไทยและเครื่องเทศแพงขึ้นแล้ว และพวกฮอลันดาก็เป็นใหญ่อยู่ในเมืองบันตำด้วย

มองซิเออร์ มอเรล ได้ถึงกรุงปารีส เมื่อวันที่ ๑๙ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

มองซิเออร์ โปเกอแลง ๑ มองซิเออร์ วิตรีลาวีล ๑ มองซิเออร์ ชูเล ๑ ได้กระทำตามคำสั่งของท่านสังฆราช

ท่านทั้งสามนี้มีความโกรธแค้นมาก ซึ่งกระทำให้มองซิเออร์ มอเรล เสียใจอย่างที่สุด ท่านทั้งสามนี้เข้าใจว่า มองซิเออร์ มอเรล เป็นพวกของตัว

เวลานี้กำลังคิดบัญชีอยู่ว่า โสหุ้ยที่ท่านทั้งสามนี้ได้จ่ายในนามของบริษัทเทียบกับส่วนค้าขายที่ทำได้ จะเป็นเงินสักเท่าใด

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ลำบากมาก กระทำให้บริษัทหนักใจอยู่บ้าง

พวกที่มีหุ้นส่วนในบริษัทคงจะยอมขาดทุน ดีกว่าที่จะยอมให้ท่านทั้งสามล้มละลาย และถ้าไม่รีบจัดการเสียก็น่ากลัวจะเป็นเช่นนั้น

มองซิเออร์ มอเรล จะได้พยายามทำบัญชีให้แล้วภายในวันที่ ๓๐ และจะได้บังคับท่านเหล่านี้ให้จัดการงานทั้งปวงเสียให้เรียบร้อย

มองซิเออร์ มอเรล ได้ทำการอย่าง ๑ ซึ่งกระทำให้ส่งของไปในบีนี้ได้โดยยาก และในเรื่องนี้มองซิเออร์ มอเรล จะได้รายงานชี้แจงโดยละเอียด ในเวลาที่ได้เซ็นชื่อในข้อตกลงกันเสร็จแล้ว

มองซิเออร์ มอเรล ได้ส่งข่าวเรื่องเมืองไทยซึ่งได้รับมาทางกรุงลอนดอน

กับได้ส่งสำเนาจดหมายซึ่งมองซิเออร์ เดอเปรอซัก ได้เขียนถึงบริษัท เพื่อรายงานในการที่ได้จับเรือลำ ๑ ซึ่งกำลังเดินทางจะไปเมืองอังกฤษ

มองซิเออร์ มอเรล ได้ส่งข่าวเรื่องการค้าขายมาด้วย

เมืองเบรสต์

วันที่ ๒๒ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

สำเนาจดหมายของมองซิเออร์ เดอเปรซาต์

มีไปถึงผู้อำนวยการบริษัทอินเดียฝ่ายตะวันออก

ด้วยข้าพเจ้าได้มีจดหมายมายังท่านฉบับ ๑ แล้ว เล่าถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าต้องแวะที่เมืองอังกฤษ เพราะเหตุที่ได้ถูกลมพายุมาทางทิศใต้ในเวลาที่ออกจากประเทศฝรั่งเศสแล้ว ลมพายุแรงเหลือเกิน จนเสากระโดงใหญ่ในเรือรบได้หักกลางเสา

ข้าพเจ้าได้ออกจากเมืองวันมัต เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนนี้ และเมื่อวันที่ ๑๙ ก็ได้มาถึงท่าเรือเมืองคามาเรต์โดยถูกคลื่นและพายุตามทางอีกครั้ง ๑ เรือยังไม่ทันทอดสมอดีก็มีคนมาบอกข้าพเจ้าว่ามีเรือลำ ๑ บรรทุกพวกนักพรตจะไปยังอังกฤษ ข้าพเจ้าจึงได้รีบไปจับพวกนักพรตเหล่านี้ และข้าพเจ้าเห็นว่า ข้าพเจ้าจะยังออกเรือเดินทางต่อไปไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงได้เอาคนเรือไปด้วย ๖ คน และได้ไปลงเรือที่บรรทุกพวกนักพรตนั้นเอง พาพวกนักพรตไปยังเมืองเบรสต์ และได้มอบตัวพวกนั้นไว้กับผู้รักษาเมือง ผู้รักษาเมืองได้แสดงความพอใจเป็นอันมาก และได้แนะนำให้ข้าพเจ้าเขียนจดหมายรายงานไปให้ท่านมาควิศ เดอเซเนเล ทราบ แต่ข้าพเจ้าไม่กล้าที่จะรายงานตรงไปยังท่านมาควิศ เพราะเห็นว่า เมื่อรายงานมายังท่านก็พอแล้ว

เวลานี้ข้าพเจ้ากำลังรอให้ลมพัดให้ถูกทางเพื่อจะได้รีบไปเมืองปอตหลุยโดยเร็ว และเมื่อไปถึงแล้ว ข้าพเจ้าจะได้รอรับคำสั่งของท่านต่อไป

ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดมีความระลึกถึงข้าพเจ้าอยู่เสมอ และเวลาที่ท่านจะเตรียมเรือก็ขออย่าลืมข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้าตั้งใจทำการให้ท่านด้วยความเต็มใจจริง ๆ ตามแต่ท่านจะใช้ข้าพเจ้าตามวุฒิของข้าพเจ้าเถิด.

(เซ็น) *เดอเปรซาต์*

ข้าพเจ้าได้จัดการให้นายช่างตรวจเสาเรือรบที่หักแล้ว ช่างบอกว่า ถ้าจัดการให้ดามเสียแล้ว ก็ยังจะใช้ต่อไปอีกได้

มองซิเออร์ เดอเปรซาต์ อยู่ที่เมืองเบรสต์ เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘) รายงานมาว่า เมื่อวันที่ ๑๙ ได้ทอดสมออยู่ที่ท่าเรือเมืองคามาเรต์ จึงได้ทราบว่ามีเรือลำ ๑ บรรทุกพวกนักพรตจะไปยังประเทศอังกฤษ มองซิเออร์ เดอเปรซาต์จึงได้ไปจับพวกนักพรตพาไปยังเมืองเบรสต์ และได้ไปมอบไว้กับผู้รักษาเมืองแล้ว.

เมืองเบรสต์

วันที่ ๒๙ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

คำสั่งตามจดหมายของท่านได้สำเร็จแล้ว ท่านเหล่านี้ได้มาถึงแล้ว ข้าพเจ้าได้พิเคราะห์ดูเห็นว่าท่านเหล่านี้ค่อยอ่อนลงบ้างแล้ว แต่การที่เขาจะเกรงใจข้าพเจ้า กับการที่เขาควรจะนับถือท่านนั้น ผิดไกลกันมากนัก เพราะฉะนั้น เขาจึงมักจะโกรธ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าได้รับความลำบากใจเป็นอันมาก และเขาเข้าใจเสียว่า ข้าพเจ้าเป็นพวกเดียวกับเขาด้วย

แต่ตามที่ท่านได้สั่งให้คิดบัญชีดูว่า ท่านเหล่านี้จะต้องจ่ายค่าโสหุ้ยของบริษัทเทียบกับการที่เขาค้าขายได้ จะเป็นเงินมากน้อยเท่าไรนั้น เวลานี้ข้าพเจ้าก็กำลังคิดบัญชีตามคำสั่งของท่านอยู่ การเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ลำบากมาก และเป็นเรื่องหนักใจของบริษัทเพราะฉะนั้น พวกที่มีหุ้นของบริษัทโดยมาก คงจะยอมให้ขาดทุน ดีกว่าที่จะยอมให้ท่านเหล่านี้ล้มละลาย และถ้าไม่รีบจัดการเสีย ก็น่ากลัวจะเป็นเช่นนั้นจริง ๆ ข้าพเจ้าจะได้พยายามคิดบัญชีให้แล้วในพรุ่งนี้ และจะได้คิดอ่านให้ท่านเหล่านี้ได้จัดการงานทั้งปวงให้เรียบร้อยต่อไป

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้จัดการอย่าง ๑ ซึ่งกระทำให้เกิดข้อลำบากต่าง ๆ สำหรับส่องในปีนี้ แต่ในเรื่องนี้เมื่อได้ตกลงกันอย่างไร และได้เซ็นชื่อกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ข้าพเจ้าจึงจะรายงานให้ท่านทราบต่อไป

ข้าพเจ้าขอส่งข่าวต่าง ๆ เรื่องเมืองไทยมายังท่าน อันเป็นข่าวที่ข้าพเจ้าได้รับมาทางกรุงลอนดอน กับได้ส่งสำเนาจดหมาย มองซิเออร์ เดอเปรซาต์ ซึ่งได้เขียนจากเมืองเบรสต์ถึงบริษัทด้วยฉบับ ๑ มองซิเออร์ เดอเปรซาต์ ได้จับเรือซึ่งบรรทุกพวกนักพรตจะไปประเทศอังกฤษได้ลำ ๑ และได้พาพวกนักพรตไปมอบไว้กับ มองซิเออร์ เดคลูโซ แล้ว

ข้าพเจ้าได้ส่งข่าวเรื่องการค้าขายมาด้วย.

(เซ็น) *มอเรล*

จดหมายบันทึกซึ่งหัวหน้าเสมียนของห้างฝรั่งเศสในกรุงศรีอยุธยาได้ทำขึ้นไว้กล่าวถึงข้อความต่างๆ ซึ่งควรจะทำสัญญากับพระเจ้าแผ่นดินสยาม และได้ยื่นไว้กับเชอวาเลีย เดอโชมอง

ข้อสัญญาซึ่งท่านเชอวาเลีย เดอโชมอง ควรจะทำกับพระเจ้ากรุงสยาม สำหรับการค้าขายของบริษัทในพระราชอาณาจักรสยาม

ข้อ ๑ บรรดาพริกไทยซึ่งจะเก็บเกี่ยวได้ทั่วพระราชอาณาจักรสยาม ทั้งในเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราชตลอดขึ้นมาจนถึงกรุงศรีอยุธยานั้น ควรจะยกขาดให้แก่บริษัท โดยห้ามหวงมิให้ชาติใดๆ ซึ่งจะมาขอร้องได้ซื้อพริกไทยนี้ได้ ถึงแม้ว่าชาติใดๆจะมาให้ประโยชน์มากน้อยเท่าใดก็ไม่ควรให้ แต่จะต้องให้แก่บริษัทฝรั่งเศสแต่ฝ่ายเดียวเท่านั้น

พริกไทยนี้จะต้องส่งให้แก่บริษัทภายใน ๒ ปีเป็นต้นไป โดยมีข้อสัญญาว่า บริษัทจะได้รับซื้อเป็นราคา ๑๖ ปาดาก เงินสเปญ ถ้าคิดเป็นเงินสยาม ก็เป็นเงินบาหาละ ๖ ตาลง ๒ บาท บาหานั้นมีน้ำหนัก ๓ หาบ

ข้อ ๒ พระเจ้ากรุงสยามจะต้องบังคับให้เจ้าพนักงานทั้งหลายได้ส่งพริกไทยให้แก่บริษัทโดยเต็มจำนวนที่เก็บได้ เพื่อบริษัทจะได้รับซื้อไว้ ถ้าแม้ว่าในพวกพ่อค้าจะขึ้นราคาพริกไทยก็ตาม หรือจะลดราคาพริกไทยให้ต่ำลงก็ตาม บริษัทจะไม่ถือเอาราคาของพวกพ่อค้าเป็นใหญ่ แต่จะยืนตามราคาที่กล่าวไว้ในข้อบนนั้นแล้ว กล่าวคือ ๑๖ ปาดาก เงินสเปญ และข้างฝ่ายไทยหรือฝ่ายบริษัทจะเปลี่ยนราคานี้ไม่ได้เป็นอันขาด

ข้อ ๓ จะต้องห้ามขาดมิให้บรรดาพ่อค้าต่างประเทศทั่วไป ได้ซื้อและขนพริกไทยจากที่ต่างๆ อันเก็บเกี่ยวพริกไทยดังได้กล่าวมาแล้ว ถ้าแม้ว่าพ่อค้าคน ๑ คนใดได้ซื้อพริกไทยหรือลักลอบเอาพริกไทยไปจากตำบลต่างๆ ที่ได้ยกไว้ให้แก่บริษัท ถ้าจับได้และไต่สวนเป็นสัตย์แล้ว ให้ริบพริกไทยจากผู้กระทำผิดทั้งหมดยกให้แก่บริษัท และให้ปรับผู้กระทำผิดเป็นเงินพินัยหลวง ๑๖ ปาดาก

ข้อ ๔ ผู้เป็นหัวหน้าของบริษัทจะต้องทำบัญชีอย่างละเอียด บอกจำนวนพริกไทยที่ได้ซื้อไว้ภายในปี ๑ และในจำนวนพริกไทยที่บริษัทได้ซื้อไว้ ๑๐๐ บาหานั้น ให้ยกไว้สำหรับใช้ในราชการของพระเจ้ากรุงสยาม ๑๐ บาหา แต่ต้องคิดหักเงินให้แก่บริษัท

ตามราคาบาหาละ ๑๖ ปาดาก ถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามจะมีพระราชประสงค์พริกไทยมากกว่าจำนวนนี้แล้ว และถ้าพริกไทยของบริษัทยังมีเหลืออยู่ในโรงเก็บของ และถ้าบริษัทเห็นสมควรแล้ว ก็ให้จำหน่ายพริกไทยถวายตามพระราชประสงค์ได้ การที่พระเจ้ากรงสยามจะต้องพระราชประสงค์พริกไทยเพิ่มเติมขึ้นนั้น จะเอาได้ก็แต่เฉพาะตามสัญญาข้อนี้ และเวลาจะชำระเงินค่าพริกไทย ก็จะต้องเอาพริกไทยมาชำระให้แทนเงิน

ข้อ ๕ ถ้าหากว่าเจ้าพนักงานของเจ้าคลังจะไม่ต้องการพริกไทยรายนี้แล้ว บริษัทจะได้รับเอาพริกไทยไว้ทั้งหมด ในส่วนเงินค่าพริกไทยนั้น บริษัทจะต้องชำระเป็นเงินปาดากเมืองสเปญ เพราะเงินชนิดนี้มีเนื้อเงินบริสุทธิ์กว่าเงินอย่างอื่น ถ้าแม้ว่าเวลาที่จะชำระเงิน บริษัทไม่มีเงินชนิดนี้จะจ่าย และบริษัทจะต้องการจ่ายเป็นเงินชนิดอย่างอื่นแล้ว ก็ต้องคิดเพิ่มตามจำนวนเนื้อเงินที่ขาดไป ตามแบบธรรมเนียมที่เคยทำกันมาในเวลาแลกเปลี่ยนเงินปาดากนั้น ถ้าหากว่าบริษัทจะได้ชำระเป็นเงินลิมอันมีเนื้อเงินบริสุทธิ์กว่าเงินปาดากสเปญแล้ว ข้างฝ่ายไทยก็จะต้องคิดหักจำนวนเนื้อเงินที่ผิดกันดุจเดียวกัน

ข้อ ๖ ในส่วนที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น บริษัทจะได้ไปตั้งห้างเพื่อไปคอยรับซื้อพริกไทยซึ่งจะได้เก็บเกี่ยวในเมืองนั้นและเมืองใกล้เคียง ซึ่งขึ้นอยู่แก่รัฐบาลสยามตามข้อสัญญาที่ได้กล่าวมาข้างตอนต้นนั้น กล่าวคือ พ่อค้าชาวต่างประเทศก็ดี คนพื้นเมืองก็ดี จะนำพริกไทยไปขายให้แก่คนอื่นนอกจากขายให้แก่บริษัทไม่ได้ หรือผู้ใดจะรับซื้อพริกไทยไว้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากบริษัทไม่ได้ ถ้าผู้ใดขัดขืนในข้อนี้แล้ว ก็ให้ริบพริกไทยไว้เป็นสมบัติของบริษัท และให้ปรับผู้ที่ซื้อพริกไทยไว้นั้นเป็นพินัยหลวง ๑๖ ปาดาก บริษัทจะได้ทำบัญชียื่นต่อเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยาม บอกจำนวนพริกไทยที่ได้ซื้อไว้ในปี ๑ เจ้าพนักงานจะได้ส่งบัญชีนั้นไปยังเจ้าคลัง เพื่อจะได้ชักพริกไทยไว้ ๑๐๐ บาหา ต่อ ๑๐ บาหา ดังได้กล่าวมาในข้อ ๔ นั้นแล้ว

ข้อ ๗ ถ้าหากว่าพริกไทยอันได้เพาะปลูกไว้ในพระราชอาณาจักรสยามตลอดถึงเมืองนครศรีธรรมราช จะเป็นจำนวนพริกไทยมากมาย และบริษัทจะไม่ต้องการรับซื้อไว้ทั้งหมดแล้ว บริษัทจะได้ซื้อพริกไทยไว้แต่เฉพาะเท่าจำนวนที่ต้องการเท่านั้น และ

บริษัทจะได้ทำรายงานยื่นให้เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามทราบล่วงหน้าปี ๑ ว่าบริษัทจะต้องการพริกไทยมากน้อยเท่าใด เมื่อได้ทราบจำนวนแล้ว พระเจ้ากรุงสยามจะได้บังคับให้เจ้าพนักงานส่งพริกไทยเท่าจำนวนที่บริษัทจะต้องการเท่านั้น

ข้อ ๘ มองซิเออร์ เดลานด์ ได้ส่งสำเนาหนังสือสัญญาไปยังบริษัทฉบับ๑ เป็นหนังสือสัญญาที่มองซิเออร์ เดลานด์ ได้ทำไว้กับเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยาม ตกลงรับซื้อพริกไทยทั้งหมดอันได้เพาะปลูกในพระราชอาณาจักรสยาม โดยตัดตอนมิให้ชาวต่างประเทศชาติอื่น ๆ ซื้อได้เป็นอันขาด กับได้ส่งสำเนาในหนังสือสัญญาอีกฉบับ ๑ ซึ่งเสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยามได้ร่างส่งมาให้

เราได้ตรวจดูข้อความในหนังสือสัญญาทั้งสองฉบับนี้แล้ว เห็นว่าหนังสือสัญญาฉบับที่เสนาบดีไทยได้ร่างส่งมานั้น มีข้อความผิดกันกับความต้องการของมองซิเออร์ เดลานด์ เพราะขาดข้อที่สำคัญ ๆ ทุกข้อ เราจึงได้แก้ไขข้อความดังได้กล่าวมาในข้อต้นๆ นี้แล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงต้องขอพระมหากรุณาของพระเจ้ากรุงสยาม ขอให้โปรดจัดการให้ได้ทำสัญญาตามความต้องการของเราทุก ๆ ข้อ และฝ่ายเราก็จะรับสัญญาว่าจะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามสัญญาทุกประการ

ข้อ ๙ พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงพระกรุณาโปรดยกสินค้าอันมาจากเมืองญี่ปุ่นและเมืองจีนให้แก่บริษัทแล้ว คือจะได้พระราชทานสินค้าเหล่านี้แลกเปลี่ยนกับเงินสดและสินค้าต่างๆ ซึ่งบริษัทจะได้ส่งมาจากประเทศฝรั่งเศส ถ้าได้เป็นเช่นนี้ได้จริงแล้วก็จะเป็นประโยชน์ต่อบริษัทมาก แต่สินค้าที่พระเจ้ากรุงสยามจะพระราชทานมาแลกเปลี่ยนกับบริษัทนั้น จะต้องเป็นสินค้าอันจะสมควรไปจำหน่ายที่ประเทศฝรั่งเศสได้ และราคาสินค้าเหล่านั้นจะต้องเป็นราคาที่สมควร

เมื่อได้ตกลงกันตามข้อนี้แล้ว พระเจ้ากรุงสยามควรจะพระราชทานบัญชีมาให้เราทราบว่า สินค้าที่จะมีพระราชประสงค์ให้ส่งมาจากยุโรปนั้น จะเป็นสินค้าชนิดใดและจำนวนมากน้อยเท่าใด และฝ่ายเราก็จะได้ทำบัญชีถวายให้ทรงทราบว่า เราจะต้องการสินค้าอย่างใดจำนวนเท่าใด อันจะเป็นสินค้าเหมาะสำหรับส่งไปจำหน่ายยังประเทศฝรั่งเศสได้

ข้อ ๑๐ ถ้าแม้ว่าการที่พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะทำการค้าขายกับบริษัทจะไม่เป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่ายแล้ว ก็ขอให้ทำความตกลงในข้อเหล่านี้ต่อไป คือ

ข้อ ๑๑ ขอให้เรามีอำนาจทำการค้าขายโดยสะดวกทุกอย่าง ดังเราได้เคยทำการค้าขายกับเจ้าแผ่นดินและเจ้านายในฝ่ายอินเดียมาแล้ว การที่เราขออำนาจทำการค้าขายโดยสะดวกนั้นก็คือ ให้เรามีอำนาจขายสินค้าของเราให้ผู้ที่จะรับซื้อโดยไม่เลือกหน้าว่าจะเป็นใครได้ทุกเมื่อ โดยเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามไม่ว่าชั้นสูงหรือชั้นต่ำ จะมาห้ามปรามกีดขวางทั้งทางตรงหรือทางอ้อมไม่ได้เป็นอันขาด ถ้าเจ้าพนักงานคนใดมาทำการขัดขวางของเราแล้ว ก็ขอให้เรามีอำนาจที่จะกราบทูลพ้องร้องต่อพระเจ้ากรุงสยามได้ และขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงบังคับให้เราได้รับความชอบธรรมของเราทุกประการ

ข้อ ๑๒ ในเวลาที่เรือซึ่งมาจากเมืองญี่ปุ่น เมืองจีน เมืองเขมร และเมืองอื่น ๆ ในทวีปอินเดียได้มาถึงแล้ว ก็ขอให้เจ้าพนักงานของบริษัท มีอำนาจที่จะซื้อสินค้าทั้งปวงได้ทุกชนิดและตามจำนวนมากและน้อยแล้วแต่จะต้องการ โดยเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามไม่ว่าเจ้าพนักงานชนิดใด ชั้นสูงหรือชั้นต่ำจะมากีดขวางกั้นกางไม่ได้ หรือเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามจะไปห้ามปรามไม่ให้พ่อค้าเหล่านี้ขายสินค้าให้แก่บริษัทก็ไม่ได้ หรือเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามจะไปทำโทษพ่อค้าเหล่านี้อย่างใด ๆ ก็ไม่ได้ ถ้าเจ้าพนักงานคนใดกระทำการอันผิดดังว่ามานี้แล้ว ก็ขอให้บริษัทมีอำนาจที่จะกราบทูลกล่าวโทษต่อพระเจ้ากรุงสยามได้ ดังกล่าวมาในข้อบนนี้แล้ว

ข้อ ๑๓ ถ้าหากว่าบริษัทจะจัดให้ผู้ใดไปหาซื้อสินค้าจากเมืองเขมร และเมืองอื่น ๆ ในประเทศอินเดียโดยเฉพาะก็ดี หรือบริษัทจะสั่งให้พ่อค้าคนใดไม่ว่าชาติใด ๆ จัดส่งสินค้าจากเมืองเหล่านี้ก็ดี สินค้าเหล่านี้จะต้องเป็นของบริษัททั้งสิ้น จะชักเอาภาคหลวงไม่ได้

ข้อ ๑๔ ถ้าบริษัทมีความประสงค์จะส่งสินค้าไปยังเมืองญี่ปุ่นและเมืองจีน ก็ขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้บรรทุกสินค้าลงเรือ

และอนุญาตให้พ่อค้าลงเรือด้วยตามจำนวนมากและน้อยแล้วแต่บริษัทจะเห็นสมควร และเมื่อจะบรรทุกสินค้ากลับมาจากเมืองจีนและเมืองญี่ปุ่น ก็ขอให้ได้บรรทุกกลับมาในเรือลำที่ไปนั้นได้ ถ้าพระเจ้ากรุงสยามทรงมีสิทธิอย่างใดในเมืองนี้ เช่นยกเว้นไม่ต้องเสียค่าระวางเรือ ก็ขอให้บริษัทได้รับสิทธิยกเว้นค่าระวางเรือในสินค้าทั้งปวงทั้งไปและมาด้วย แต่ถ้าพระเจ้ากรุงสยามไม่ยอมพระราชทานสิทธิให้แก่เราเช่นนี้ เราก็จะยอมเสียค่าภาษีและค่าระวางเรือตามอัตราและธรรมเนียมที่เคยทำกันมาแล้ว

ข้อ ๑๕ ถ้าบริษัทจะส่งเรือมาจากฝั่งเมืองเบงกอลลำเดียวก็ตาม หรือหลายลำก็ตาม และได้บรรทุกของต่างๆ อันเป็นของๆ บริษัทก็ดี หรือเป็นของๆ คนที่ประจำในเรืออันเป็นคนมาจากอินเดียก็ดี ก็ขอให้ได้รับความยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีอย่างใดๆ และขอให้ถือว่าเรือเหล่านี้เหมือนกับเรือที่จะมาจากประเทศฝรั่งเศส หรือจะมาจากเมืองสุหรัตอันเป็นเรือของบริษัททั้งสิ้น และให้ได้รับความยกเว้นดุจเดียวกัน

ข้อ ๑๖ ถ้าพ่อค้าต่างประเทศไม่ว่าชนชาติใดประเทศใด จะบรรทุกสินค้าลงเรือของบริษัทซึ่งออกจากเมืองสุหรัตก็ดี จากฝั่งคอรอมันเดลก็ดี จากเมืองเบงกอลก็ดี ก็ขอให้พ่อค้าเหล่านี้ได้รับความยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีอย่างใดๆ ถ้าชาวฝรั่งเศสคนใดที่เป็นพ่อค้า แต่มิได้เกี่ยวข้องกับบริษัทแล้ว ก็ขอให้ได้รับอำนาจที่จะซื้อขายสินค้าต่างๆ ได้ดุจเดียวกับบริษัท และขอให้บริษัทมีสิทธิที่จะซื้อจะขายสินค้าจากบุคคลชาวฝรั่งเศสได้ทุกเมื่อ

ข้อ ๑๗ บรรดาชาวฝรั่งเศสทุกๆ คนซึ่งอยู่ในเมืองไทยนั้น จะมีครอบครัวก็ตามหรือเป็นโสดก็ตาม เมื่อจะออกจากเมืองไทยไปในที่ใดๆ ก็ขอให้พวกฝรั่งเศสเหล่านี้ไปได้โดยสะดวกและโดยไม่มีใครจะขัดขวางห้ามปรามไว้ได้ เว้นแต่ถ้าคนฝรั่งเศสเหล่านี้จะเป็นหนี้สินอยู่ หรือกระทำความผิดอย่างใดอันจะเป็นข้อขัดขวางที่จะอนุญาตให้ออกไปนอกเมืองไม่ได้แล้ว ถ้าเช่นนั้นให้เจ้าพนักงานจับชาวฝรั่งเศสเหล่านั้น ส่งต่อหัวหน้าของพวกฝรั่งเศส หัวหน้าจะได้ไต่สวนและพิจารณาคดีนั้นๆ ให้เด็ดขาดต่อไป

ข้อ ๑๘ ถ้าบุคคลผู้ใดซึ่งทำการของบริษัทก็ดี หรือเป็นคนใช้ของบริษัทก็ดี จะไปเป็นถ้อยเป็นความกับพวกแขกม้วหรือชนชาติใดก็ตาม ก็ให้เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามผู้เป็นนายของชนชาตินั้น ๆ ได้ไต่สวนพิจารณาคดีเหล่านั้นโดยยุติธรรม

ข้อ ๑๙ ขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดพระราชทานบ้านให้เราอยู่อีกแห่ง ๑ เพราะบ้านที่เราอาศัยอยู่เวลานี้ เล็กคับแคบนักทั้งไกลกับทำเลค้าขายด้วย ถ้าได้บ้านของพระซีมอราช (Pra Simorat) ทั้งเรือนโรงอันใกล้เคียงด้วย ก็จะเป็นที่เหมาะดีมาก

ข้อ ๒๐ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้โปรดมีรับสั่งกับมองซิเออร์ เดลานด์ ว่าจะได้พระราชทานสินค้าในเมืองภูเก็ตให้แก่บริษัททั้งหมด เพราะฉะนั้น เราจึงต้องขอพระมหากรุณาได้พระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้เป็นผู้จำหน่ายสินค้าในเมืองภูเก็ตได้แต่ฝ่ายเดียว ทั้งขอให้ได้ค้าขายดีบุกด้วย ข้างฝ่ายบริษัทจะได้ไปตั้งห้างที่เมืองภูเก็ต และจะได้ส่งเรืออันบรรทุกสินค้าต่าง ๆ จากฝั่งคอรอมันเดลมาที่เมืองภูเก็ตปีละ ๑ ลำทุก ๆ ปีไป

ข้อ ๒๑ ถ้าหากว่าพ่อค้าคนใดหรือบุคคลคนใด ได้ไปรับซื้อสินค้าจากบริษัทหรือซื้อสินค้าจากคนของบริษัท และเมื่อถึงกำหนดที่จะต้องชำระเงิน แต่ผู้นั้นหาชำระไม่แล้ว ก็ขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานเที่ยวสืบจับผู้ที่เป็นหนี้บริษัทหรือคนของบริษัท และให้เจ้าพนักงานได้บังคับให้ลูกหนี้ได้ใช้หนี้จงครบ

ข้อ ๒๒ บรรดาคนชาติฝรั่งเศสทุกคนตลอดทั้งคนของชาวฝรั่งเศสเหล่านั้น มีอำนาจที่จะไปมาได้ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร โดยเจ้าพนักงานด่านภาษีหรือเจ้าพนักงานคน ๑ คนใด จะห้ามปรามหรือเรียกไปถามปากคำอย่างใดไม่ได้เป็นอันขาด แต่ถ้าเรือจะออกจากเมืองไทยแล้ว เจ้าพนักงานด่านภาษีจะขึ้นไปตรวจบนเรือก็ได้ เพื่อไปตรวจค้นว่าจะมีคนหนีไปซุกซ่อนในเรือ หรือจะมีคนที่เป็นหนี้หนีไปในเรือนั้นตามธรรมเนียมที่เคยทำกันมาแล้วก็ได้ แต่การที่เจ้าพนักงานด่านภาษีจะขึ้นไปตรวจบนเรือนั้นจะต้องทำการโดยรีบด่วนจะชักช้าไม่ได้ และฝ่ายเรือลำนั้นก็ไม่จำเป็นต้องรอเจ้าพนักงานด่านภาษี เพื่อกันมิให้เสียเวลาของเรือ

ข้อ ๒๓ ถ้าคนใดคน ๑ ซึ่งทำการของบริษัทได้เป็นผู้ร้ายลักของหรือกระทำความผิดอย่างอื่น ถ้าคนนั้นเป็นชนชาติฝรั่งเศสแล้ว เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามจะต้องมีหน้าที่สืบสวนจับกุมผู้กระทำผิด เมื่อได้ตัวมาแล้วก็ให้นำตัวไปมอบไว้กับหัวหน้าของบริษัท ถ้าผู้กระทำผิดเป็นชนชาติอินเดียหรือชาติอื่น ๆ จะเป็นชาติใดก็ตาม เมื่อเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามสืบสวนจับตัวได้แล้ว ก็ให้เจ้าพนักงานนำความแจ้งให้หัวหน้าของบริษัททราบ เพื่อหัวหน้าของบริษัทจะได้ฟ้องร้องกล่าวโทษตามกระบิลเมืองต่อไป ถ้าคนอื่น ๆ ซึ่งมิได้เป็นพนักงานของบริษัท ได้เป็นผู้ร้ายลักของในห้างของบริษัทแล้ว ก็ให้ปฏิบัติการดุจเดียวกับที่กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว

ข้อ ๒๔ บรรดาเรือต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรือชนิดใดอันเป็นเรือของชนชาติฝรั่งเศส ถ้าจะถูกอับปางจำเป็นต้องแวะเข้ามาอาศัยหรือมาแตกตามฝั่งชายทะเลในพระราชอาณาเขตแล้ว พระเจ้ากรุงสยามจะเก็บริบเรือที่แตกนั้นไม่ได้เป็นอันขาด แต่บริษัทมีอำนาจที่จะไปเก็บขนเอาเรือที่ถูกอับปางและของต่าง ๆ ในเรือได้ทุกอย่าง โดยไม่มีใครจะขัดขวางห้ามปรามได้

ข้อ ๒๕ เมื่อบริษัทเห็นว่าที่ใดเป็นที่จำเป็นสำหรับเป็นการสะดวกแก่การค้าขายแล้ว ก็ให้บริษัทมีอำนาจไปตั้งห้างและร้านโรงตามเมืองต่าง ๆ หรือตำบลต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขตได้ตามแต่จะเห็นควร เมื่อบริษัทได้ไปตั้งห้างในที่เหล่านั้นแล้ว ก็ให้บริษัทได้รับพระราชทานสิทธิต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาข้างบนนี้แล้วทุกประการ

วันที่ ๑๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)
คัดย่อความจากจดหมายที่มองซิเออร์ เวเรต์
ผู้อำนวยการของบริษัท ได้เขียนจากกรุงศรีอยุธยา
เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

สินค้าที่จะค้าขายได้ในเมืองแถบเหล่านี้มีต่าง ๆ กันหลายอย่าง และข้าพเจ้าได้สืบทราบเป็นแน่ว่า การค้าขายเหล่านี้พอทำได้โดยมีทุนกว่าสามหรือสี่ล้าน เพราะข้าพเจ้าได้สืบจากคนหลายคนซึ่งมีความรู้และความชำนาญถึงการค้าขายในเมืองเหล่านี้ ถ้าบริษัทได้มาค้าขายแล้วก็จะเป็นประโยชน์ต่อบริษัทมาก และข้าพเจ้าเชื่อใจแน่ว่า ในไม่

ช้าทุนที่ได้ลงไปนั้น ก็คงจะเพิ่มอีกเท่า ๑ ดังท่านจะเห็นได้ตามบัญชีที่ข้าพเจ้าได้ส่งมาให้ท่านดูด้วยแล้ว

ตามที่ท่านถามข้าพเจ้าว่า ถ้าจะส่งสินค้ามาจำหน่ายในเมืองนี้จะได้กำไรเท่าไรนั้น ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าสืบได้ความว่า แต่เดิมมาเมื่อยังมีพ่อค้าใหญ่ ๆ ทำการค้าขายอยู่ พ่อค้าเหล่านี้ได้กำไรจากสินค้าที่ส่งมาจากทวีปยุโรป และเมืองสหรัต ราว ๒๕ ถึง ๓๐ เปอร์เซ็นต์ และถ้าสินค้าเหล่านี้ได้ส่งไปให้ถูกและเหมาะกับภูมิประเทศแล้ว ก็อาจจะได้กำไรอีกเท่านี้

ในข้อนี้เป็นการน่าเชื่อแน่ว่าเป็นจริง เพราะเหตุว่า ถ้าพวกอังกฤษและฮอลันดาไม่ได้กำไรมาก ๆ แล้ว ไหนเลยพวกนี้จะพยายามมาค้าขายในเมืองเหล่านี้เล่า และพวกอังกฤษกับฮอลันดาก็ส่งเรือมาค้าขายในเมืองเหล่านี้ปีละหลาย ๆ ลำ ลำ ๑ บรรทุกสินค้าอย่างน้อย เป็นราคากว่า ๓ หรือ ๔ แสนแฟรง

บัญชีสินค้าที่จะต้องส่งชนิดใดไปเมืองใด

และบัญชีสินค้าที่จะได้จากเมืองใดชนิดใด ทั้งกำไรที่จะได้ด้วย

ที่เมืองตังเกี๋ยนั้นจะต้องส่งสินค้าไปในราวครึ่ง ๑ หรืออย่างต่ำก็เศษ ๑ ส่วน ๓ ของต้นทุน

๑. ผ้าแดงและผ้าสักหลาดดำ และผ้าอย่างอื่น ๆ สีม่วงบ้าง สีดำบ้าง
๒. ผ้าขาวทุก ๆ ชนิดที่ส่งมาจากฝั่งคอรอมันเดล
๓. กัลปังหาทั้งกิ่งและเป็นเมล็ด
๔. ชาด และสีต่าง ๆ สำหรับระบายสี
๕. ดีบุก
๖. งาช้าง
๗. พริกไทย
๘. ดินประสิว
๙. หมาก
๑๐. ไม้ฝาง
๑๑. เครื่องแก้วต่าง ๆ อันเป็นของแปลก ๆ

สินค้าที่จะรับมาจากเมืองตังเกี๋ยนั้น คือ

๑. ชะมดเชียงอย่างดีที่สุดอันจะหาดีกว่านี้ทั้งโลกเป็นไม่ได้

๒. ผ้าไหมทอง ไหมเงิน และผ้าไหมอย่างดี

๓. ไหมดิบสีเหลือง

๔. ผ้าขนสัตว์

๕. แพรทุก ๆ ชนิดอย่างงาม

๖. เครื่องเรือนต่าง ๆ ซึ่งทาน้ำมันเงา จนที่สุดเตียงนอนก็มี ซึ่งเป็นของดีน่าใช้อย่างที่สุด

๗. เครื่องลายครามชิ้นใหญ่ ๆ อันเป็นของที่ควรจะส่งไปจำหน่ายที่เมืองอินเดียได้

๘. ทองคำและเงิน

สินค้าเหล่านี้พอจะซื้อขายได้เป็นราคา ๓ หรือ ๔ แสนแฟรงต่อปี และคงจะมีกำไรกว่า ๗๐ ถึง ๘๐ เปอร์เซ็นต์

สำหรับเมืองมาเก๊า

สินค้าทั้งหลายที่ควรส่งเมืองจีนก็จะส่งเมืองมาเก๊าได้เหมือนกัน นอกจากนี้จะส่งของอื่น ๆ ไปอีกก็ได้ คือ

๑. หมวกทุก ๆ ชนิด แต่ต้องส่งอย่างที่มือหยาบมากกว่าอย่างละเอียด

๒. เครื่องกระจุกกระจิกต่าง ๆ ทุก ๆ อย่าง

๓. ผ้าแพรอย่างบางเนื้อละเอียดสำหรับตัดเสื้อผ้าชาย พวกปอตเกสชอบเอาแพรสีดำตัดเสื้อกางเกงใช้

๔. ผ้าลูกไม้โปร่ง ถักด้วยไหมทองบ้าง ไหมเงินบ้าง ไหมธรรมดาบ้าง แต่ผ้าลูกไม้เหล่านี้ต้องทำอย่างบางและเบาที่สุดที่จะทำได้

๕. ถุงเท้าแพร

๖. ดาบและกระบี่

๗. ปืนเล็กและปืนสั้น ปืนพกต้องมากกว่าปืนอย่างอื่น

๘. ศิลาสำหรับปืน

๙. สุราต่างๆและเหล้าบรั่นบรรจุขวด

ถ้ามีสินค้าเหล่านี้ไปจำหน่ายโดยราคาต้นทุน ๓ หมื่น หรือ ๔ หมื่นปอนด์ (ฝรั่งเศส) ไม่ช้าก็คงจะจำหน่ายได้หมด และคงจะได้กำไรกว่า ๑๐๐ ต่อ ๑๐๐

สินค้าที่จะได้รับจากเมืองจีน มี

๑. ไหมมีจำนวนมาก และมีไหมอยู่ ๓ ชนิด

๒. ผ้าบ่กไหมทองไหมเงิน และบ่กไหมธรรมดา อย่างงามมาก

๓. ผ้าแพรอย่างดี

๔. ใบชาอย่างดี

๕. โกฐน้ำเต้า แต่ของสิ่งนี้ไม่ใคร่จะเป็นประโยชน์เท่าไรนัก

๖. ชะมดเชียงอย่างดี แต่พวกจีนเป็นคนโกงมากมักปนเสียเสมอ

๗. เครื่องลายครามอย่างดี จะหาที่ไหนในโลกนี้สู้ไม่ได้

๘. เครื่องเรือนทาน้ำมันเงา แต่ของเหล่านี้สู้ทางเมืองตังเกี๋ยไม่ได้

๙. เครื่องสำหรับทำครัวทุกอย่าง ของเหล่านี้ถ้าไปจำหน่ายในเมืองอินเดีย จะได้กำไรมาก

๑๐. ทองคำ

๑๑. พลอยทับทิม

๑๒. น้ำตาล

๑๓. เปลือกไม้ทำยาควีนีน

๑๔. รากไม้หลายอย่างสำหรับทำยา

๑๕. แร่เหล็ก (ซัลเฟตออฟไอรอน)

สินค้าที่จะส่งไปยังเมืองจีน คือ

๑. ผ้าอย่างบางและเนื้อละเอียด ผ้านี้ต้องเป็นผ้าเนื้อบางยิ่งกว่าที่จะส่งไปแห่งอื่นๆทุกแห่ง และเป็นผ้าแดงมากกว่าผ้าอย่างอื่น ผ้าสักหลาดนั้นต้องเป็นสักหลาดสีดำ สีม่วง และสีขาว

๒. ผ้าเสิดสีอย่างเดียวกันกับที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ให้ส่งผ้าอย่างเนื้อหยาบมากกว่าอย่างเนื้อละเอียด

๓. กัลบั้งหาเป็นเมล็ดเป็นก้อน ถ้าจะส่งกัลบั้งหาที่เป็นกึ่งบ้างก็ได้เล็กน้อย

๔. อำพันดิบ ยิ่งเป็นก้อนใหญ่ ๆ ยิ่งดีกว่าก้อนเล็ก ๆ และต้องเป็นอำพันสีเหลืองมะนาว สีแดงใช้ไม่ได้

๕. เครื่องแก้วต่าง ๆ ทุก ๆ อย่างที่เป็นของแปลก ๆ

๖. ลูกปัดทำด้วยแก้วขนาดเล็ก สำหรับมาร้อยทำเป็นสร้อยข้อมือ

๗. เครื่องกระจุกกระจิกต่าง ๆ ทุกอย่าง

๘. สุราต่าง ๆ และเหล้าบรั่น ดังได้กล่าวมาแล้ว

๙. ผ้าต่าง ๆ ทุกชนิด ซึ่งส่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล

๑๐. ไม้ฝาง

๑๑. หมาก

๑๒. ดีบุก

๑๓. งาช้าง

๑๔. ทองแดงมาจากญี่ปุ่น

สินค้าที่จะส่งไปยังเมืองจีนนั้น ควรคิดเป็นทุนเศษ ๑ ส่วน ๓ ของต้นทุน แต่ต้องคิดเป็นเงินเหรียญสเปญ

ปี ๑ คงจะค้าได้เป็นเงินกว่า ๔ แสน ถึง ๕ แสนแฟรง และคงจะได้กำไร ๑๐๐ ต่อ ๑๐๐

เมืองญี่ปุ่น

การที่จะค้าขายกับเมืองญี่ปุ่นนั้นไม่จำเป็นต้องลงทุนอย่างใด ด้วยสินค้าทุก ๆ อย่างจำหน่ายได้ดีทั้งนั้น แต่สินค้าที่จะเอาไปจำหน่ายนั้น ต้องเป็นของราคาถูกที่สุด สินค้าทั้งปวงที่จำหน่ายได้ในเมืองจีนและเมืองตังเกี๋ย ก็จำหน่ายในเมืองญี่ปุ่นได้ดีเหมือนกัน

ของที่จะได้รับแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ส่งเข้าไปจำหน่ายนั้น มี

๑. ทองคำ

๒. เงิน

๓. ทองแดง

๔. เครื่องกระจุกกระจิกต่าง ๆ ทำด้วยทองและเงิน

๕. หีบไม้เล็ก ๆ

๖. ฉากทาน้ำมันเงา

๗. เครื่องลายคราม เป็นของเหมาะสำหรับเอาไปจำหน่ายในอินเดีย

๘. การบูร

๙. ใบชา

สินค้าต่าง ๆ ที่จะรับมาจากญี่ปุ่นนั้น คงไม่ได้กำไรมากเท่ากับสินค้าที่จะส่งเข้าไปจำหน่ายในเมืองนั้น แต่เราจะค้าขายมากก็ได้น้อยก็ได้ตามชอบใจ และกำไรที่จะได้นั้นก็อยู่ในราว ๗๐ ถึง ๘๐ เปอร์เซ็นต์

สินค้ากับเมืองลาว

จะต้องมีเงินตราสยามไปเป็นทุนบ้างเล็กน้อย

ของที่จะส่งไปจำหน่ายในเมืองลาวนั้น มี

๑. ผ้าสีแดงและสีเขียว แต่ต้องการผ้าเนื้อหยาบ

๒. ผ้าเสิด สีอย่างเดียวกับที่ได้กล่าวมาแล้ว

๓. ผ้าทุก ๆ ชนิด ที่มาจากเมืองสุหรัตและผึ่งคอรอมันเดล

สินค้าที่จะได้รับมาจากเมืองลาวนั้น มี

๑. พลอยทับทิมอย่างดี

๒. ชะมดเชียงอย่างดี

๓. รง

๔. งาช้าง

๕. การบูร

๖. นอแรด

๗. หนังโคและหนังกวาง เป็นของที่จำหน่ายเมืองญี่ปุ่นได้ดี

๘. กำยาน

การค้าขายกับเมืองลาว คงจะได้กำไรกว่า ๒๐ เปอร์เซ็นต์

ตามที่ท่านผู้อำนวยการของบริษัทที่เมืองสุหรัต ได้สั่งให้ มองซิเออร์ เดอลูแวงขึ้นไปตรวจพริกไทยซึ่งเพาะปลูกกันในเมืองไทยฝ่ายเหนือ และติดกับเขตแดนเมืองลาวนั้น เมื่อข้าพเจ้าได้กลับมาจากเมืองสงขลาแล้ว จะได้ขึ้นไปตรวจดูพริกไทยตามคำสั่งของท่านผู้อำนวยการ และข้าพเจ้าจะได้พยายามหาหนทางที่จะทำการค้าขายกับพวกลาวต่อไปได้ มีคนมารับรองกับข้าพเจ้าว่า พวกลาวเป็นคนที่ซื่อตรงมาก พระเจ้ากรุงสยามได้ทำสงครามกับพวกลาวมาช้านานแล้ว

สินค้าเมืองไทย

สินค้าที่จะรับจากเมืองไทยนั้น มี

๑. ดีบุก

๒. ไม้ฝาง

๓. งาช้าง

๔. พริกไทย ซึ่งได้ยกให้เราแล้ว

๕. หนังโคและหนังกวาง ซึ่งได้ยกให้พวกฮอลันดาเสียแล้ว

พวกไทยไม่มีเครื่องแต่งตัวอย่างไร นอกจากเอาผ้าสีผืนยาว ๆ พันกาย ทั้งผู้หญิงผู้ชาย พอพังกายเท่านั้น

สินค้าเมืองเขมร

สินค้าที่จะต้องส่งไปเมืองเขมรนั้น มี

๑. ผ้าแดง

๒. ผ้าแดงมาจากเมืองสุหรัต

๓. ผ้าขาวมาจากฝั่งคอรอมันเดล

๔. เครื่องทำครัวต่าง ๆ ซึ่งส่งมาจากเมืองจีน

๕. ข้าวเปลือก

๖. เกลือ

สินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าเล็กน้อย ข้าพเจ้าได้ส่งสินค้าไปเป็นราคา ๕๐๐ แฟรง เพื่อทดลองดูแลว

สินค้าที่จะได้รับมาจากเมืองเขมรนั้น มี

๑. งาช้าง

๒. กำยาน มี ๓ ชนิด

๓. รง

๔. รังนก เป็นของที่จะส่งไปจำหน่ายที่เมืองจีนได้ดี

๕. เอ็นกวาง

๖. หนังโคและหนังกวาง

ถ้าจะค้าขายกับเมืองเขมร ปี ๑ ก็พอจะไปได้อยู่ในราว ๓ เที่ยว

สินค้าเมืองญวน

สินค้าที่จะส่งไปจำหน่ายเมืองญวนนั้น มี

๑. ผ้าแดงและผ้าดำ

๒. ผ้าต่าง ๆ ซึ่งส่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล

๓. ข้าวเปลือก

๔. เครื่องภาชนะสำหรับทำครัว

๕. เกลือ

สินค้าที่จะได้รับมาจากเมืองญวนนั้น มี

๑. ดีบุก

๒. หมาก

๓. ไม้ฝาง
๔. งาช้าง
๕. ไหมดิบ
๖. หนังโคและหนังกวาง
๗. ทองคำ

ถ้าจะค้าขายกับพวกญวนแล้วจะต้องระวังให้มาก เพราะในฝ่ายประเทศอินเดียไม่มีชนชาติใดจะโกงเท่ากับพวกญวนเลย

ปี ๑ พอจะทำการค้าขายกับเมืองญวนได้ โดยมีทุนราว ๒ หมื่น ถึง ๓ หมื่นปอนด์ (ฝรั่งเศส)

สินค้าเมืองตีมอร์

ถ้าจะทำการค้าขายกับเมืองตีมอร์ จะต้องมีทุน

สินค้าที่จะส่งไปจำหน่ายเมืองตีมอร์ได้นั้น คือ

๑. ผ้าทุก ๆ ชนิดที่ส่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล
๒. ตะกั่ว
๓. ดินปืน

สินค้าที่จะได้รับจากเมืองตีมอร์นั้น มี

๑. ทองคำ
๒. ไม้จันทน์
๓. รังนก
๔. ครั่ง
๕. ทาส

ปี ๑ จะค้าขายได้ในเมืองนี้มีทุนกว่าแสนแฟรง และคงจะได้กำไรกว่า ๖๐ เปอร์เซ็นต์

สินค้าเมืองมนิลา

สินค้าที่จะส่งไปจำหน่ายในเมืองมนิลาได้นั้น คือ

๑. เครื่องกระจุกกระจิกทุกอย่างที่ทำในประเทศฝรั่งเศส
๒. หมวกต่าง ๆ
๓. ผ้าไหมทอง ไหมเงิน และผ้าไหม
๔. ไหมดิบ และสิ่งต่าง ๆ ที่ทอด้วยไหม
๕. ผ้าแพรสีต่าง ๆ
๖. แพรดอกสีต่าง ๆ
๗. ผ้าทุก ๆ อย่างที่ส่งมาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล
๘. ผ้าต่าง ๆ ซึ่งส่งมาจากเมืองตังเกี๋ย
๙. กำยาน
๑๐. งาช้าง
๑๑. ดีบุก
๑๒. พริกไทย
๑๓. ข้าวเปลือก
๑๔. ชะมดเชียง

สินค้าที่จะได้รับจากเมืองมนิลานั้น มี

๑. เงินเหรียญ
๒. น้ำตาล
๓. หอย ซึ่งใช้กันต่างเงินในเมืองไทย

ในเมืองมนิลานี้จะค้าขายได้ปี ๑ กว่า ๔ แสน หรือ ๕ แสนแฟง และเอากำไร ที่จะได้ จากเมืองนี้ไปทำทุนในเมืองอื่น โดยไม่ต้องชักเนื้อเงินออกจากประเทศฝรั่งเศสก็ได้

ยังมีการที่จะค้าขายได้ในเมืองอีกแห่ง ๑ ซึ่งนับว่าเป็นการค้าขายใหญ่โตได้ คือ ในเมืองยำบี เพราะในเมืองนี้มีพริกไทยและดีบุกมาก แต่คนพื้นเมืองยำบีก็เป็นคนโกงที่สุดเหมือนกัน

ถ้าเราได้ไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาแล้วก็พอจะค้าขายกับเมืองยำบีได้ง่าย เพราะเป็นเมืองที่ใกล้เคียงกัน

สินค้าเมืองบอนิโอ

ถ้าจะค้าขายในเมืองนี้จะต้องใช้ทุนในราวครึ่ง ๑

ของที่จะส่งไปจำหน่ายเมืองบอนิโอได้นั้น มี

๑. ผ้าแดง ผ้าเขียว แต่จำนวนเล็กน้อยเท่านั้น

๒. ผ้าต่าง ๆ ที่มาจากเมืองสุหรัตและฝั่งคอรอมันเดล

สินค้าที่จะได้รับจากเมืองบอนิโอนั้น มี

๑. ทองคำ

๒. เพชร

๓. พริกไทย

๔. การบูร

๕. ครั่ง

ปี ๑ จะค้าขายในเมืองนี้ได้ประมาณ ๒ แสน หรือ ๓ แสนแฟรง และคงจะมีกำไรกว่า ๖๐ เปอร์เซ็นต์

หัวข้อสำหรับให้มองซิเออร์ เดอลาลูแบร์ และมองซิเออร์ เซเบเรต์ เอกอัคราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไปจัดการทำสัญญาค้าขาย ซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรับสั่งให้ไปทำกับพระเจ้ากรุงสยาม.

หนังสือสัญญาซึ่งได้กระทำในระหว่างเชอวาเลีย เดอโชมอง ราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส กับมองซิเออร์ คอนซตันซ์ ฟอลคอน ผู้แทนของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานสิทธิต่าง ๆ ให้แก่บริษัทพ่อค้าฝรั่งเศสซึ่งไปทำการค้าขายในอินเดียฝ่ายตะวันออก มีข้อความดังต่อไปนี้.

๑.

หนังสือสัญญา ซึ่ง มองซิเออร์ เดอโชมอง ได้ทำไว้โดยเทียบตามความต้องการของมองซิเออร์ เดอโชมอง กับข้อตกลงที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานนั้น มีความบกพร่องมาก ผู้อำนวยการของบริษัทฝ่ายอินเดียตะวันออกจึงได้นำความกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ว่าตามข้อความที่ได้ตกลงตามหนังสือสัญญานั้น บริษัทจะรับทำการค้าขายให้เป็นประโยชน์ไม่ได้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบดังนี้ จึงมีรับสั่งให้มองซิเออร์ เดอลาลูแบร์ กับมองซิเออร์ เซเบเรต์ ไปคิดทำสัญญากับพระเจ้ากรุงสยามให้มีข้อความอันเป็นหลักฐานมั่นคงและให้ได้เปรียบยิ่งกว่านี้ เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงเชื่อพระทัยว่า เมื่อได้ทรงแสดงพระราชไมตรีต่อพระเจ้ากรุงสยามเช่นนี้แล้ว และเมื่อพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงแสดงว่า มีพระราชประสงค์จะเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสฉะนี้ เมื่อราชทูตขอร้องอย่างใด พระเจ้ากรุงสยามก็คงจะพระราชทานทุกอย่าง อีกประการ ๑ การที่จะมีเรื่องติดต่อกันในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและพระเจ้ากรุงสยามนั้น ก็จะมีทางติดต่อกันได้ด้วยทางค้าขายเท่านั้น

๑.

ท่านราชทูตฝรั่งเศสขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ได้โปรดพระราชทานพระราชานุญาต ให้บริษัทได้ตั้งห้างในพระราชอาณาจักรสยามได้.

เพราะฉะนั้น การที่พระเจ้ากรุงสยามจะทรงพระเมตตาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ก็จะเป็นประโยชน์ต่อพระองค์เอง และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็จะได้มีโอกาสแผ่พระราชไมตรีได้อยู่เสมอ

๒.

ข้อที่บัญญัติไว้ว่า บริษัทจำเป็นจะต้องซื้อสินค้าจากพระคลังหลวง และในข้อที่พระเจ้ากรุงสยามจะทรงเลือกสินค้าต่าง ๆ ที่บริษัทสั่งเข้ามาอันเป็นสินค้าที่บริษัทสั่งโดยเฉพาะ ได้ตามพอพระทัยทุกอย่างนั้น เป็นการลบล้างสิทธิอันยอมให้บริษัทได้ทำการค้าขายได้โดยสะดวกทุกอย่าง เพราะบริษัทได้ขออำนาจที่จะทำการค้าขายได้โดยสะดวกทุกอย่างโดยไม่มีข้อขัดขัดขวางอย่างใด และไทยก็ยอมให้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เท่ากับบริษัทจะต้องอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามอยู่ทุกเมื่อ เพราะเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามจะต้องมีหน้าที่คอยตรวจตราและเลือกสินค้าซึ่งบริษัทจะได้ส่งมาจากเมืองอื่น ในฝ่ายอินเดีย เข้าไปจำหน่ายในเมืองไทย และเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามก็คงจะตีราคาสินค้าเหล่านั้นเอาตามชอบใจ

๒.

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอให้บริษัทได้ทำการค้าขายโดยสะดวกได้ทั่วพระราชอาณาจักรสยาม และขอให้ได้รับความยกเว้นจากภาษีต่าง ๆ ทั้งขาเข้าและขาออก

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงนิยมในพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสได้ทำการค้าขายโดยสะดวกได้ตลอดทั่วพระราชอาณาจักรโดยไม่ต้องเสียภาษีอย่างใดทั้งขาเข้าและขาออก แต่บริษัทจะต้องยอมให้เจ้าพนักงานด่านภาษีขึ้นตรวจบนเรือตามธรรมเนียมของเมืองนี้ พนักงานของบริษัทจะลักลอบเอาสินค้าเข้ามาโดยอ้างนามของบริษัทไม่ได้ ถ้าพนักงานของบริษัทคนใดได้กระทำผิดในข้อนี้ เมื่อพิจารณาเป็นสัตย์แล้ว สิทธิของบริษัทข้อนี้ต้องเป็นอันงด

เพราะเหตุฉะนี้ท่านผู้ที่จะไปเป็นราชทูตจึงจำเป็นต้องคาดคั้นในข้อนี้ และต้องคิดจัดการให้บริษัทได้ทำการค้าขายอย่างสะดวกโดยไม่มีข้อขัดขัดขั้นอย่างใด ๆ ให้จงได้ คือว่าเมื่อบริษัทได้บรรทุกสินค้าต่าง ๆ มากับเรือของบริษัทก็ดี หรือบริษัทได้ส่งสินค้าโดยบรรทุกลงเรือต่างประเทศก็ดี เมื่อเข้าไปถึงเมืองไทยแล้ว ก็ให้พนักงานของบริษัทได้ จำหน่าย สินค้าเหล่านั้นได้โดยสะดวกทุกอย่าง อย่าให้ใครมากีดขวาง หรือมีข้อขัดขั้นได้จนอย่างใด และการที่จะจำหน่ายสินค้านั้น ต้องจำหน่ายขายให้ได้ทั้งคนพื้นเมืองหรือคนชาวต่างประเทศก็ได้ จนที่สุดถ้าพนักงานของบริษัทจะเห็นควรเอาสินค้าเหล่านั้นกลับบรรทุกลงเรืออีกเพื่อนำไปจำหน่ายที่อื่น ก็ให้พนักงานของบริษัทได้จัดการตามความเห็นได้โดยไม่ต้องเอาสินค้าเหล่านั้นขายส่งเข้าไปในพระคลังของพระเจ้ากรุงสยาม เว้นแต่การที่จะจำหน่ายสินค้าให้แก่พระคลังหลวง จะเป็นเรื่องที่ได้ตกลงปรองดองซึ่งกันและกัน จึงจะได้

อนึ่ง การที่พนักงานของบริษัทจะซื้อสินค้านั้น ก็ให้เป็นเช่นเดียวกัน คือให้พนักงานของบริษัทมีอำนาจซื้อสินค้าต่างๆ จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณจะได้ทรงตัดสินในเรื่องนี้เป็นเด็ดขาด

ในข้อที่ว่าให้บริษัทได้ทำการค้าขายโดยสะดวกนั้น ต้องเป็นที่เข้าใจว่า บริษัทมีสิทธิที่จะซื้อและขายสินค้าได้ทุกอย่างอันไม่ใช่สินค้าที่ต้องห้ามตามกฎหมาย สินค้าที่ต้องห้ามนั้น บริษัทจะซื้อได้แต่จากเจ้าพนักงานของพระคลังหลวง หรือจากพ่อค้าซึ่งได้รับมาจากเจ้าพนักงานพระคลังหลวงเท่านั้น และสินค้าทั้งปวงซึ่งชนชาวต่างประเทศพาเข้ามาในพระราชอาณาเขต หรือสินค้าซึ่งคนพื้นเมืองนำมาขายก็ดี บริษัทจะรับซื้อรับขายได้ทั้งสิ้น โดยไม่มีข้อห้ามอย่างใด หรือบริษัทจะสั่งสินค้าเข้ามาจำหน่ายเองก็ได้ ถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงสยามจะต้องพระราชประสงค์สินค้าเหล่านี้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็จะได้ทรงเอาสินค้าเหล่านี้ไว้ตามพระราชประสงค์ได้

อีกประการ ๑ พนักงานคนใช้ของบริษัทจะรับซื้อสินค้าเหล่านี้ไว้ได้ ก็แต่เฉพาะสำหรับบริษัทเท่านั้น ถ้าพนักงานของบริษัทคนใดทำการฝ่าฝืนข้อนี้แล้ว และกลับไปเข้าเป็นพรรคพวกกับพ่อค้าอื่น ๆ อันจะเป็นเหตุกระทำให้การค้าขายในประเทศสยามได้เสียหายไปแล้ว สิทธิต่าง ๆ

ได้ทั้งสินค้าที่มีในเมืองไทย และสินค้าซึ่งมาจากเมืองอื่น ๆ ในฝ่ายอินเดียอันจะมีพ่อค้านำมาขายให้ก็ได้ และพ่อค้าที่จะนำมาขายนั้น จะเป็นคนชาติฝรั่งเศสหรือชาติใด ๆ ก็ได้ทั้งสิ้น โดยจะมีผู้ใดมาคัดค้านหรือจะยกเหตุว่า จะต้องการสินค้าเหล่านั้นสำหรับใส่พระคลังหลวง หรือจะอ้างเหตุอย่างใด ๆ ไม่ได้เป็นอันขาด ของบริษัทต้องเป็นอันงดจนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้ทรงพระปรีชาญาณจะได้ตัดสินเป็นเด็ดขาดต่อไป.

ถ้าราชทูตจะทำความตกลงในข้อที่จะส่งสินค้าให้แก่พระเจ้ากรุงสยามก็ได้ คือว่าถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะต้องพระราชประสงค์สินค้าอย่างใด ๆ จากประเทศฝรั่งเศสหรือจากเมืองอื่น ๆ บริษัทก็จะรับหาสินค้านั้น ๆ มาถวาย แต่จะต้องว่าราคาให้เป็นการตกลงกันเสียก่อน และพระเจ้ากรุงสยามจะเอาสินค้าอย่างอื่น ๆ อันเป็นสินค้าเมืองไทย หรือมาจากเมืองจีน เมืองญี่ปุ่น และเมืองอื่น ๆ มาแลกเปลี่ยนกับสินค้าของบริษัทก็ได้ หรือพระเจ้ากรุงสยามจะทรงชำระเงินสดทั้งหมด หรือผ่อนใช้ให้ก็ได้ แต่การที่จะผ่อนใช้เงินนั้นต้องให้เป็นการสมควร คือ ต้องคิดส่วนกำไรและทั้งคิดถึงระยะไกลใกล้ที่นำสินค้าเหล่านั้นมาและคิดถึงโสหุ้ยที่ต้องใช้จ่ายในการนำสินค้านั้น ๆ มาด้วย

อีกประการ ๑ บริษัทจะต้องขออำนาจที่จะขนหรือส่งสินค้าได้ทุกชนิดโดยไม่มีข้อขัดขั้นอย่างใด ตลอดจนถึงสิ่งของที่เรียกกันว่าเป็นของต้องห้ามตามกฎหมายด้วย ถ้าไทยจะไม่ยอมให้ตามที่ต้องการนี้แล้ว ก็ขอให้ได้รับสิทธิเท่ากับที่พวกอังกฤษและฮอลันดาได้เคยรับสิทธิในข้อนี้มาแล้ว

ในข้อที่พวกพนักงานของบริษัทกระทำความผิด หรือฉ้อโกง จะต้องงดสิทธิของบริษัทไว้ จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ทรงตัดสินในเรื่องนั้น ๆ โดยเด็ดขาดนั้นเป็นการกระทำให้บริษัทต้องงดการค้าขาย และจะค้าขายให้เป็นการติดต่อโดยยืนยาวไม่ได้อยู่เอง เพราะฉะนั้น จะต้องเปลี่ยนและแก้ไขความข้อนี้เสีย จะแก้เป็นริบสินค้าเหล่านั้นเสีย หรือจะแก้ไขเป็นปรับตามจำนวนมากและน้อยแล้วแต่จะตกลงกันก็ได้

๓.

ข้อความในข้อ ๓ นี้ ก็ดูพอสมควรอยู่แล้ว

๔.

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทบรรทุกสินค้าทั้งหลายลงเรือต่างประเทศส่งไปยังเมืองใด ๆ ก็ได้ และขอให้สินค้าซึ่งบรรทุกลงเรือต่างประเทศ

นั้นได้รับความยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีอย่างใด ๆ แต่สินค้าเหล่านี้ในระหว่างที่เดินทางอยู่ทั้งไปและมา จะเสียหายอย่างใดคงอยู่ในความรับผิดชอบของบริษัททั้งสิ้น เพราะถ้าพ่อค้าต่างประเทศจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในสินค้าเหล่านี้แล้ว สินค้าเหล่านั้นก็จำจะต้องเสียภาษีต่าง ๆ ตามธรรมเนียม

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทบรรทุกสินค้าทั้งปวง ลงเรือต่างประเทศโดยไม่เลือกว่าจะเป็นสินค้าชนิดใดได้ทั้งสิ้น และโปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้ยกเว้นมิต้องให้สินค้าเหล่านี้ต้องเสียค่าภาษีอย่างใด ทั้งขาเข้าและขาออก แต่ถ้าบริษัทได้จำหน่ายสินค้าเหล่านั้นตามราคาที่ได้กำหนดไว้ โดยคิดเอาค่าระวางเรือแล้ว ถ้าฉะนั้นสินค้าเหล่านี้ก็จะต้องเสียภาษีตามธรรมเนียม

พนักงานของบริษัท จะเอาสินค้าบรรทุกลงเรือดังว่ามานี้ ได้แต่เฉพาะสินค้าของบริษัทเท่านั้น ถ้าหากว่าพนักงานคน ๑ คนใดเอานามของบริษัทมาอ้างเพื่อเอาสินค้าของผู้อื่นอันไม่ใช่สินค้าของบริษัทบรรทุกลงเรือแล้ว ก็ให้ริบสินค้าเหล่านั้นไว้ และให้แบ่งสินค้านั้นออกเป็น ๓ ส่วน

คือเป็นของหลวงเสีย ๒ ส่วน อีกส่วน ๑ นั้นยกให้แก่โจทก์ผู้นำความมาแจ้ง

๔.

ในข้อนี้พระเจ้ากรุงสยามได้เคยยอมให้มองซิเออร์ เดลานด์ ซึ่งเวลานั้นเป็นหัวหน้าของบริษัท ได้บรรทุกสินค้าลงเรือหลวงส่งไปเมืองญี่ปุ่น เมืองจีน และเมืองอื่น ๆ ได้ทั้งสิ้นตามความพอใจ เพื่อนำสินค้าเหล่านั้นไปขายในนามของบริษัท และเพื่อรับสินค้าอื่น ๆ กลับมาโดยไม่ต้องเสียค่าระวางเรือหรือค่าภาษีอย่างใดอยู่แล้ว

เพราะฉะนั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงทรงหวังพระทัยว่า พระเจ้ากรุงสยามคงจะทรงพระเมตตาแก่บริษัทเช่นนี้อีกครั้ง ๑ เพราะการที่จะขอร้องเช่นนี้ก็จะขอร้องในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงเป็นหน้าที่ของราชทูตฝรั่งเศสที่จะอ้างเหตุผลต่าง ๆ เพื่อมิให้กำหนดจำนวนเรือ ซึ่งบริษัทจะได้บรรทุกสินค้าให้ตายตัว และเมื่อได้ตกลงในเรื่องนี้แล้ว ก็ต้องให้ได้รับความยกเว้น มิต้องเสียภาษีทั้งขาเข้าและขาออกอย่างใด ดังกล่าวไว้ในข้างต้น ๆ มาแล้ว

๔.

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอว่า ถ้าบริษัทมีความประสงค์จะส่งสินค้าไปแห่งใด ซึ่งเป็นเมืองที่บริษัทไม่เคยส่งสินค้าไปเลยนั้น ก็ขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้บรรทุกสินค้าลงเรือหลวงลำ ๑ หรือ ๒ ลำ หรือหลายๆ ลำตามความต้องการของบริษัทได้ และขอให้บริษัทได้รับสิทธิดุจเดียวกับที่ได้กล่าวมาในข้อ ๓ นั้นแล้วด้วย

พระเจ้ากรุงสยามโปรดพระราชทานสิทธิให้แก่บริษัทตามความในข้อ ๓ นั้นทุกประการ

๕.

คำตัดสินของหัวหน้าบริษัท หรือของคนอื่น ซึ่งจะได้รับหน้าที่ในคดีแพ่งระหว่างชาวฝรั่งเศสต่อชาวฝรั่งเศสนั้น ควรจะเป็นคำตัดสินชั่วคราว ถ้าโจทก์จำเลยจะอุทธรณ์แล้ว ก็ควรส่งคดีนั้น ๆ ไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไป

ถ้าคดีนั้นเป็นคดีอาญาแล้ว ก็ควรส่งจำเลยผู้กระทำผิดพร้อมทั้งสำนวนไปยังประเทศฝรั่งเศสโดยเรือลำแรกที่จะออก และถ้าในคดีอาญาจะมีอุทธรณ์แล้ว ก็ให้ส่งคำอุทธรณ์นั้นไปถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเช่นเดียวกับความแพ่ง

ในส่วนความผิดซึ่งคนชาติฝรั่งเศสเป็นจำเลย หรือคนชาติฝรั่งเศสเป็นโจทก์กล่าวโทษคนชาติฝรั่งเศสหรือคนชาติอื่น ๆ นั้น หัวหน้าของบริษัทซึ่งจะได้นั่งพิจารณาความพร้อมกับเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามตามความในข้อนี้นั้น ต้องได้รับเลือกโดยมีเสียงคนเลือกมาก จึงจะไปนั่งพิจารณาความได้

ราชทูตฝรั่งเศสจะต้องทำหมายตั้งตั้งให้หัวหน้าของบริษัทเป็นผู้พิจารณาความหรือจะตั้งผู้ ๑ ผู้ใดซึ่งประจำอยู่ในที่นั้นก็ได้แล้วแต่จะเห็นสมควร

๕.

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอว่า ถ้าชนชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นคนใช้ของบริษัทก็ดี หรือชนชาวฝรั่งเศสซึ่งมิได้เป็นคนของบริษัทและมิได้เป็นคนทำราชการของพระเจ้ากรุงสยามก็ดี ถ้าจะเกิดข้อลำบากขึ้นอย่าง ๑ อย่างใดแล้ว ก็ขอให้หัวหน้าของบริษัทได้จัดการให้เรื่อง ๆ นั้นได้เป็นการสำเร็จไปได้ หรือถ้าชาวฝรั่งเศสคน ๑ คนใดได้เป็นผู้ร้ายลักทรัพย์ ก็ให้หัวหน้าของบริษัทลงโทษผู้กระทำผิดตามข้อบังคับของบริษัทได้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดพระราชทานพระราชานุญาตว่า ถ้าชาวฝรั่งเศสคนใดซึ่งไม่ใช่เป็นคนที่ทำราชการในพระองค์ หรือไม่ได้ทำราชการในเสนาบดีคนใดคน ๑ ได้เป็นผู้ร้ายลักทรัพย์ของบริษัทหรือลักทรัพย์ของคนอื่น หรือกระทำความผิดอย่างอื่น ๆ แล้ว ก็ให้หัวหน้าของบริษัทเป็นผู้ลงโทษผู้กระทำผิดได้ แต่ถ้าฝ่ายโจทก์ก็ดี ฝ่ายจำเลยก็ดี จะไม่พอใจในคำตัดสินของหัวหน้าบริษัทแล้ว ก็ให้ยื่นคำร้องขอรับความยุติธรรมจากเสนาบดีไทยต่อไป

เพราะเหตุว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงพระเมตตาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยิ่งนัก จึงจะทรงงดไม่พระราชทานความยุติธรรมแก่ชนชาติฝรั่งเศสไม่ได้อยู่เอง เพราะฉะนั้น เมื่อได้ทรงรับคำร้องเช่นนี้แล้ว ก็จำเป็นจะต้องสั่งงดรอคำตัดสินของหัวหน้าบริษัทไว้ จนกว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้มีรับสั่งมาในเรื่องนี้ว่าประการใด

ถ้าแม้ว่าชนชาติฝรั่งเศสอันเป็นพนักงานคนใช้ของบริษัท หรือคนอื่น ๆ ซึ่งมิได้เป็นคนของบริษัทจะเป็นโจทก์กล่าวโทษคนชาติอื่นซึ่งมิใช่ชาติฝรั่งเศส ในความแพ่งก็ดี ความอาญาก็ดี ก็อนุญาตให้หัวหน้าของบริษัทไปนั่งพิจารณาคดีพร้อมกับผู้พิพากษาของพระเจ้ากรุงสยามก็ได้ แต่คดีนั้น ๆ ต้องพิจารณาและตัดสินตามกฎหมายของประเทศสยามทุกประการ

แต่ในข้อนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงตั้งผู้พิพากษาสำหรับมาพิจารณาคดีชนิดนี้ โดยไม่ต้องให้หัวหน้าของบริษัทมาเกี่ยวข้อง อันจะเป็นเหตุกีดขวางแก่การงานของบริษัทนั้นจะดีกว่าเป็นอันมาก

๖.

ท่านราชทูตของประเทศฝรั่งเศสขอต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ให้ได้โปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้ทำการค้าขายดีบุกในเมืองภูเก็ตแต่ฝ่ายเดียว โดยทรงห้ามมิให้ชนชาติใด ๆ ได้ค้าดีบุกในเมืองภูเก็ต หรือเมืองขึ้นของเมืองภูเก็ตได้เป็นอันขาด และเพื่อบริษัทจะได้ค้าขายดีบุกให้เป็นการสะดวกนั้น ก็ขอพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้สร้างห้างอันสมควรในเมืองนั้นได้ และบริษัทจะได้ส่งเรือมาจากฝั่งคอรอมันเดลปีละ ๑ ลำทุก ๆ ปี และเรือนั้นจะได้บรรทุกสินค้าต่าง ๆ อันเป็นสินค้าที่เหมาะสำหรับเมืองเหล่านั้นด้วย

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้ค้าขายดีบุกในเมืองภูเก็ต และเมืองขึ้นของภูเก็ต โดยไม่พระราชทานให้ชนชาติอื่นทำ และทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้สร้างห้างขึ้นที่เมืองภูเก็ต แต่บริษัทจะต้องทำแบบส่งให้เสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยามดูเสียก่อน และเมื่อเสนาบดีได้เห็นชอบแล้วก็จะต้องสร้างห้างตามแบบทุก ๆ อย่างจะแก้ไขอย่างใดไม่ได้

๖.

ท่านราชทูตจะต้องชี้แจงให้ละเอียดว่า บริษัทจะได้ประโยชน์จากสินค้าดีบุกในเมืองภูเก็ตซึ่งไทยยกให้แก่บริษัทตามความข้อนี้อย่างไร และราชทูตควรจะจัดคนที่มีหลักฐานและเป็นคนที่ชำนาญไปตรวจดูที่ภูเก็ตเสียด้วย และควรให้ตรวจดูเสียด้วยว่าสินค้าที่บริษัทรับจะส่งให้เหมาะแก่คนพื้นเมืองภูเก็ตนั้นจะเป็นสินค้าชนิดไร คือว่า ถ้าราชทูตไม่แน่ใจว่าการที่รับส่งสินค้าไปยังภูเก็ตนั้นจะไม่เป็นการเสียเปรียบแก่บริษัทแล้ว ราชทูตไม่ควรจะสัญญาในเรื่องนี้เลย.

ฝ่ายบริษัทจะต้องส่งสินค้าต่าง ๆ ไป
ยังเมืองภูเก็ตอันเป็นสินค้าที่จำเป็นสำหรับ
ให้ชาวเมืองภูเก็ตและเมืองขึ้นได้ทำการค้า
ขายได้ กล่าวคือสินค้าที่บริษัทจะส่งไป
ภูเก็ตนั้น จะต้องพอเพียงทุกอย่าง ไม่
จำเป็น ที่ชาวเมืองภูเก็ตจะต้องวิ่งไปซื้อหา
สิ่งที่ต้องการจากที่อื่น ถ้าแม้ว่าบริษัทมิได้
ปฏิบัติให้ถูกต้องตามความข้อนี้ทุกประการ
แล้ว ราษฎรพลเมืองเมืองภูเก็ตจะไปทำการ
ค้าขายกับชนชาติอื่น ๆ ก็ได้ และบริษัทจะ
ร้องว่า ชาวเมืองภูเก็ตได้ทำผิดกับสิทธิของ
บริษัทไม่ได้ และฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็จะ
ได้เก็บภาษีดีบุก(๑) ในเมืองภูเก็ตและเมือง
ขึ้นของภูเก็ตได้ตามธรรมเนียมที่เคยเก็บกัน
มา และบริษัทจะขัดข้องหรือขัดขวางอย่าง
ใดไม่ได้.

๗.

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอ
ให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้โปรดพระ
ราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทได้ตั้งห้าง
ในพระราชอาณาเขตสยาม แล้วแต่บริษัท
จะเห็นว่าแห่งใดจะเป็นที่เหมาะสำหรับการ
ค้าขายของบริษัทต่อไป และขอรับพระ

๗.

สัญญาข้อนี้ไม่มีปัญหาอะไร.

---

(๑) ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า "ค่าเช่า"

ราชทานสิทธิต่าง ๆ ให้เหมือนกับที่พระราชทานไว้ในกรุงศรีอยุธยาด้วย

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงโปรดพระราชทานพระราชานุญาตให้บริษัทตั้งห้างได้ตามคำขอของราชทูต แต่เมื่อบริษัทจะไปตั้งห้างในที่แห่งใด ต้องให้เสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยามได้เห็นชอบด้วยเสียก่อน และบริษัทจะไปตั้งห้างในที่แห่งใดก่อนได้รับอนุญาตของเสนาบดีไม่ได้.

๙.

สัญญาข้อนี้ไม่มีปัญหาอะไร.

๙.

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอร้องต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามว่า ถ้าเรือของบริษัทลำ ๑ ลำใดจะเป็นเรือเล็กก็ตาม เรือใหญ่ก็ตาม จะถูกอับปางมาแตกตามฝั่งชายทะเลในพระราชอาณาเขตสยามแล้ว ก็ขอให้นายเรือของบริษัทได้รื้อขนของต่างๆ ขึ้นจากเรือได้ตามแต่จะขนได้ โดยอย่าให้ผู้รักษาเมืองและคน ๑ คนใดห้ามปรามกีดขวางอย่างใดได้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้ตามคำขอของราชทูต และที่โปรดพระราชทานเช่นนี้ก็โดยที่ทรงปฏิบัติตามกฎหมายที่ใช้กันอยู่ในพระราชอาณาจักรสยามอยู่แล้ว ซึ่งเป็นการให้ประโยชน์แก่ผู้ที่จะมาถูกเรือแตกเป็นอันมาก

๙.

ท่านราชทูตแห่งประเทศฝรั่งเศสขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานพระราชานุญาตให้หัวหน้าของห้างฝรั่งเศสไปตั้งห้างที่เมืองสงขลาโดยทันที เพราะเมืองสงขลานี้ก็มีพระราชประสงค์จะให้บริษัทไปตั้งห้าง และก็ได้พระราชทานพระราชานุญาตไว้แล้วด้วย

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามขอถวายเมืองขงขลา และเมืองขึ้นของเมืองสงขลาให้แก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อให้พระเจ้ากรงฝรั่งเศสได้สร้างป้อมคประตหอรบหรือจะทำอย่างไรในเมืองสงขลา ก็แล้วแต่พระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทั้งสิ้น

แต่ด้วยเหตุผลหลายประการอันได้ชี้แจงให้ท่านราชทูตได้ทราบแล้วนั้น เวลานี้ยังไม่เป็นการสมควรที่จะให้การเรื่องนี้แพร่หลายออกไปได้ จนกว่าราชทูตจะได้กลับไปนำความกราบทูลให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบเสียก่อน และจนกว่าจะได้ทราบว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะทรงพระราชดำริในเรื่องนี้ว่าอย่างไร

ทำที่เมืองลพบุรี ณ วันที่ ๑๑ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๒๘)

(เซ็น) *ฟอลคอน.*

๙.

ในข้อนี้พระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริเห็นว่า เพื่อประโยชน์แก่ราชการของพระองค์และเพื่อประโยชน์ของบริษัทควรจะขอเมืองอื่นดีกว่าเมืองสงขลา ในส่วนเมืองสงขลานั้น พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมีพระราชประสงค์แต่เพียงให้ไปตรวจดูเสียก่อนว่า เมืองนี้จะเป็นเมืองสำคัญอย่างไร คือว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับการค้าขายของบริษัทเพียงไร และถ้าหากว่าชนชาวต่างประเทศได้ไปตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาแล้วจะเป็นการเสียหายต่อบริษัทอย่างไรบ้าง เพราะฉะนั้น ให้ราชทูตคิดอ่านทำสัญญาว่า ตามที่พระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานเมืองสงขลาให้แก่ฝรั่งเศสนั้น บริษัทจะได้ไปตั้งห้างตามเวลาที่บริษัทจะเห็นว่าเหมาะและบริษัทจะไปตั้งเพียงแต่มีห้างหรือจะไปสร้างป้อมด้วย ก็แล้วแต่บริษัทจะเห็นสมควร.

อนึ่ง ราชทูตควรจะจัดคนให้ไปดูพื้นที่ ซึ่งว่าเป็นที่ๆ พระเจ้ากรุงสยามได้สั่งให้ปลูกพริกไทยไว้ เพื่อจะได้ทราบให้แน่นอนว่า พริกไทยจะได้เก็บเกี่ยวเวลาไร และจะส่งให้แก่บริษัทเวลาไร จำนวนพริกไทยมีมากน้อยเท่าไร เป็นพริกไทยดีหรือเลวอย่างไร เวลาที่บริษัทจะรับพริกไทยนั้นจะให้รับด้วยวิธีอย่างไร เมื่อรับพริกไทยไว้แล้วจะขนส่งด้วยพาหนะอะไร และโสหุ้ยค่าขนส่งนั้นจะมากน้อยสักเท่าไร เมื่อได้ทราบข้อความเหล่านี้โดยละเอียดแล้ว ราชทูตจะได้คิดทำสัญญาให้บริษัทได้ประโยชน์มากที่สุดที่ควรจะได้ เพราะราคาก็ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่า พริกไทยหนักบาหา ๑ เป็นเงิน ๑๖ ปาดาก

แต่ในสัญญาที่ได้ทำไว้กับพระเจ้ากรุงสยามฉบับแรกนั้น มีข้อความที่เลื่อนลอยหลายข้อ เพราะฉะนั้น ราชทูตจะต้องทำความตกลงให้เด็ดขาดว่า ไทยจะให้อย่างไรแน่ และข้อความหรือถ้อยคำที่เลื่อนลอยหรือไม่เด็ดขาดก็ต้องตัดออกให้หมด และต้องใช้ถ้อยคำอันแน่นอน เพื่อให้ทราบว่าบริษัทจะได้ประโยชน์อย่างไรแน่

กล่าวคือ พริกไทยที่จะขายให้แก่บริษัทนั้น จะต้องตั้งราคาไว้เป็นเกณฑ์ตามที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว และราคานี้จะเพิ่มขึ้นไม่ได้เป็นอันขาด ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ดี เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามก็ดี หรือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระเจ้ากรุงสยามก็ดี จะเอาพริกไทยไปขายให้ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือชาวต่างประเทศไม่ได้เป็นอันขาด เว้นแต่เมื่อบริษัทจะได้รับพริกไทยพอความต้องการแล้ว จึงจะขายให้คนอื่นได้ และการที่บริษัทจะไปรับพริกไทยนั้น ก็จะต้องเลือกตำบลที่เหมาะที่สุดด้วย

ถึงแม้ว่าจำนวนพริกไทยจะมีมากกว่าความต้องการของบริษัทแล้ว พระเจ้ากรุงสยาม หรือเจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยาม จะเอาพริกไทยที่เหลือจากบริษัทนั้นไปจำหน่ายที่อื่นก็ได้ แต่บริษัทจะต้องได้รับซื้อพริกไทยตามจำนวนที่ต้องการไว้ก่อน เมื่อเหลือจึงจำหน่ายให้คนอื่นได้

ตามข้อความที่ได้สัญญาไว้แล้วว่า ถ้าพริกไทยได้เก็บเกี่ยวมีจำนวนมากกว่าความต้องการของบริษัท บริษัทจะต้องบอกให้รู้ล่วงหน้า ๒ ปี ว่าจะต้องการจำนวนพริกไทยมากน้อยเท่าไรนั้น ก็เป็นการป้องกันมิให้บริษัทต้องรับซื้อพริกไทยอันจะเก็บ

เกี่ยวได้ทั้งหมด จะรับแต่เพียงพอความต้องการเท่านั้นก็จริงอยู่ แต่ในเวลาที่ราชทูตทำสัญญา บางทีก็จะจำเป็นต้องกำหนดจำนวนพริกไทยที่บริษัทจะต้องการ เพราะฉะนั้น ถ้าจะกำหนดว่าบริษัทจะต้องการพริกไทยปีละ ๕ แสน ถึง ๖ แสนก็ได้ และถ้าบริษัทจะต้องการพริกไทยจำนวนมากกว่าที่กำหนดไว้นี้แล้ว จึงจะต้องบอกให้เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามรู้ตัวล่วงหน้า เพื่อเจ้าพนักงานจะได้ทราบว่า จะต้องส่งพริกไทยให้แก่บริษัทเท่าไร และจะต้องเก็บรักษาไว้เท่าไร

ในเรื่องยานพาหนะสำหรับขนพริกไทยก็ดี หรือเรื่องโสหุ้ยรายใช้จ่ายอย่างอื่นก็ดี ราชทูตควรจะสืบสวนให้ได้ความแน่แล้ว จึงทำสัญญาให้บริษัทได้ประโยชน์และได้เปรียบที่สุดที่ควรจะได้

ในข้อที่จะปรับผู้ที่ได้ลักลอบซื้อพริกไทย อันเป็นการผิดต่อสัญญาที่ได้ทำไว้กับบริษัทนั้น เงินค่าปรับนั้นตกเป็นประโยชน์ของพระเจ้ากรุงสยามแต่ฝ่ายเดียวเท่านั้น ในข้อนี้ควรจะขอร้องให้แบ่งเงินค่าปรับเป็นของพระเจ้ากรุงสยามครึ่งหนึ่ง เป็นของบริษัทครึ่งหนึ่งจึงจะดี

กรุงปารีส

วันที่ ๑๑ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ก่อนที่ข้าพเจ้าจะไปพูดกับชาวนาตามคำสั่งของท่านมองเซนเยอร์ เพื่อให้พวกชาวนามีจดหมายไปยังเจ้าพนักงานเมืองแซนต์มาโลนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะส่งจดหมายบันทึกที่ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ไปยังมองเซนเยอร์เสียก่อน เพราะจดหมายบันทึกนั้นมีข้อความที่ข้าพเจ้าได้คัดจากจดหมาย มองซิเออร์ เลอวาลเลอแฟร์ ซึ่งเป็นข้อความที่ได้ตั้งเป็นปัญหาถามท่านกาวนา เยเนราล ตั้งแต่ปีกลายมาแล้ว ข้าพเจ้าทราบอยู่ว่า มีคนเข้าใจผิดในเรื่องที่จะส่งยาสูบไปยังเมืองต่างประเทศ เพราะฉะนั้น ถ้าท่านมองเซนเยอร์จะส่งสำเนาจดหมาย มองซิเออร์ เลอวาลเลอแฟร์ ไปยังท่านกาวนา เยเนราล ได้ก็จะดี ท่านกาวนา เยเนราล จะได้สั่งพวกชาวนาให้งด ในการที่พวกชาวนาหาเหตุที่จะไม่ออกใบอนุญาตจำหน่ายยาสูบตามความต้องการของพวกพ่อค้า และเพื่อจะ

ให้ตกลงกันในเรื่องเก็บภาษี ๑๐๐ ชัก ๓ เสียด้วย ในข้อที่พวกชาวเมืองแซนต์มาโล ขอร้องให้ส่งยาสูบออกไปนอกได้นั้น ขอท่านมองเซนเยอร์ได้โปรดตรวจว่าจะควรอย่างไรด้วย

ท่านราชทูตสยามได้แสดงความประหลาดใจที่ยังไม่ได้พบกับผู้อำนวยการของบริษัทฝรั่งเศสฝ่ายตะวันออกเลย เพราะฉะนั้น วันนี้ข้าพเจ้าจึงได้พาพวกราชทูตสยามรวม ๖ นายทั้งตัวข้าพเจ้าด้วย ไปหาผู้อำนวยการบริษัทฝรั่งเศส พวกราชทูตสยามได้แสดงความยินดีมากที่ได้ไปพบปะกับผู้อำนวยการบริษัท

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้ทราบอยู่ว่า ท่านราชทูตสยามมีประสงค์จะไปซื้อของต่าง ๆ และเผอิญมีพ่อค้าบางคนได้มาหาเพื่อจะคิดขายของให้แก่ราชทูตสยาม ข้าพเจ้าจึงได้ถือโอกาสนั้นบอกให้ท่านราชทูตสยามทราบว่า ท่านมองเซนเยอร์ได้สั่งไว้ให้บริษัทได้เป็นธุระช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแก่ท่านราชทูตสยามทุกอย่าง และการที่ข้าพเจ้าพูดดังนี้ ข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านมองเซนเยอร์คงจะไม่ปฏิเสธในคำกล่าวของข้าพเจ้าเช่นนี้

ท่านราชทูตสยามได้ทราบตามคำที่ข้าพเจ้าบอกดังนี้ ก็ได้แสดงความยินดีและขอบใจ และได้กล่าวด้วยว่า ท่านราชทูตมีความชื่นชมยินดีมากที่ได้เห็นว่า เสนาบดีของของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้มีความคิดตรงกัน เพราะในส่วนตัวราชทูตก็ได้รับคำสั่งมาจาก มองซิเออร์ คอนซตันซ์ เหมือนกัน ให้ไปปรึกษากับบริษัทว่า การทั้งปวงจะควรทำอย่างไร และให้ราชทูตสยามเชื่อใจบริษัททุกประการด้วย

การทั้งปวงได้ดำเนินไปอย่างปกติ และท่านราชทูตสยามก็ทราบว่าพวกเราจะต้องพูดถึงเรื่องการค้าขาย แต่ในเรื่องการค้าขายนี้ ข้าพเจ้าจะต้องรอรับคำสั่งของท่านมองเซนเยอร์เสียก่อน ข้าพเจ้าเชื่อว่า เราคงจะสืบได้ความจากท่านราชทูตในข้อต่าง ๆ ที่เรายังมีความสงสัยอยู่ เช่น สีผ้า ผ้าสักหลาด เครื่องแก้ว และอาวุธ เป็นต้น ท่านราชทูตสยามคงจะอธิบายให้เราเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ได้เป็นแน่

เวลานี้ยังไม่ได้ข่าวถึงเรือซึ่งคอยให้มาจากผึ่งคอรอมันเดลเลย.

ราชการทูต ณ กรุงสยาม

เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

ในชั้นต้นข้าพเจ้าจะต้องขอให้พรให้ท่านได้มีความสุขความเจริญเพื่อจะได้มีกำลังทำราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเพื่อท่านจะได้มีความเมตตากรุณาข้าพเจ้าต่อไป ดังท่านได้เมตตาอยู่ในทุกวันนี้แล้ว

การที่ท่านได้เมตตากรุณาและให้เกียรติยศแก่ราชทูต (เอนวอย) ๒ คน ผู้ไปแทนพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าเมื่อปีก่อน ๆ นั้น เป็นการจับพระทัยพระเจ้ากรุงสยามยิ่งนัก จึงได้มีพระราชประสงค์จะทรงเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพระราชไมตรีนี้ก็มีพระราชประสงค์จะให้คงยืนอยู่ชั่วกาลนาน แต่การที่จะทำพระราชไมตรีกันนี้เป็นการใหญ่และสำคัญที่สุด พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงพระราชดำริเห็นว่า นอกจากตัวท่านแล้ว ก็ไม่มีใครที่อาจจะจัดการให้เรื่องนี้ได้สมพระราชประสงค์ไปได้ เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระราชโองการโดยเฉพาะให้ข้าพเจ้าขอให้ท่านช่วยจัดการอันสำคัญเรื่องนี้ โดยทรงเห็นท่านเป็นผู้ที่มีคนเชื่อถือมาก อาจจะจัดการให้สำเร็จได้ดียิ่งกว่าคนอื่น

ท่านคงจะทราบอยู่แล้วว่า พระนามอันโด่งดังของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่งได้ทรงมีชัยชนะในการสงครามนั้น ได้เป็นการกระทำให้พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้ามีพระราชประสงค์จะเป็นพระราชไมตรีอันยืดยาวถาวรกับประเทศฝรั่งเศส และพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ก็ทรงพระราชดำริเห็นอยู่ว่า การที่จะเดินเรือค้าขายอยู่เสมอ ๆ นั้น ก็เป็นหนทางติดต่ออันดีสำหรับให้พระราชไมตรีนั้นได้ยืดยาวถาวรต่อไปได้ จึงทรงมีพระราชประสงค์จะให้ประเทศฝรั่งเศสได้มาตั้งบ้านเมืองให้เป็นหลักฐานในพระราชอาณาเขตของพระองค์ต่อไป โดยทรงเห็นว่า ถ้าพวกฝรั่งเศสได้มาตั้งบ้านเรือนเป็นหลักฐานเช่นนี้แล้ว อำนาจของประเทศฝรั่งเศสและอำนาจของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส คงจะได้แผ่ออกไปในประเทศอินเดียทั่วไป ดุจได้แผ่อยู่ในทวีปยุโรปอยู่แล้ว ฉะนั้น และคงจะได้แผ่อำนาจในประเทศสยามยิ่งกว่าเมืองอื่น ๆ ทั้งหมด อีกประการ ๑ ที่ทรงพระราชดำริเช่นนี้ ก็เพราะเหตุว่า ทรงเห็นว่าประเทศที่ได้มาพบทวีปอินเดียในชั้นแรกอันเป็นทวีปที่ไม่มีใครรู้จักแต่ก่อน ๆ เลยนั้น ก็ได้มาตั้งตัวอยู่ในแถบนี้ มีคนรู้จักทั่วไปแล้ว ส่วน

ประเทศฝรั่งเศสนั้นไม่ใคร่จะมีใครรู้จักว่าเป็นประเทศที่ดีอย่างไร พึ่งจะมารู้จักกันขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง และที่รู้จักประเทศฝรั่งเศสนั้นก็เฉพาะแต่ประเทศสยามและเมืองอื่น ๆ ในประเทศอินเดีย อันเป็นแหล่งซึ่งพวกฝรั่งเศสพึ่งจะมาตั้งอยู่เท่านั้น

เพราะเหตุฉะนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าทรงตั้งพระราชหฤทัยจะพระราชทานความเจริญให้แก่ประเทศฝรั่งเศส ทั้งทรงโปรดปรานรักใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยิ่งนัก จึงมีพระราชประสงค์จะให้พระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่องแสงไปทั่วโลกดุจรัศมีพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงวัน จึงขอถวายที่แห่ง ๑ ในพระราชอาณาเขตสยาม เพื่อให้พวกฝรั่งเศสได้มาตั้งบ้านเรือนเหมือนกับที่พวกฮอลันดาได้ไปตั้งบ้านสร้างเรือนที่เมืองบาตาเวียเช่นนั้น แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าพวกฝรั่งเศสได้มาตั้งบ้านเรือนเช่นนี้แล้ว ก็คงจะมีกำไรและได้ประโยชน์มากกว่าที่พวกฮอลันดาได้จากเมืองบาตาเวียเป็นแน่ และเพื่อจะให้พวกฝรั่งเศสได้รับประโยชน์ดังว่านี้ พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าจึงทรงรับเป็นพระราชธุระที่จะช่วยอุดหนุน และบำรุงพวกฝรั่งเศสที่สุดที่จะทรงช่วยได้ เพราะทรงทำธุระติดต่อกับประเทศอินเดียทั่วไปอยู่แล้ว อีกประการ ๑ บรรดาการค้าขายของพวกฮอลันดาในเมืองบาตาเวียนั้น ก็ต้องรับสินค้ามาจากนอกเมืองทั้งสิ้น และการที่พวกฮอลันดาต้องไปรับสินค้าเช่นนี้ ก็โดยได้รับความลำบากเป็นอันมาก ส่วนที่พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าจะถวายแก่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ได้มีเปรียบอยู่ข้อ ๑ เพราะในพื้นเมืองนั้นเองก็มีสินค้าต่าง ๆ หลายอย่างอยู่แล้ว และเพื่อจะให้พวกฝรั่งเศสได้มีกำไรและมีประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า จะได้ทรงเป็นพระราชธุระชักชวนให้พ่อค้าต่างประเทศ ได้นำสินค้าไปซื้อขายแลกเปลี่ยนในที่นั้นต่อไป

การที่พวกฝรั่งเศสจะได้รับความลำบากบ้างเล็กน้อยในชั้นต้น และการที่จะต้องจ่ายโสหุ้ยบ้างเล็กน้อยสำหรับไปตั้งอยู่ในที่นั้น ไม่ควรจะกระทำให้พวกฝรั่งเศสท้อถอยเลย เพราะเหตุว่า เมื่อพวกฝรั่งเศสได้ไปตั้งอยู่เป็นหลักฐานแล้ว ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่ากำไรที่พวกฝรั่งเศสจะได้ คงจะท่วมกับโสหุ้ยที่จ่ายไปในครั้งแรกกว่าสองเท่า เพราะเมื่อบรรดาพ่อค้าทั้งหลายอันได้รับความกดขี่บีบคั้นของพวกฮอลันดา จนพ่อค้าเหล่านี้

ไม่พอใจในพวกฮอลันดาเลย ได้ทราบว่าพวกฝรั่งเศสได้ไปตั้งอยู่ในประเทศอินเดียและจะมาค้าขายกับพวกฝรั่งเศสได้แล้วเช่นนี้ ข้าพเจ้าเชื่อใจว่า พ่อค้าเหล่านี้คงจะชักห่างจากพวกฮอลันดา และคงจะมารวบรวมกันทำการค้าขายกับพวกฝรั่งเศสเป็นแน่

เพราะฉะนั้น ถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงรับตามที่พระเจ้ากรุงสยามได้ถวายนี้แล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า บริษัทฮอลันดาคงจะได้รับความเสียหายเป็นอันมาก ถ้าแม้ว่าพวกฮอลันดาได้รับความเสียหายเช่นนี้แล้ว กำลังและความหยิ่งจองหองของพวกฮอลันดาก็คงจะลดน้อยถอยลงไป เพราะท่านก็ย่อมทราบอยู่ดีแล้วว่า กำลังของพวกฮอลันดาก็อยู่ในการค้าขายของเขาในอินเดียเท่านั้น เพราะฉะนั้น ถ้าการค้าขายของพวกฮอลันดาในอินเดียลดน้อยถอยลงไปแล้ว กำลังของพวกฮอลันดาในทวีปยุโรปก็ต้องลดน้อยถอยลงไปเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จริงแล้ว เราก็จะได้มีความยินดีที่จะได้เห็นพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เพิ่มพูนขึ้น ในข้อนี้พวกฮอลันดาก็รู้สึกอยู่เต็มใจแล้ว เพราะฉะนั้นพวกฮอลันดาคงจะพยายามจนสุดกำลัง ที่จะคอยป้องกันมิให้ฝรั่งเศสมาตั้งหลักฐานมั่นคงในแถบเหล่านี้ได้ และถ้าพวกฮอลันดาจะต้องเสียเงินเพื่อป้องกันไม่ให้พระเจ้ากรุงสยามได้เป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าพวกฮอลันดาก็คงจะยอมเสียเงินด้วยความยินดี เพื่อจะให้พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้เป็นพระราชไมตรีกับพวกฮอลันดาแต่ฝ่ายเดียวเท่านั้น

ตามเหตุผลที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมานี้ท่านก็คงจะเห็นได้ว่า การที่ไทยคิดจะหาประโยชน์ให้แก่ประเทศฝรั่งเศส และทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เพิ่มพูนพระเกียรติยศขึ้นนั้น ก็ไม่มีเหตุอย่างอื่นนอกจากเหตุที่ไทยมีความรักใคร่พวกฝรั่งเศสเท่านั้น จึงได้คิดจะให้ประเทศฝรั่งเศสได้ประโยชน์ดียิ่งกว่าชาติทั้งปวง ในข้อนี้ก็ยังมีพยานปรากฏให้เห็นชัดขึ้นอีก คือในเรื่องการค้าขายในเมืองภูเก็ตนั้นเอง เพราะพวกฮอลันดาได้มากราบทูลขอให้พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ได้พระราชทานให้พวกฮอลันดาได้ผูกขาดทำการค้าขายที่เมืองภูเก็ตแต่ฝ่ายเดียวมาช้านานแล้ว . และได้ขอร้องอยู่เสมอ ๆ มิได้เว้นเลย แต่พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าก็มิได้ทรงยอมพระราชทานให้พวกฮอลันดาทำการค้าขายในเมืองภูเก็ตเลย เพราะทรงตั้งพระทัยไว้จะห้ามหวงให้กับพวกฝรั่งเศส ดังปรากฏที่ได้พระราชทานให้กับบริษัทฝรั่งเศสไว้นั้นแล้ว

ด้วยเหตุผลทั้งปวงดังกล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่า เรื่องนี้คงจะเป็นผลสำเร็จสมความปรารถนาทุกประการ และท่านคงจะได้ช่วยให้การที่ข้าพเจ้าได้แต่งราชทูตไปนั้น ได้เป็นการสำเร็จทุกประการ เพื่อข้าพเจ้าจะได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้า ให้ทรงทราบในข่าวอันดี ว่าที่มีพระราชประสงค์จะเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ได้เป็นผลสำเร็จแล้ว

นอกจากนี้ขอพระเป็นเจ้าได้โปรดให้ท่านมีอายุยืนยาว และขอให้ท่านมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย

เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๖ (พ.ศ. ๒๒๒๙)

เพื่อนอันซื่อตรงของท่าน.

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง ถนนพหลโยธิน พระนคร โทร. ๗๑๔๖๔
นายวงษ์ ซื่อวิเชียร ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๘